

ODRŽIVI
RAZVOJ
ZA SVE

SRBIJA 2030

RAZVOJNI PRIORITETI

IZVEŠTAJ NEDRŽAVNOG SEKTORA

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Sprovedeno od strane:

SRBIJA 2030

RAZVOJNI PRIORITETI

IZVEŠTAJ NEDRŽAVNOG SEKTORA

BEOGRAD, 2020

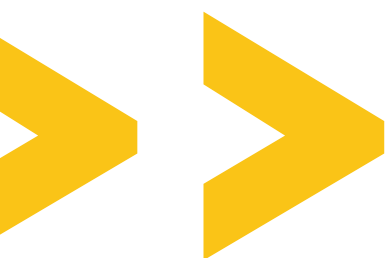
Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Sprovedeno od strane:

Izradu ove publikacije omogućile su Vlade Švajcarske i Nemačke.
Ova publikacija ne predstavlja nužno zvaničan stav Vlada Švajcarske i Nemačke.

ZAHVALNOST

Izveštaj je pripremljen u okviru Platforme „Održivi razvoj za sve“ koja ima za cilj da među najznačajnijim nedržavnim akterima u Srbiji, poput civilnog društva, poslovnog sektora, akademske i istraživačke zajednice, profesionalnih udruženja, medija i građana, uspostavi opštedruštveni dijalog o usklađivanju razvojnih prioriteta Srbije sa ciljevima sadržanim u Agendi za održivi razvoj 2030. Platforma je strukturisana u tri tematska stuba koji odgovaraju trima dimenzijama održivog razvoja: socijalnoj, ekonomskoj i dimenziji zaštite životne sredine, ali funkcioniše na integrisan način, u skladu sa uskom povezanošću i isprepletenošću ciljeva održivog razvoja.

Platformu „Održivi razvoj za sve“ podržavaju Vlade Švajcarske i Nemačke a sprovodi je Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, u okviru projekta „Reforma javnih finansija – Agenda 2030“.

Partneri na projektu su Beogradska otvorena škola, Beogradski fond za političku izuzetnost, Centar za visoke ekonomske studije, Fondacija Ana and Vlade Divac, Fondacija Centar za demokratiju i Timočki omladinski centar.

PREDGOVOR

„Želimo svetu da damo čovečnije lice. I to možemo da uradimo. Upravo je to cilj Agende 2030. U tu svrhu, usvajamo nove ciljeve koji obuhvataju čitav niz razvojnih aktivnosti na globalnom nivou koji se odnose na sve - na industrijalizovane države i na države u razvoju podjednako. Ukoliko želimo da ostvarimo ove ciljeve, potrebno nam je novo globalno partnerstvo.“

- kancelarka Savezne Republike Nemačke, Angela Merkel, na otvaranju Samita Ujedinjenih nacija o održivom razvoju održanom 25. septembra 2015. godine.

„Jedan od najvećih izazova ovog globalizovanog doba predstavlja uspostavljanje bližeg odnosa i većeg poverenja između građana, politike i institucija. To je razlog zašto je participativni proces toliko važan u razvoju Agende za održivi razvoj do 2030. godine. A sada, bacimo se na posao - zajedno, sa ljudima, za ljude.“

- Izjava predsednice Švajcarske konfederacije, gđe Simonet Somarunga

Održivi razvoj, smanjenje siromaštva i politika ublažavanja efekata klimatskih promena neraskidivo su povezani u okviru Agende 2030. Ovaj sporazum je takođe usmeren na promovisanje napretka na globalnom nivou, uz istovremeno očuvanje socijalne pravde i prirodnih resursa. I da se obezbedi da niko ne bude izostavljen. Upravo iz tog razloga 17 ciljeva održivog razvoja (COR) u okviru Agende 2030 posebnu pažnju poklanjaju najslabijim i najranjivijim članovima društva. Da bi se osiguralo uspešno ostvarivanje ovih ciljeva, zemlje u razvoju, nove ekonomije i industrijalizovane nacije moraju odigrati svoje uloge. Kolaborativni napor postaje još važniji, budući da će uticaji pandemije kovid-19 najverovatnije dovesti do povećanja siromaštva i nejednakosti na globalnom nivou.

Odgovornost za sprovođenje Agende 2030 i ostvarivanje COR ne predstavlja isključivo posao vlada, već se taj posao tiče svih nas: građana, organizovanog civilnog društva, privatnog sektora, akademske i istraživačke zajednice i vlada. Pristup zasnovan na partnerstvu zahteva snažniju saradnju između različitih aktera na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, kao i primenu ciljeva i načela Agende kao zajedničke strateške vizije svih zainteresovanih strana za promociju mirnog i održivog razvoja. Vlade su i dalje odgovorne za donošenje neophodnih okvira javnih politika i za definisanje adekvatnih prioriteta u svetlu globalnih ambicija. Međutim, implementacija mora da predstavlja zajednički napor.

Uvereni smo da partnerstva pružaju dodatnu vrednost svim akterima. Saradnja između aktera iz vladinog i nevladinog sektora promovise konstruktivne odnose između države i društva, kao i socijalnu inkluziju. Uspostavljanje ovih partnerstava i njihovo kontinuirano održavanje za nas su od posebnog značaja. Na kraju krajeva, kako bi drugačije mogli da budu ostvareni tako ambiciozni ciljevi poput onih koji su definisani u Agendi 2030, ali takođe i u pravnim tekovinama EU ili Pariskom sporazumu o klimatskim promenama koji je potpisan 2015. godine?

Vlade Savezne Republike Nemačke i Švajcarske Konfederacije ujedinile su snage 2019. godine kako bi uspostavile platformu za opštedruštveni dijalog u Srbiji o implementaciji COR i Agende 2030. Platforma Održivi razvoj za sve (www.sdgs4all.rs) pokrenuta je na konferenciji koja je održana 4. marta 2020. godine u Beogradu, na kojoj su se okupili predstavnici Vlade Republike Srbije, poslovne i akademske zajednice, civilnog društva, međunarodnih organizacija, agencija UN i medija. Tom prilikom, predstavljena su i razmotrena načela rada Platforme na nacionalnom i lokalnom nivou sa svim zainteresovanim stranama. Pored usmerenja na uspostavljanje partnerstava između različitih aktera, glavni zadatak Platforme je da pokrene mobilizaciju i razmenu znanja, stručnosti i resursa, i zagovaranja za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja, kao i da nadopuni delovanja Vlade u ostvarivanju održivog razvoja.

Platforma je strukturisana u tri tematska stuba koji odgovaraju trima dimenzijama održivog razvoja: društvenoj, ekonomskoj i dimenziji zaštite životne sredine. Svakim stubom upravlja snažan i ugledan partner iz civilnog društva. Ovakva struktura je odabrana kako se osiguralo efikasno upravljanje i olakšao dijalog u okviru i između različitih domena održivog razvoja.

Počev od avgusta 2019. godine, Platforma je okupila predstavnike najrelevantnijih nedržavnih aktera, lokalnih samouprava i poslovne zajednice u Srbiji, i inicirala dinamičnu i sistematičnu razmenu znanja, stručnosti, iskustava i drugih resursa u cilju ostvarivanja napretka u sprovođenju ciljeva održivog razvoja. Na lokalnom nivou, Platforma je putem diskusija u fokus grupama, okruglih stolova i onlajn događaja, identifikovala lokalne razvojne potrebe i prioritete i izgradila mreže podrške koje se na njima baziraju. U naredne dve godine, u partnerskim opštinama Užice, Priboj, Požega, Sremski Karlovci, Pirot, Zaječar, Bor, Knjaževac, Sombor i Apatin, Platforma će težiti da unapredi okvire za lokalni razvoj i obezbedi realizaciju COR na terenu, sa fokusom na najranjivije grupe. Odgovarajući na potrebu za dodatnom izgradnjom znanja i kapaciteta širokog spektra relevantnih nedržavnih aktera, uključujući lokalne organizacije civilnog društva, poslovnu zajednicu i medije, preko COR i Agende 2030, Platforma će ponuditi različite mogućnosti za unapređenje znanja, kompetencija i vrednosti otelotvorenih u načelu održivog razvoja. Pandemija virusa kovid-19 uticala je na sveukupno okruženje u kome se sprovode svi pomenuti naponi, međutim, Platforma je brzo prilagodila svoje delovanje ovoj novoj realnosti prenošenjem rada u digitalnu sferu koja nudi kreativne načine za povezivanje, razmenu informacija i resursa, i predlaganje rešenja.

Da bi u celosti podržala proces sprovođenja COR u Srbiji i doprinela integrisanju Agende 2030 u strateške okvire na nacionalnom i lokalnom nivou, Platforma će proizvesti i koristiti dokaze koji treba da doprinesu procesu definisanja prioriteta. **Jedan od ključnih proizvoda koji je već izrađen jeste i izveštaj koji vam predstavljamo – „Srbija 2030: razvojni prioriteta – izveštaj nedržavnog sektora”.** Kao jedan od ključnih proizvoda Platforme Održivi razvoj za sve, ovaj izveštaj identifikuje

najurgentnije tematske prioritete raznolikog nedržavnog sektora u Srbiji i usmerava na željeni pravac izmene javnih politika.

Nemačka i Švajcarska razvojna saradnja će nastaviti da ulažu napore za podršku održivom razvoju i procesu evropskih integracija Srbije. Želimo vam da sa zadovoljstvom istražujete višedimenzionalni svet Agende 2030 i saznate više o prioritetima srpskog društva u vezi sa COR. Voleli bismo da ovi prioriteti budu predmet razgovora i sa donosiocima odluka, kako bi bili uklopljeni u normativni okvir Srbije za održivi razvoj.

Richard Kohli
Ambasada Švajcarske, Šef razvojne saradnje

Christian Schilling
Šef Nemačke razvojne saradnje

SADRŽAJ

3	ZAHVALNOST
4	PREDGOVOR
9	SAŽETAK
14	I. UVOD
14	Agenda 2030 i ciljevi održivog razvoja
16	Agenda 2030 i nacionalni planski okvir
17	Izveštaj o prioritetima: Korak ka nacionalizaciji i prioritizaciji Agende 2030
19	II. KAKVU SRBIJU ŽELIMO 2030. GODINE?
19	Pravci razvoja
24	Prioritetne razvojne celine: hitno i bitno
28	III. RAZVOJNI PRIORITETI
31	1. Zdrav život i zdravstvena zaštita dostupni svim građanima
34	2. Dostojanstvo za sve građanke i građane Srbije
47	3. Dostizanje evropskog nivoa vladavine prava i kvaliteta institucija
51	4. Konkurentna privreda i produktivni poslovi
64	5. Veštine za održivi i pametni razvoj i budućnost rada
70	6. Odgovorna i efikasna upotreba prirodnih resursa
81	7. Čiste i otporne lokalne zajednice
95	8. Očuvanje prirodnog i kulturnog nasleđa
101	LISTA SKRAĆENICA
102	BIBLIOGRAFIJA
111	ANEKSI
111	1. Kratka metodologija
112	2. Mapiranje prioriteta Vlade RS u odnosu na Agendu 2030

SADRŽAJ GRAFIKONA

- 33 Grafikon 1:** Ključni zdravstveni indikatori, Srbija trenutno, Srbija u 2030 i odabrane zemlje (2018)
- 36 Grafikon 2:** Stopa rizika od siromaštva (posle socijalnih transfera)
- 38 Grafikon 3:** Izdvajanja za socijalnu zaštitu u 2008. godini (x-osa) i u 2018. godini (y-osa)
- 41 Grafikon 4:** Stope zaposlenosti muškaraca i žena starosti 20-64 godine i rodni jaz u zaposlenosti
- 42 Grafikon 5:** Prosečne zarade po satu (u PPS) i platni jaz u zaradama muškaraca i žena
- 42 Grafikon 6:** Stope neaktivnosti zbog brige o drugima stanovništva 20-64 godine
- 43 Grafikon 7:** Ilustracija mogućeg napretka Srbije u potciljevima 5.1 i 5.4 do 2030. godine
- 45 Grafikon 8:** Stopa izražene materijalne uskraćenosti najsiromašnijih 40% stanovništva
- 54 Grafikon 9:** Stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti stanovništva (20-64)
- 55 Grafikon 10:** Zaposlenost i produktivnost u jedinicama jednake kupovne moći (PPP)
- 59 Grafikon 11:** Ilustracija Srbije u 2030. godini – ulazak u društvo novih država članica EU
- 61 Grafikon 12:** Ulaganje privatnog sektora u IR, iskazana kao % BDP-a i ukupnih troškova za IR (2018)
- 63 Grafikon 13:** Ilustracija ključnih indikatora uspeha za potcilj 9.5 za Srbiju
- 66 Grafikon 14:** Učenici koji ne postižu nivo funkcionalne pismenosti (u %)
- 67 Grafikon 15:** Postignuće u čitanju (levo) i matematici (desno) – u zavisnosti od tipa škole
- 67 Grafikon 16:** Indeks pariteta za socioekonomski ugrožene učenike u odnosu na privilegovane učenike
- 68 Grafikon 17:** Stope zaposlenosti stanovništva starog 20-34 godine koje je nedavno završilo školovanje
- 68 Grafikon 18:** NEET stopa za starosnu grupu 15-29 godine (u %)
- 69 Grafikon 19:** Ilustracija mogućeg napretka Srbije u potciljevima 4.1 i 4.4 do 2030. godine
- 72 Grafikon 20:** Emisije CO₂ u odnosu na jedinicu (1 EUR) bruto dodate vrednosti (2014)
- 75 Grafikon 21:** Udeo obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije u Srbiji
- 77 Grafikon 21:** Primarna i finalna potrošnja energije u Republici Srbiji od 2010. do 2018.godine
- 80 Grafikon 23:** Produktivnost resursa – odnos između BDP-a i domaće potrošnje materijala
- 83 Grafikon 24:** Priključenost populacije na sisteme javnog vodosnabdevanja u evropskim zemljama
- 85 Grafikon 25:** Priključenost populacije na sisteme za prepadu otpadnih voda
- 88 Grafikon 26:** Izgubljene godine života (YYL) na 100.000 stanovnika, usled prekomernog zagađenja
- 91 Grafikon 27:** Produkcija otpada po glavi stanovnika
- 92 Grafikon 28:** Emisija gasova sa efektom staklene bašte iz industrije i domaćinstava, tone CO₂
- 97 Grafikon 29:** Broj lokaliteta pod zaštitom UNESCO-a u Evropi
- 99 Grafikon 30:** Procenat teritorije koju zauzimaju zaštićena područja u ukupnoj teritoriji države

SAŽETAK

Napredak Republike Srbije u sprovođenju Agende 2030 u prvom petogodišnjem periodu nije u skladu sa preuzetim obavezama.

Republika Srbija još nije nacionalizovala i prioritizovala ciljeve održivog razvoja, nije ih ugradila u druga dokumenta javnih politika, niti je uspostavila jasan i transparentan okvir za njihovo finansiranje i praćenje u punom obimu. Sprovođenje Agende 2030 do sad je bio formalan i nepotpun proces. Ovim dokumentom zalažemo se za vrednosti i viziju budućnosti iskazane u ovoj Agendi, kao i da se njeni mehanizmi i ciljevi iskoriste kako bi se pokrenuo proces dugoročnog razvojno-strateškog odlučivanja u Srbiji.

Dokument „Srbija 2030: razvojni prioriteti – izveštaj nedržavnog sektora“ (Izveštaj o prioritetima) predlaže ključne razvojne prioritete kojima Srbija treba da teži kako bi obezbedila kvalitetniji život svojim građanima. Izveštaj ilustruje na koji način se Agenda 2030 i ciljevi održivog razvoja mogu koristiti pri formulisanju nacionalnih razvojnih prioriteta i politika. Nalazi Izveštaja za cilj imaju i da pozovu Vladu RS da što pre započne proces izrade Plana razvoja, predviđenog Zakonom o planskom sistemu, kao i proces nacionalizacije Agende 2030 – i da ta dva procesa usko poveže. Nadamo se da će ovaj izveštaj motivisati zainteresovane strane – pre svega organizacije civilnog društva i poslovni sektor – da aktivno doprinesu daljem dijalogu na temu oblikovanja pravca razvoja društva i izbora prioriteta.

KAKVU SRBIJU ŽELIMO 2030. GODINE?

U 2030. želimo da budemo društvo dostojanstvenih ljudi koji dele evropske vrednosti, u kom svako ima perspektivu napretka kroz svoj rad, ali i obavezu uzvraćanja - kroz solidarno ponašanje, zaštitu i unapređivanje životne sredine, poštovanje zakona i poštovanje različitosti među ljudima.

Odgovarajući standard života jedan je od uslova dostojanstva, a dostizanje „evropskog“ standarda života višegodišnja, neostvarena, težnja građana i građanki Srbije. Za 10 godina moguće je postići da svaka porodica bude adekvatno materijalno obezbedena, da svaka osoba koja to želi ima formalni posao koji ne samo da joj obezbeđuje poštovanje svih radnih prava, uključujući i pravo na adekvatan odmor, bolovanje i zaštitu, već i perspektivu ličnog i imovinskog napretka.

Dostojanstvo za sve pre svega znači da se do 2030. godine siromaštvo u Srbiji iskoreni, te da nestane neformalni, slabo plaćeni i nesiguran rad. Danas u Srbiji svaki 14. stanovnik nema sredstava da zadovolji osnovne životne potrebe, a svaki četvrti stanovnik živi u riziku da će postati siromašan. Ovo stanje naročito brine zbog toga što se predviđa da će stopa siromaštva u Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama u svetu, „eksplodirati“ u narednom periodu usled posledica pandemije covid-19.

Onima kojima strukturne okolnosti otežavaju postizanje odgovarajućeg životnog standarda i uživanje svih drugih ljudskih prava — ženama, osobama sa invaliditetom, Romima i Romkinjama, ili stanovnicima nedovoljno razvijenih sredina – društvo mora pružati sistematičnu dodatnu podršku.

U narednoj deceniji stvarna, a ne samo deklarativna, univerzalna zdravstvena zaštita mora doći na prvo mesto. Zdravstvo Srbije mora se restrukturirati i reformisati kako bismo do 2030. nejednakost u zdravstvenoj zaštiti sveli na prosek EU i kako bismo opšte zdravstveno stanje građana unapredili kroz mnogo uspešnije sprečavanje oboljevanja, a ne samo kroz njihovo lečenje. Svaka šesta osoba u Srbiji ocenjuje svoje zdravlje kao (veoma) loše, svaka petnaesta ne uspeva da dobije potrebnu negu; dok od svakih 10 dinara potrošenih na zdravstvo, čak četiri dođe iz džepa građana – najviše u Evropi.

Obezbeđivanje dostupnog i kvalitetnog obrazovanja, kao i prilika za celoživotno usavršavanje, preduslov su za podizanje životnog standarda. Uslov za uspeh jeste preobražaj škola u institucije koje mlade uče da kritički misle i da samostalno uče. Da bi to znanje bilo i primenjeno u Srbiji, a ne odliveno u inostranstvo, potreban je stalni dijalog, usmeren ka budućnosti, koji bi se odvijao između države, šireg društva, privrede i škola. Škole treba svima da pruže jednaku priliku da ostvare svoj potencijal. Obuhvat osnovnim obrazovanjem mora se podići na 100%.

Život u čistim zajednicama i biološki raznovrsnoj životnoj sredini takođe su evropske vrednosti i činioci blagostanja. Njih zapostavljamo u pogrešnom uverenju da stoje u suprotnosti sa ekonomskim blagostanjem. Zapravo, ogroman je prostor da srpski građani i građanke, kako ekonomski, tako i po kvalitetu života budu na dobitku ako „uskoče u voz“ zelenog rasta. Narочito dobitna može biti kombinacija ulaganja u kvalitet životne sredine, obnovljivu energiju, razvoj zdrave hrane i zelenog turizma.

Odgovorna upotreba resursa, nasuprot trenutnog „rasipanja“, može biti okidač za razvoj čitavih regiona i održivih lokalnih zajednica. Srbija je na evropskom začelju po energetskej efikasnosti - sa upola utrošene energije, mogla bi da proizvede isti nivo BDP-a, te da značajno smanji zagađenje vazduha, od kojeg na godišnjem nivou prevremeno umre 6.600 ljudi. Osim neefikasnosti, kod eksploatacije resursa je rizik i to što u državama sa slabom vladavinom prava može poslužiti za bogaćenje malog broja privilegovanih ljudi i „izvlačenje“ kapitala iz zemlje, ostavljajući za sobom ekološku pustoš i narušeno zdravlje stanovnika. Kakav će biti ishod, zavisi od kvaliteta upravljanja razvojem, a taj kvalitet počinje sa otvorenim dijalogom i uključivanjem svih zainteresovanih strana u njega. Najavljeni projekat eksploatacije veoma značajnih ležišta rude litijuma (jadarita) pravi je test spremnosti i zrelosti države da taj dijalog započne i odgovorno (is)koristi razvojne prilike.

Posle ekonomskog sloma devedesetih godina i sporog oporavka, **konačno se stiču određeni strukturni uslovi da privatni sektor povede i značajno ubrza privredni rast Srbije** (nakon izlaska iz krize izazvane pandemijom covid-19). Za to su potrebne veće investicije – kroz ciljanije privlačenje SDI i stvaranje povoljnog ambijenta za razvoj MSP. Ključno je da SDI zaista donose i prenose znanja, što znači da uz njih mora i da se razvija domaća privreda. MSP koja se svojim proizvodima probijaju na svetsko tržište moraju da rastu zajedno sa svojim zaposlenima, te da dobiju jaču podršku u preuzimanju rizika i pravnu zaštitu. Bez pravne zaštite, srpski preduzetnici neće rizikovati i ulagati u rast, već će gledati da u inostranstvu školuju decu i grade svoje finansijske rezerve. Bez poverenja, apolitičnog povezivanja i razmene znanja – svako preduzeće ostaće izolovano, a njegov rast biće ograničenog dometa. Sve uspešniji IKT sektor ostaće ostrvo.

Prvi korak na putu ka ovoj budućnosti mora biti istinski preobražaj institucija i stvaranje drugačijeg opšteg društvenog ambijenta u Srbiji. Opšte stanje vladavine prava i kvaliteta institucija u Srbiji niže je i od nivoa ljudskog razvoja. U pažljivo odmerenim Izveštajima o napretku Evropske komisije, već relativno slaba ocena zadovoljavanja političkih kriterijuma za članstvo više godina stagnira. Ipak, u pogledu važnih aspekata — pre svega vladavine prava, slobode i glasa javnosti i medija, i borbe protiv korupcije — Srbija poslednjih godina zapravo nazaduje. Za ostvarenje opisanog održivog razvoja, neophodno je i da institucije budu mnogo delotvornije. Ukoliko one usled tromosti i neusklađenosti ne isporučuju rezultate, to otvara vrata paralelnim kanalima odlučivanja.

>> RAZVOJNI PRIORITETI SRBIJE

Predstavljeni pravac razvoja dalje razrađujemo i konkretizujemo kroz osam prioriternih razvojnih celina - koje su međusobno povezane i dopunjavaju se - i pripadajuće potciljeve.

Celine i potciljevi određeni su na osnovu vrednosti, načela i sadržaja Agende 2030 i prilagođeni su razvojnim prilikama i izazovima Srbije (metodologija dostupna u Aneksu 1). U tabeli predstavljenoj ispod, pored svakog potcilja, u zagradi je navedeno na koji se potcilj („target“) Agende 2030 on odnosi.

Tabela 1 Prioritetne razvojne celine i potciljevi

>> PRIORITETNA CELINA 1: ZDRAV ŽIVOT I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DOSTUPNI SVIMA

Nacionalizovani prioritetni potciljevi iz Agende 2030:

1.1. Postići univerzalni obuhvat zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih usluga iz oblasti zdravstvene zaštite i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve (COR 3.8)

>> PRIORITETNA CELINA 2: DOSTOJANSTVO ZA SVE GRAĐANKE I GRAĐANE SRBIJE

2.1. Najmanje za polovinu smanjiti broj muškaraca, žena i dece svih uzrasta koji žive u bilo kom obliku siromaštva (1.2)

2.2. Primeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mere za sve, uključujući najugroženije, i postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih (1.3)

2.3. Okončati svuda i sve oblike diskriminacije žena i devojčica (5.1)

2.4. Prepoznati i vrednovati neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu kroz obezbeđivanje javnih usluga, infrastrukture i politike socijalne zaštite (5.4)

2.5. Progresivno postići i održati rast dohotka najsiromašnijih 40 odsto stanovništva po stopi višoj od nacionalnog proseka (10.1)

>> PRIORITETNA CELINA 3: DOSTIZANJE EVROPSKOG NIVOVA DEMOKRATIJE, VLADAVINE PRAVA I KVALITETA INSTITUCIJA

3.1. Promovisati miroljubivo i uključujuće društvo za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi funkcionalne i odgovorne institucije na svim nivoima (16)

>> PRIORITETNA CELINA 4: KONKURENTNA PRIVREDA I PRODUKTIVNI POSLOVI

4.1. Promovisati razvojno orijentisane politike koje podržavaju produktivne aktivnosti, stvaranje dostojanstvenih poslova, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost (8.3)

4.2. Postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti (8.5)

4.3. Podići ulaganja u istraživanje i razvoj, unaprediti tehnološke kapacitete i podstaći inovacije – i to naročito u privatnom sektoru (9.5)

>> PRIORITETNA CELINA 5: PAMETNE VEŠTINE ZA ODRŽIVI RAZVOJ I BUDUĆNOST RADA

5.1. Obezbediti da sve devojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i delotvornim ishodima učenja (4.1)

5.2. Povećanje broja mladih i odraslih koji imaju relevantne veštine, uključujući tehničke i stručne veštine, za dostojanstvene poslove i preduzetničke poduhvate (4.4)

PRIORITETNA CELINA 6: ODGOVORNA I EFIKASNA UPOTREBA PRIRODNIH RESURSA

- 6.1. Unaprediti infrastrukturu i učiniti industrije održivim, uz veću efikasnost u korišćenju resursa i usvajanje čistih i ekološki ispravnih tehnologija i industrijskih procesa (9.4)
- 6.2. Značajno povećati udeo obnovljive energije u energetsom miksu (7.2)
- 6.3. Udvostručiti energetska efikasnost (7.3)
- 6.4. Postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa (12.2)

PRIORITETNA CELINA 7: ČISTE I OTPORNE ZAJEDNICE

- 7.1. Do 2030. godine dostići univerzalan i jednak pristup sigurnoj i pristupačnoj vodi za piće (6.1)
- 7.2. Unaprediti kvalitet vode smanjenjem zagađenja, eliminisati rasipanje i na najmanju moguću meru svesti ispuštanje opasnih hemikalija i materijala, prepoloviti udeo nepročišćenih otpadnih voda i značajno povećati recikliranje i bezbednu ponovnu upotrebu (6.3)
- 7.3. Smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu meren po glavi stanovnika, sa posebnom pažnjom na kvalitet vazduha i upravljanje otpadom na opštinskom i drugim nivoima (11.6)
- 7.4. Značajno smanjiti proizvodnju otpada kroz prevenciju, redukciju, recikliranje i ponovno korišćenje (12.5)
- 7.5. Osažiti otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima i prirodnim katastrofama (13.1)

PRIORITETNA CELINA 8: OČUVANJE PRIRODNOG I KULTURNOG NASLEĐA

- 8.1. Pojačati napore da se zaštiti i očuva svetska kulturna i prirodna baština (11.4)
- 8.2. Preduzeti hitne i značajne aktivnosti za smanjivanje degradacije prirodnih staništa, zaustaviti gubitak biodiverziteta (15.5)

U listi ispod predstavljamo merila uspeha, koja su istovremeno i konkretni rezultati koji bi bili postignuti do 2030. godine ukoliko bi Srbija sprovela reforme neophodne za ispunjavanje predloženih prioritetnih potciljeva. Puna lista indikatora, kao i njihova povezanost sa potciljevima nalazi se u odeljku posvećenom razvojnim prioritetima.

1. Smanjenje % stanovništva koje ocenjuje svoj zdravstveni status kao loš i veoma loš sa 16 na 9
2. Smanjenje % stanovništva koje nije zadovoljilo potrebe za zdravstvenom zaštitom sa 6.5 na 2.5
3. Smanjenje udela privatnih izdvajanja za zdravstvenu zaštitu („iz džepa građana“) sa 41% na 20%
4. Smanjenje broja lica koja žive u riziku od siromaštva za najmanje 50%, sa 1.6 miliona na 800 hiljada
5. Povećanje udela stanovnika obuhvaćenih sistemom socijalne zaštite za 100%
6. Smanjenje učešća neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti sa 18% na 10%
7. Otklanjanje rodnog jaza u stopama zaposlenosti i zaradama između muškaraca i žena
8. Stopa izražene materijalne deprivacije najsiromašnijih 40% građana smanjena sa 28% na 10%
9. Dostignuta stopa zaposlenosti stanovništva (20–64) od 75%, uz medijalnu zaradu koja omogućava pribavljanje prosečne potrošačke korpe
10. Povećati ukupnu i produktivnost rada u prerađivačkoj industriji za 50%
11. Dostići udeo privatnih investicija u BDP-u od najmanje 20%, a javnih od najmanje 5% BDP-a.
12. Udvostručiti ulaganja u I&R i dostići nivo od 1,8% BDP-a, od čega se 2/3 odnosi na privatni sektor
13. Podići učešće izvoza proizvoda visoke tehnologije i usluga intenzivnog znanja na 20% ukupnog izvoza
14. Smanjenje učešća učenika koji ne dostižu osnovnu pismenost na 8%
15. Povećanje indeksa pariteta za ugrožene učenike na vrednost između 0,9 i 1
16. Smanjenje NEET mladih uzrasta 15-29 godina na 8%.
17. Smanjiti emisije CO₂ po 1 evru BDV-a za 50%, tj. dostići nivo od 0,6 kg CO₂ po jedinici BDV

18. Smanjiti učešće električne energije dobijene iz čvrstih fosilnih goriva sa 70% na 50%
19. Dostići nivo od 27% ukupne finalne potrošnje energije iz obnovljivih izvora, uz učešće biogoriva od 10% u transportnom sektoru
20. Dostići nivo energetske intenzivnosti od 5 MJ/USD
21. Dostići produktivnost resursa od 0,7 EUR/kg
22. Procenat populacije koji koristi vodu za piće iz javnih sistema 100%
23. Uspostavljanje prerade otpadnih voda u svim aglomeracijama većim od 2000 ekvivalent stanovnika
24. Smanjiti emisije PM_{2,5} čestica za 22% do 2030. godine
25. Do 2024. godine dostići pokrivenost stanovništva Republike Srbije komunalnim uslugama prikupljanja otpada od 100%
26. Do 2029. dostići nivo reciklaže/ponovo iskorišćenje ambalažnog otpada od 53%
27. Smanjiti broj smrtnih slučajeva, nestalih lica i lica direktno pogođenih katastrofama na 100.000 stanovnika
28. Sve lokalne samouprave imaju usvojenu i primenjenu strategiju za smanjenje rizika rizika od katastrofa u skladu sa nacionalnim strategijama smanjenja rizika od katastrofa
29. Povećati površinu prirodnih područja pod zaštitom na 20% teritorije Republike Srbije
30. Obezbediti uslove za uvrščivanje bar još jednog lokaliteta sa domaće predložene liste na UNESCO listu.

I. UVOD

>> AGENDA 2030 I CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA

Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Agendu održivog razvoja 2030 (Agenda 2030) po isteku roka za ostvarenje milenijumskih ciljeva 2015. godine.

Reč je o njihovom logičnom nastavku ali i suštinskom proširenju na klimatske promene, ekonomsku nejednakost, inovacije, održivu potrošnju, mir i pravdu. Takođe, Agenda 2030 nije usmerena samo na zemlje u razvoju već na sve države, jer je globalna saradnja neophodna da bi se ovi ciljevi ostvarili.

Agenda 2030 sadrži 17 ciljeva održivog razvoja (COR). Aktivnosti za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja odvijaju se u duhu partnerstva i pragmatizma kako bi se napravili pravi izbori i time obezbjedilo održivo poboljšanje života budućih generacija. Iza 17 ciljeva nalazi se plan kako učiniti svet boljim mestom za život, čemu bi trebalo da doprinese i 169 specifičnih potciljeva koje treba ostvariti. Ciljevi daju jasne smernice i potciljeve koje sve države treba da prilagode nacionalnim okolnostima i usvoje u skladu sa svojim prioritetima i globalnim ekološkim izazovima u celini.

ILUSTRACIJA 1 CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA SADRŽANI U AGENDI 2030

	Cilj 1: Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima		Cilj 10: Smanjiti nejednakost između i unutar država
	Cilj 2: Okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu		Cilj 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim
	Cilj 3: Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija		Cilj 12: Obezbediti održive oblike potrošnje i proizvodnje
	Cilj 4: Obezbediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti celoživotnog učenja		Cilj 13: Preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njenih posledica
	Cilj 5: Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice		Cilj 14: Očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održiv razvoj
	Cilj 6: Obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve		Cilj 15: Održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i sprečiti uništavanje biodiverziteta
	Cilj 7: Osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve		Cilj 16: Promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, pouzdane i inkluzivne institucije na svim nivoima
	Cilj 8: Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve		Cilj 17: Učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj
	Cilj 9: Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost		

Evropska unija bila je jedan od ključnih pokretača u formulisanju Agende 2030 i jedan je od lidera u njenom ostvarivanju. Dokumentom „Budući koraci za održivu evropsku budućnost” (2016.) potvrdila je da Agenda 2030 sa svojim ciljevima predstavlja srž evropskih vrednosti, te da će uključiti ciljeve održivog razvoja u sve svoje politike i inicijative.

Republika Srbija takođe se obavezala da će se angažovati na ostvarivanju Agende 2030. Ostvarivanje počinje od prioritizacije i nacionalizacije ciljeva – tj. preciziranja najvažnijih sopstvenih ciljeva u skladu sa globalnim ciljevima. RSJP u dokumentu „Srbija i Agenda 2030” ukazuje na to da „proces prioritizacije i nacionalizacije ciljeva održivog razvoja u RS treba da prati isti princip i standarde uspostavljene unutar EU. To konkretno znači da sva razvojna dokumenta RS i dokumenti javnih politika treba da, kroz proces pristupanja EU, integrišu i UN Agendu 2030 i iskorite je u svrhe profilisanja RS kao buduće države članice EU.” Srbija se takođe obavezala da uspostavi nacionalni okvir za sprovođenje i praćenje rezultata, radi postizanja tako „nacionalizovanih” ciljeva i potciljeva.

*„Potciljevi su definisani kao nešto čemu treba težiti na globalnom nivou, tako da svaka vlada postavlja svoje nacionalne potciljeve vođena ambicijom na globalnom nivou, ali uzimajući u obzir okolnosti na nacionalnom planu. Svaka vlada će oceniti kako potciljevi treba da budu uključeni u nacionalne procese planiranja, javne politike i strategije.”
(Transformisati svet: Agenda 2030 održivog razvoja)*

Vlada Republike Srbije je direktno učestvovala u razvoju i pisanju Agende održivog razvoja kroz uključivanje građana u konsultacije o razvojnoj agendi „Post 2015” i direktnim učestvovanjem predstavnika države na globalnim forumima na kojima su definisani ciljevi održivog razvoja. Srbija je, zajedno sa nekoliko drugih zemalja širom sveta, bila odabrana da podrži definisanje novog programa globalnog razvoja kroz konsultovanje građana o njihovim pogledima na razvojne prioritete. Kroz nacionalnu kampanju „Srbija kakvu želim”, kao deo globalne kampanje „Svet kakav želim”, preko 28.000 građana dobilo je priliku da učestvuje u konsultacijama bilo putem onlajn ankete i veb portala, kroz direktne konsultacije, a najveći broj preko Fejsbuka i Tvitera.

Sprovođenje Agende 2030 ne treba posmatrati isključivo kao „još jednu” formalno preuzetu obavezu – ono je zapravo neophodno da bi se ostvarilo ono što zapravo građani Srbije očekuju za sebe i od srpskog društva. Ljudski razvoj Srbije je trenutno značajno ispod tih očekivanja i svog potencijala. Mereno Indeksom ljudskog razvoja, koji pokriva oblasti ekonomskog razvoja, obrazovanja i zdravstva, Srbija je u 2019. godini zauzela tek 63. mesto na svetu – 11 mesta iza najlošije plasiranih zemalja članica EU – Bugarske i Rumunije. Srbija je mesto delila sa Trinidadom i Tobagom i našla se između Sejšela (62) i Irana (65). Ukoliko se u obzir uzme i nivo (ne)jednakosti, Srbija je bila još slabije pozicionirana (67). Indeks održivosti životne sredine, kroz 12 pokazatelja, ukazuje da se Srbija nalazi značajno iza evropskih zemalja. Najveću zabrinutost izaziva podatak da je Srbija zemlja sa jako visokom emisijom ugljen-dioksida, kako po glavi stanovnika, tako i po jedinici BDP-a. Međunarodno i vremenski uporedivi indeksi vladavine prava (75. mesto od 128 zemalja), demokratskog upravljanja (ocenjena kao hibridni režim), slobode (66/100) i antikorupcije (91/198) nisu zabrinjavajući samo zbog nepovoljnih ocena, već i zbog nepostojanja napretka ili zabeleženog nazadovanja u prethodnim godinama. Kako bi unapredila kvalitet života svojih građana, sprovođenje ciljeva i potciljeva sadržanih u Agendi 2030 je imperativ za Srbiju, bez obzira da li je sama Agenda 2030 formalno preuzeta obaveza.

>> AGENDA 2030 I NACIONALNI PLANSKI OKVIR

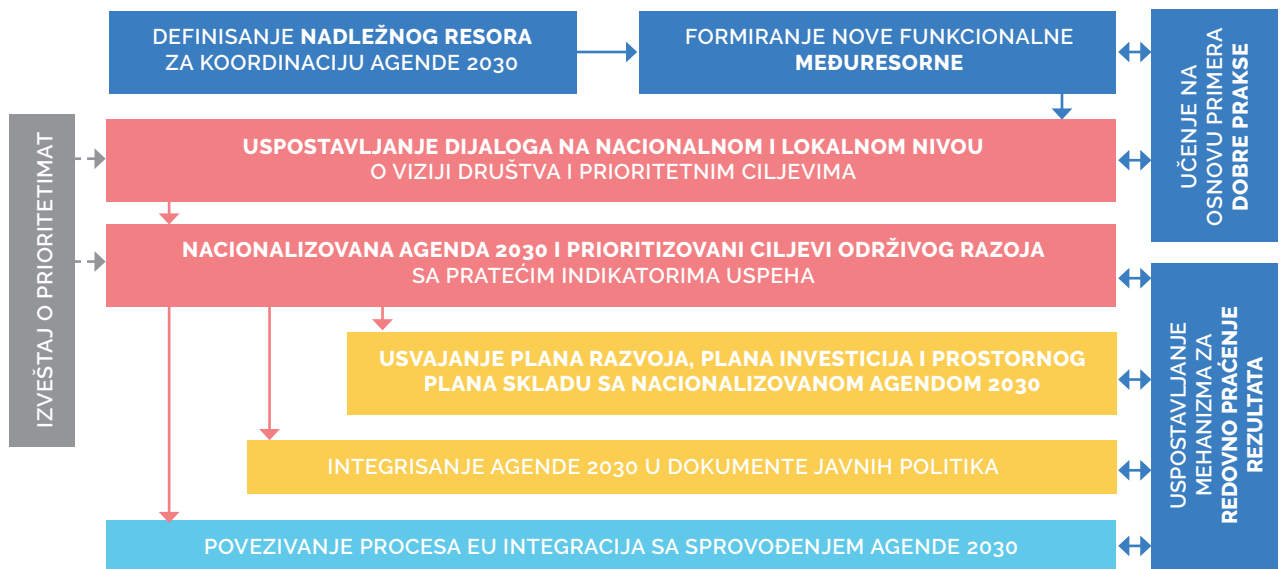
Uprkos tome što se RS obavezala da će posvećeno raditi na ispunjavanju Agende 2030, pomak napravljen u prvom petogodišnjem periodu nije u skladu sa preuzetim obavezama.

Uspešno i smisleno sprovođenje Agende 2030 moguće je samo ako je ona prilagođena razvojnim izazovima i potrebama svake zemlje koja je sprovodi, kao i ako je utkana u stvarne procese donošenja i sprovođenja nacionalnih politika. RS još nije nacionalizovala i prioritizovala ciljeve održivog razvoja, niti je uspostavila jasan i transparentan okvir za njihovo finansiranje i praćenje.

Problem za Srbiju predstavlja činjenica da se ključni procesi razvojno-strateškog odlučivanja često odvijaju odvojeno od formalnog donošenja planskih dokumenata. Ključni razvojno-strateški planski dokumenti predviđeni postojećim ustavnim i zakonskim okvirom – u prvom redu Plana razvoja, zatim i Plana investicija i Prostornog plana – ne postoje. Ne iznenađuje stoga što je i sprovođenje Agende 2030 do sad bio formalan i nepotpun proces, umesto da su iskorišćeni njeni mehanizmi i ciljevi, kao i sinergija koju je moguće stvoriti između razvojno-strateškog odlučivanja i Agende 2030.

Smatramo da proces nacionalizacije Agende 2030, Srbija treba da iskoristi kao mehanizam za pokretanje šireg društvenog dijaloga za oblikovanje vizije i ciljeva društva. Kako bi definisanu viziju i ciljeve zaista krenula da ispunjava, njih je potrebno utkati u desetogodišnji Plan razvoja, koji RS tek treba da usvoji. Isto tako, Agendu 2030 je potrebno u što više tačaka i što čvršće povezati sa komplementarnim procesom evropskih integracija, i iz godine u godinu pratiti zaokruženi napredak Srbije. Mapa ključnih procesa, koji bi doveli do uspešnijeg sprovođenja Agende 2030 u Srbiji, prikazana je u ilustraciji ispod.

ILUSTRACIJA 2 MAPA KLJUČNIH PROCESA ZA USPEŠNIJE SPROVOĐENJE AGENDE 2030 U SRBIJI

S jedne strane, korišćenje Agende 2030 za oblikovanje vizije i izbor prioriteta, kroz široki društveni dijalog, pruža metodološki, sadržajni i analitički legitimitet tako izrađenom Planu razvoja. S druge strane, Plan razvoja koji u sebi sadrži rezultate nacionalizacije i prioritizacije Agende 2030 predstavlja snažno i transparentno obavezivanje države, pred građanima i međunarodnim partnerima u pogledu ispunjavanja Agende 2030 i društva kome teži do 2030. godine.

>> IZVEŠTAJ O PRIORITETIMA: KORAK KA NACIONALIZACIJI I PRIORITIZACIJI AGENDE 2030

Ovaj izveštaj o prioritetima pripremljen je kao alat Platforme za opštedruštveni dijalog „Održivi razvoj za sve”, da podstakne — i nadamo se informiše — usmeravanje razvoja Srbije kroz usvojeni planski okvir i institucije sistema.

Izveštaj o prioritetima, na analitičkoj i participativnoj osnovi, prioritzuje i „nacionalizuje” –iz ugla ne-državnog sektora– potciljeve održivog razvoja sadržane u Agendi 2030. On stavlja Agendu 2030 u razvojni kontekst Srbije, uzimajući u obzir ključna prava i potrebe njenih građana, i predlaže osnovne elemente vizije društva do 2030. godine, kao i ključne razvojne prioritete koje Srbija treba do tada da postigne.

Osnovni cilj Izveštaja o prioritetima, kao i analitičko-konsultativnog procesa koji mu je podloga, jeste da:

- predloži ključne razvojne prioritete, na osnovu Agende 2030, kojima Srbija treba da teži, kako bi obezbedila kvalitetniji život svojim građanima;
- ilustruje na koji način se Agenda 2030 i ciljevi održivog razvoja mogu koristiti pri formulisanju nacionalnih razvojnih prioriteta i politika.

Ovim Izveštajem takođe:

- pozivamo Vladu Republike Srbije da što pre započne proces izrade Plana razvoja Srbije, predviđenog Zakonom o planskom sistemu;
- pozivamo Vladu Republike Srbije da što pre započne proces nacionalizacije Agende 2030;
- nastojimo da motivišemo zainteresovane strane – pre svega organizacije civilnog društva i poslovni sektor – da aktivno doprinesu daljem dijalogu o oblikovanju vizije društva i racionalnom izboru prioriteta;
- informišemo zainteresovane građane o tome šta je Agenda 2030, zašto je ona bitna za Srbiju, na koji način ona može da utiče na njihova prava i svakodnevni život, i kako mogu da prate njeno ostvarivanje.

Izveštaj o prioritetima ne teži i ne sme da bude shvaćen kao zamena za nacionalizaciju Agende 2030 od strane države, niti može da ima ambicije da liči na Plan razvoja koji RS još nije usvojila. Za nacionalizaciju ciljeva i definisanje istinskog plana razvoja potreban je mnogo širi i detaljniji društveni dijalog, duži konsultativni proces i bolji pristup podacima. Drugim rečima – potrebno je aktivno vođenje procesa od strane države.

Izveštaj predlaže kao prioritetne one potciljeve u kojima Srbija najviše zaostaje za uporedivim zemljama, za koje je procenjeno da mogu da dovedu do najvećih promena u kvalitetu života i

koji predstavljaju i sredstvo za dostizanje drugih ciljeva i potciljeva održivog razvoja. Ali ciljevi i potciljevi održivog razvoja su međusobno povezani i nedeljivi. Ključ uspeha jednog cilja često leži u sagledavanju izazova koji su svojstveni nekom drugom cilju. Naglašavamo da bi, zajedno sa ispunjenjem predloženih prioriteta, Vlada Republike Srbije i nadležna ministarstva trebalo pažljivo da razvijaju politike i transparentno prate situaciju u svim preostalim potciljevima održivog razvoja koji su relevantni i primenjivi za Srbiju¹.

Konačno, pre prelaska na predstavljanje samih izabranih prioriteta, važno je naglasiti da su prioritete usvojili pouke koje Srbija, kao i ostatak globalne zajednice, treba da izvuče iz krize izazvane pandemijom kovid-19, ali da se ovaj izveštaj ne bavi kratkoročnim prioritetima koje kriza nameće. Iako će tragični ishodi pandemije, praćeni njenim razarajućim efektima kako na zdravstvene sisteme širom sveta, tako i na mnoge privrede ostaviti duboke tragove, pretpostavka autora izveštaja je da svet neće ući u još jednu dugotrajnu recesiju koja bi osujetila relativno brz povratak privrede Srbije na moguću putanju privrednog rasta.

---

¹ Monitoring izveštaj (2020) procenjuje i definiše listu ciljeva održivog razvoja koji se mogu smatrati relevantnim i primenjivim u Srbiji.

II. KAKVU SRBIJU ŽELIMO 2030. GODINE?

>> PRAVCI RAZVOJA

U 2030. želimo da budemo društvo dostojanstvenih ljudi koji dele evropske vrednosti, u kome svako ima perspektivu napretka kroz svoj rad, ali i obavezu uzvraćanja - kroz solidarno ponašanje, zaštitu i unapređivanje životne sredine, poštovanje zakona, poštovanje različitosti među ljudima.

Odgovarajući standard života jedan je od uslova dostojanstva, a dostizanje „evropskog“ standarda života višegodišnja, neostvorena težnja građana i građanki Srbije. Mada se „prosečna evropska plata“ ne može postići preko noći, za deset godina moguće je postići da svaka porodica bude adekvatno materijalno obezbeđena, a da svaka osoba koja to želi ima formalni posao koji ne samo da joj obezbeđuje poštovanje svih radnih prava, uključujući i pravo na adekvatan odmor, bolovanje i zaštitu, već i perspektivu ličnog i imovinskog napretka. Postojanje takve perspektive takođe je neophodan uslov za započinjanje preokreta u demografskom urušavanju koje već neko vreme pogađa Srbiju.

Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena za aktivniju ulogu u donošenju odluka, ekonomskom privređivanju kroz veću aktivaciju na tržištu rada, vrednovanju neplaćenog rada u domaćinstvu, uklanjanje rodne jaza u zaradama muškaraca i žena, kao i odsustvo rodne diskriminacije, doprineće i unapređenju standarda života svih.

Dostojanstvo za sve znači i da se iskoreni siromaštvo — neprihvatljivo je da ljudi nemaju sredstava da zadovolje osnovne životne potrebe. To zahteva da se sa problemom siromaštva oštro i neposredno uhvatimo u koštac kao društvo. Problem siromaštva je trenutno isključen iz javnog diskursa — npr. ne pominje se u ekspozeu predsednice Vlade RS, niti je u nadležnosti bilo kog ministarstva (Aneks 2). Danas u Srbiji svaki 14. stanovnik nema sredstava da zadovolji osnovne životne potrebe, a svaki četvrti stanovnik živi u riziku da usled malog poremećaja u životnim uslovima prestane da bude u mogućnosti da ih zadovolji. Ovo stanje posebno zabrinjava zbog toga što se predviđa da će stopa siromaštva u Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama u svetu, „eksplodirati“ u narednom periodu kao posledica pandemije kovid-19.

Isto važi i za neformalni, slabo plaćeni i nesiguran rad. Neophodno je istovremeno podsticati društveno sveobuhvatan privredni rast i sistematično sprovođenje progresivnijih fiskalnih politika,

kao i izraz društvene solidarnosti, tj. preraspodele od onih koji imaju ka onima koji nemaju. Iako je do udara krize izazvane pandemijom kovid-19 neformalni rad počeo da se smanjuje, on je tada i dalje bio primarni izvor zarade za oko 520.000-550.000 ljudi (od čega 200.000 van poljoprivrede). Posle kovid-19 biće ih mnogo više.

Takođe, nikakva diskriminacija ne sme se tolerisati. Pored neposredne borbe protiv diskriminacije, potrebno je i da onima kojima strukturne okolnosti otežavaju postizanje odgovarajućeg životnog standarda i svih drugih ljudskih prava — ženama, osobama sa invaliditetom, Romima i Romkinjama, ili stanovnicima nedovoljno razvijenih sredina - društvo pruža sistematičnu dodatnu podršku.

Solidarnost je vrednost, kao i uslov za postojano napredovanje svakog pojedinca, ali i društva kao celine. Da bi ekonomski napredak podizao životni standard svih građana na osnovu sve produktivnijeg dostojanstvenog rada, neophodno je da društvo svakome obezbedi jednako kvalitetno savremeno obrazovanje, kao i prilike za celoživotno usavršavanje. Škola treba da bude mesto za pružanje prilagođene podrške potrebama svih đaka, tako da se svima pruži jednaka prilika da ostvare svoj potencijal. Nedopustivo je što je obuhvat osnovnim obrazovanjem u poslednjih osam godina u Srbiji zapravo smanjen (na 93% u 2019. sa 99% u 2012. godini). On se mora podići na 100%, a podrška upravo onima koji rastu u manje privilegovanim uslovima mora biti pojačana.

Pandemija kovid-19 upravo nas bolno podseća i kako se solidarnost društvu „vraća“. Zdravstvena zaštita pravo je svakog pojedinca, ali zaštitom jednog, ona štiti i druge članove društva i zato mora biti društvena obaveza. Ovaj princip zapostavljen je u zdravstvu Srbije tokom proteklih decenija. U narednoj deceniji stvarna, a ne samo deklarativna, univerzalna zdravstvena zaštita mora doći na prvo mesto. Zdravstvo Srbije mora se restrukturirati i reformisati kako bismo do 2030. nejednakost u zdravstvenoj zaštiti sveli na proseku EU (to možemo) i kako bismo opšte zdravstveno stanje građana unapredili kroz mnogo uspešnije sprečavanje oboljevanja, a ne samo kroz njihovo lečenje.

Odgovornost prema zdravlju planete i život u čistoj i biološki raznovrsnoj životnoj sredini takođe su evropske vrednosti i činioci blagostanja. Njih zapostavljamo u pogrešnom uverenju da stoje u suprotnosti sa ekonomskim razvojem. Zapravo, ogroman je prostor da srpski građani i građanke, kako ekonomski, tako i po kvalitetu života budu na dobitku ako „uskoče u voz“ zelenog rasta. Srbija je daleko na evropskom začelju po energetske efikasnosti. Sa upola trenutno korišćene energije moguće je stvoriti isti nivo dodatne vrednosti – a to su uštede koje bi donele značajnu dobit. Takođe, štednja energije bi značajno smanjila i zagađivanje vazduha, usled čega danas umire preko 6.000 ljudi godišnje. Svakako da očuvanje i zaštita zdrave životne sredine ponekad zahteva ulaganja od kojih nema neposredne novčane zarade ili uštede. I tada ona najčešće generišu kvalitetna i dostojanstvena radna mesta, i svakako unapređuju kvalitet života. U svakom slučaju, mi već danas kao društvo ne možemo da stanje upravljanja otpadom ili stepen razvijenosti vodovoda i kanalizacije, opravdavamo time da je „Srbija siromašna zemlja“. To bi se još manje moglo opravdati ako se životni standard podigne u skladu sa težnjama.

Posle ekonomskog sloma devedesetih godina i sporog oporavka u većem delu prethodne dve decenije, **danas se konačno stiču određeni strukturni uslovi da se privredni rast Srbije značajno ubrza** (naravno, nakon izlaska iz krize uzrokovane pojavom kovid-19). Spori proces restrukturiranja društvene privrede (izuzev javnih preduzeća) skoro je završen. U međuvremenu, postepenim povećanjem broja domaćih MSP i njihovim rastom, kao i dotokom stranih direktnih investicija, izgrađen je privatni sektor sa konkurentnim jezgrom koje postaje značajno. Taj sektor zaslužan je za to što je izvoz Srbije u poslednjoj deceniji u proseku rastao za 10,5% godišnje, i što danas prevazilazi 50% BDP-a. Pored toga, fiskalnom konsolidacijom u periodu od 2015. do 2017. godine stvorene su perspektiva makroekonomske stabilnosti i fiskalni prostor neophodni za smanjenje makroekonomskih rizika i postojanu podršku privrednom rastu. Odličan položaj, u uslovima promene globalnih geostrateških i ekonomskih odnosa, kao i višegodišnja relativna politička stabilnost regiona, učinili su Zapadni Balkan zanimljivom destinacijom za evropski i drugi globalni kapital. Od izuzetne

važnosti su i očekivane tektonske promene u eksploataciji mineralnog bogatstva Srbije. Na osnovu (vrlo oskudnih) javno dostupnih informacija, očekuje se da u narednoj deceniji počne eksploatacija veoma značajnih ležišta rude litijuma, jadarita. Reč je o resursu čija će uloga u 21. veku ličiti na onu koju je nafta imala u 20. veku.

Ipak, opisani činioci i ubrzanje rasta neće nas sami po sebi dovesti do cilja. Naprotiv. Vrlo lako mogu nas odvesti sve dalje od njega. **Strane investicije** mogu igrati dragocenu ulogu kao izvor znanja i kapitala koje Srbija ne može sama da izgradi. Međutim, ključno je da ta ulaganja zaista donose i prenose znanja, što znači da uz njih mora da se razvija i domaća privreda. Svaka velika fabrika mora biti okružena dinamičnim sektorom MSP, na koja će prenositi znanja i koja će dalje da ih razvijaju. Ne sme se nikako ponavljati do sad česta situacija da strana ulaganja služe za generisanje niskoplaćenih radnih mesta koja su pritom još i razvojne „slepe ulice“, sa kojih zaposleni nemaju kud ni kako da napreduju. Strani kapital može da igra i konstruktivnu ulogu u modernizaciji i jačanju tržišnih pravila. Međutim, danas se on u dobroj meri privlači upravo zahvaljujući sposobnosti i spremnosti vlasti da zaobilazi pravila kad su izabrana ulaganja u pitanju. Takav pristup stvara kratkoročnu dobit, ali na samo malo duži rok ruši domaće i nezavisno preduzetništvo, kao i kapacitet sistema da istinski podržava produktivnost privrede i razvoj. Naročito je štetno kad se zaobilaze propisi čija je svrha zaštita zdravlja građana i kvalitet životne sredine. Umesto kod cilja, možemo završiti sa ponovo usporenim rastom, daljim demografskim urušavanjem i dugim spiskom ekoloških žarišta koja zahtevaju rehabilitaciju.

Slično je i sa razvojem rudarstva i daljih stepenika u lancu vrednosti prerade. Ukoliko se rudarstvo razvija kao deo šire razvojne strategije, u kojoj se pomno štiti životna sredina i obezbeđuje razvoj onih delova povezanih lanaca vrednosti koje srpska privreda može konkurentno da savlada, ono može biti okidač za razvoj čitavih regiona, a u slučaju litijuma – i nacionalne ekonomije. Ali ekstrakcija ruda može poslužiti i za bogaćenje malog broja privilegovanih i povezanih ljudi, i „izvlačenje“ kapitala iz zemlje. Može oko sebe stvoriti ekološku pustoš i narušavati zdravlje stanovnika čitavih regiona. Kakav će biti ishod, zavisi od kvaliteta društvenog i državnog upravljanja tim razvojem, a taj kvalitet počinje sa otvorenim društvenim dijalogom i uključivanjem svih zainteresovanih strana.

Mala i srednja preduzeća koja se svojim proizvodima probijaju na svetsko tržište moraju da rastu zajedno sa svojim zaposlenima, bez straha da će biti kažnjeni za uspešnost — što je danas prečesto slučaj. Štaviše, ona moraju dobiti jaču podršku u preuzimanju rizika. Do 2030. moguće je razviti više niša sa prepoznatljivim srpskim brendovima. Ovde govorimo o prehrambenoj, ali i drugim industrijama, kao što su metalska, mašinska, modna ili industrija nameštaja. IKT industrija već ubrzano raste, transformiše srpske gradove, i osvaja svetska tržišta. Do 2030. može postati faktor inovativnosti i kreativnosti koji će pomoći u transformaciji i modernizaciji svih drugih domaćih aktera. No, do 2030. ishod može izgledati i sasvim drugačije. Bez pravne sigurnosti i jasne i predvidive perspektive, srpski preduzetnici neće rizikovati i ulagati u rast, već će gledati da u inostranstvu školuju decu i grade svoje finansijske rezerve. Bez poverenja, povezivanja koje nije uslovljeno partijskom pripadnošću i razmene znanja – svako preduzeće ostaće izolovano, a njegov rast ograničenog dometa. Sve uspešniji IKT sektor ostaće ostrvo.

Srpsko selo može da zadrži mnoge svoje karakteristike i vrednosti, a da nastavi da se razvija kao glavni snabdevač građana Srbije hranom, ali i da postane prepoznati snabdevač sve većeg i zahtevnijeg globalnog tržišta. To zahteva podršku poljoprivredi u uvođenju modernih tehnologija, u oslanjanju na znanje, i na disciplinovano međusobno povezivanje, s posebnom pažnjom koja se posvećuje osnaživanju žena na selu i njihovih ekonomskih potencijala. Neophodan je i razvoj nepoljoprivrednih delatnosti u ruralnim sredinama. Naročito dobitna može biti kombinacija ulaganja u kvalitet životne sredine, obnovljivu energiju, kao i razvoj zdrave hrane i zelenog turizma. No, bez ulaganja u znanje i infrastrukturu, kako za očuvanje životne sredine, tako i za regionalno povezivanje, i bez podrške odgovarajućim zelenim i kulturnim inicijativama i povezivanju - tradicionalno selo ostaće prazno.

Više puta ponovljeni uslov za uspeh jeste **preobražaj srpskih škola u institucije koje sve mlade ljude uče da kritički misle**, i podstiču ih da samostalno uče. Obrazovanje i kritičko razmišljanje neophodni su kako radi procvata privrednog razvoja, tako i radi transformacije državnih i društvenih institucija u funkcionalne organizacije sposobne da odgovorno odlučuju. Da bi to znanje bilo i primenjeno u Srbiji, a ne odliveno u inostranstvo, potreban je i stalni dijalog između države, šireg društva, privrede, roditelja, učenika i škola. Da bi školovanje vodilo zemlju napred, obrazovni sistem treba da prepozna i doprinosi ubrzanom razvoju tehnologija, a za to je pak potrebno da taj dijalog bude usmeren na budućnost - na buduća zanimanja koja će stvarati održiva privreda. Neophodno je i da osnaži mlade da budu kako nosioci, tako i kontrolori tog razvoja.

Prvi korak na putu ka ovoj budućnosti mora biti istinski preobražaj institucija i stvaranje drugačijeg opšteg društvenog ambijenta u Srbiji. Opšte stanje vladavine prava i kvaliteta institucija po međunarodnim merilima niže je rangirano od nivoa ljudskog razvoja. U pažljivo odmerenim izveštajima o napretku Evropske komisije, već relativno slab nivo zadovoljavanja političkih kriterijuma za članstvo više godina stagnira. Zabrinjava to što u pogledu više ključnih aspekata - pre svega vladavine prava, slobode i glasa javnosti i medija, kao i u pogledu korupcije smatramo, a i kredibilna međunarodna merila ocenjuju, da Srbija poslednjih godina ipak nazaduje. Vrlo je upitno i stanje kapaciteta i odgovornosti institucija. Njihovo isporučivanje rezultata oslanja se prečesto, čini se i sve više, na postojanje „paralelnih“ kanala delovanja. Vladavina prava, pravične, funkcionalne i odgovorne institucije i izgradnja kapaciteta nezavisnih tela neophodni su, s jedne strane, radi ostvarenja ljudskih prava, kao i drugih evropskih vrednosti. S druge strane, neophodan su i uslov za sprovođenje politika koje za cilj imaju unapređenje socijalnog, ekonomskog i razvoja životne sredine. Njihovo odsustvo ugrožava kako bezbednost ljudi, tako i njihova vlasnička prava, što direktno obeshrabruje preduzetništvo. Ono pogoduje i razvoju korupcije i organizovanog kriminala, kao i jačanju političkog intervencionizma koji još više obeshrabruju preduzetništvo i u krajnjoj instanci mogu da stvore negativnu spiralu zarobljavanja države - sistemsku korupciju i rast ekonomske moći privilegovanih grupa koje, u formi povratne sprege, produbljavaju urušavanje vladavine prava i institucija.

Izazov pred institucionalnim sistemom jeste da obezbedi okvir i podsticaje koji će da oslobode kreativnu energiju i izvrsnost, neophodne za postojano ekonomsko i društveno napredovanje svih članova društva. Do održivog razvoja za sve ne dolazi se tako što poneko ulaže ma kako veliki kapital. (Dobro su poznati slučajevi „bogatih zemalja“ sa siromašnim građanima.) Do takvog razvoja dolazi se tako što svi građani i građanke ulažu kako lični napor, tako i kapital u usavršavanje i napredovanje - bilo da je reč o profesionalnom napredovanju u školi, nauci ili struci, ili o tržišnoj ili sportskoj utakmici, preduzetništvu, inovativnosti ili drugoj kreativnosti. Oslobođanje takvih energija i njihovo konstruktivno i produktivno usmeravanje zahteva da, s jedne strane, svi znaju „pravila igre“, da su isti pred zakonom, i da znaju šta (i u dogledno vreme) pred sudom (koji je nezavisan) mogu da očekuju. S druge strane, država kao najveći i često presudan poslodavac i kupac, mora da nagrađuje - kako zaposlene, tako i dobavljače, takmace na konkursima za istraživačke fondove ili projekte - prema doslednim kriterijumima zasluge, tj. kvaliteta.

Isto tako, neophodno je da svi ti napori i kreativna energija budu i konstruktivno usmereni i međusobno podržani kroz razmenu informacija, dijalog i saradnju. Saradnja i dijalog između slobodnih i ovlašćenih društvenih aktera - kako tržišnih, tako i državnih, i društvenih organizacija - takođe su neophodni. Kroz bogatu i otvorenu sveopštu razmenu informacija dolazi se do izgradnje međusobnog razumevanja koje tržišnu utakmicu čini produktivnom, kao i do artikulacije solidarnosti kao načela na kojem počiva svako pravedno i uspešno društvo. Saradnja i solidarnost neophodni su kako niko ne bi bio zapostavljen. Kombinacija poštovanja sloboda pojedinca, discipline tržišta, ali i normi saradnje podloga su najuspešnijih evropskih društava.

Ovakav ambijent pretpostavlja i dovoljnu decentralizaciju centralne vlasti, kao i neophodnu autonomiju u delovanju i preuzimanje odgovornosti od strane različitih organizacionih celina u javnoj upravi, kao i svih zainteresovanih strana - od akademske zajednice, preko organizacija

građanskog društva, do privrede. Umesto da se za svaku odluku čeka na odobrenje od centralizovanog političkog sistema (što se pritom odvija kroz paralelne kanale odlučivanja), svaki od ovih aktera mora biti ovlašćen, ali i osposobljen i odgovoran, da u svom domenu prikuplja i slobodno deli informacije, upravlja i donosi odluke, razvija i prilagođava delovanje i usluge konkretnim potrebama korisnika svojih usluga. Uzmimo već pomenuti primer težnje da se kvalitet školovanja značajno unapredi, te da ono jednako nauči decu da kritički razmišljaju i primenjuju znanja i veštine produktivno. Jasno je da će deca u različitim sredinama imati različite potrebe. To znači da u svakoj sredini rad škola mora biti prilagođen lokalnim potrebama i prilikama koje im se pružaju. Ne može se o celokupnom programu svake škole, kao i o čitavom nizu potreba građana i građanki na lokalnom nivou u Srbiji adekvatno odlučivati u Beogradu. I upravo stečena iskustva sa prirodnim katastrofama i pandemijom ukazuju na neophodnost značajnog povećavanja samostalnosti i sadržajne i organizacione fleksibilnosti društvenih organizacija (uključujući i škole), kao i lokalnih vlasti. Osposobljenost za ovakvo delovanje pretpostavlja kako upotrebu savremene tehnologije, tako i ovlašćenja i sposobnost da se pronalaze rešenja za različite i ne uvek predvidljive situacije. To nas pak vraća na potrebu za drugačijim obrazovanjem i ozbiljnim ulaganjem u obuku i celoživotno učenje - generacije koje dolaze moraju biti značajno sposobnije od sadašnjih da se suočavaju sa dinamičnim izazovima stalnih promena u nauci, tehnologiji i društvu.

>> PRIORITETNE RAZVOJNE CELINE: HITNO I BITNO

Da bi se ostvario opisani pravac razvoja neophodno je postići niz konkretnijih (pot)ciljeva koje organizujemo u osam prioriteta razvojnih celina.

Celine proizlaze iz gorepomenutih prilika i izazova, i oblikovane su u skladu sa načelima, vrednostima i sadržajem Agende 2030. Takođe, svaka od celina sadrži bitne elemente za sve aspekte održivog razvoja – ekonomski, socijalni, institucionalni, i za razvoj životne sredine. Celine zajedno pokrivaju sve ciljeve održivog razvoja koji su relevantni za Srbiju. Međusobno su povezane tako da nije moguće napredovati u jednoj od njih, bez rada i napretka u ostalima. U nastavku odeljka, ukratko ih predstavljamo:

>> 1. ZDRAV ŽIVOT I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DOSTUPNI SVIMA

Dostupnost i kvalitet nege koji zdravstveni sistem Srbije pruža svojim korisnicima treba da bude značajno viši, s obzirom na nivo u drugim evropskim zemljama i očekivanja s obzirom na dostupne i uložene resurse. Srbija beleži nepovoljne zdravstvene ishode: manji broj godina očekivanog života, visoka smrtnost majki, dece, kao i u visoke stope smrtnosti od relativno lako sprečivih bolesti – raka dojke i grlića materice, kao i dijabetesa. Jedan od ključnih uzroka nepovoljnih zdravstvenih ishoda ogleda se i u tome što čak 6,5 posto građana Srbije izjavljuje da ima nezadovoljene zdravstvene potrebe² – što je skoro tri puta veći udeo u odnosu na prosečne vrednosti u EU. Istovremeno, rashodi za zdravstvo koji se finansiraju „iz džepa građana“ su u konstantnom porastu – i kao udeo u ukupnim zdravstvenim troškovima, među najvišima su u Evropi. Zbog toga je od ključnog značaja buduće reforme usmeriti ka univerzalnom obuhvatu zdravstvenom zaštitom, dostupnosti kvalitetnih zdravstvenih usluga i bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve, u skladu sa potciljem Agende 2030 3.8. Značaj takvog pristupa zdravstvenoj zaštiti je dodatno naglašen tokom trenutne pandemije izazvane virusom kovid-19.

>> 2. DOSTOJANSTVO ZA SVE GRAĐANKE I GRAĐANE SRBIJE

Stope siromaštva i nejednakosti u Srbiji moraju da budu značajno smanjene. Podaci ukazuju da oko pola miliona građana i građanki ne može da zadovolji osnovne životne potrebe (apsolutno siromaštvo), te da je oko četvrtine stanovništva izloženo riziku od siromaštva (stopa relativnog siromaštva). U tom pogledu potrebno je, pre svega, ukinuti prepreke za pristup novčanim socijalnim davanjima i povećati izdvajanja za socijalnu zaštitu, kako bi postala adekvatna za omogućavanje dostojanstvenog života svim građanima i građankama (u skladu sa potciljevima 1.2 i 1.3). Takođe, podizanje zaposlenosti do evropskog nivoa imalo bi velikog efekta na smanjenje nejednakosti i siromaštva, kao i kada bi se poreskim prihodima i socijalnim transferima u Srbiji postizao onakav efekat preraspodele kakav postoji u Evropskoj uniji (u skladu sa potciljem 10.1). Značajan cilj za Srbiju ostaje i uklanjanje razlika u zaposlenosti muškaraca i žena i vrednovanju njihovog rada, postizanje produktivne i dostojanstvene zaposlenosti i dostupnost javnih usluga brige o deci i starima radi usklađivanja privatnog i porodičnog života (u skladu sa potciljevima 4.1 i 4.4). Više treba uraditi posebno za ranjive grupe i zaštitu manjinskih prava, iako je u tom pogledu ostvaren napredak tokom proteklih decenija i po.

² Usled nemanja vremena, pristupa ili sredstava da obezbedi negu

➤➤ 3. DOSTIZANJE EVROPSKOG NIVOVA VLADAVINE PRAVA I KVALITETA INSTITUCIJA

Institucionalni razvoj u Republici Srbiji treba da dostigne evropski nivo, a institucije građanima da obezbede život u skladu sa evropskim vrednostima i odgovarajući nivo vladavine prava, a koji je takođe garantovan Ustavom RS. Funkcionalne i odgovorne institucije i vladavina prava – osim što predstavljaju ciljeve same po sebi – istovremeno su i uslov održivog razvoja. Izgradnja takvih institucija i dostizanje višeg nivoa vladavine prava istovremeno su i suština COR 16 i najznačajniji deo „napora“ na putu za članstvo u EU. Stoga, godišni napredak Srbije i put ka ostvarenju COR 16 u potpunosti je moguće pratiti kroz ocenu Srbije u godišnjem izveštaju Evropske komisije, u oblasti političkih kriterijuma. Trenutno, u pogledu političkih kriterijuma, Srbija je ocenjena kao zemlja „određene spremnosti“ za članstvo u EU (prosečna ocena 2.2 od mogućih 5). Naročiti je problem što i taj niski nivo stagnira od 2016. godine, a postaje jasno i da u nekim aspektima i nazaduje. Relevantni globalni i međunarodno uporedivi indikatori ukazuju da je nivo demokratije u Srbiji smanjen u poslednjih 5 godina, te da je stanje u oblasti vladavine prava, borbe protiv korupcije i građanskih i sloboda medija dodatno pogoršano. Za ostvarenje opisanog održivog razvoja, neophodno je i da institucije budu mnogo delotvornije. Ukoliko one tromašću i neusklađenošću ne isporučuju rezultate, to otvara vrata paralelnim kanalima odlučivanja.

➤➤ 4. KONKURENTNA PRIVREDA I PRODUKTIVNI POSLOVI

Srbiji je neophodno pomeranje klatna od konkurentnosti zasnovane na niskim troškovima rada i energenata ka konkurentnosti zasnovanoj na znanju i produktivnim poslovima. U prethodnoj deceniji, „razvojna“ ekonomska politika uglavnom se svodila na privlačenje radno i energetski intenzivnih stranih direktnih investicija (SDI). Iako je takvom politikom stopa nezaposlenosti značajno smanjena, čak 26% zaposlenosti je neformalno ili zarobljeno u mahom tradicionalnoj poljoprivredi, dok je ionako niska produktivnost prerađivačke industrije tokom poslednjih nekoliko godina opala.

Domaća MSP treba da budu lokomotiva razvoja, a to je moguće samo ako zadrže ključne radnike, uključe se u međunarodne lance snabdevanja i uživaju ista „pravila igre“ kao i velike i strane kompanije (u skladu sa potciljem 8.3). SDI treba usmeravati u one sektore gde će moći da grade veze sa domaćom privredom i direktno kreiraju dostojanstvene poslove, umesto da funkcionišu kao privilegovana izolovana ostrva jeftinog rada. Javna preduzeća moraju da postanu primer finansijske discipline i brige o životnoj sredini, a ne obratno, kao što je situacija danas. Istovremeno, radnu snagu treba uvećavati kroz mere aktivnih politika zapošljavanja i stimulativne poreske politike. To je jedini put ka produktivnoj i dostojanstvenoj zaposlenosti (potcilj 8.5).

Visoke investicije – posebno u istraživanje i razvoj, tehnologiju i inovacije (potcilj 9.5), predstavljaju nosilac ubrzanog rasta i tehnoloških promena. Takve investicije će za direktnu posledicu imati i rast – trenutno niskog – učešća sofisticiranih proizvoda i usluga u ukupnoj proizvodnji i izvozu.

➤➤ 5. VEŠTINE ZA ODRŽIVI I PAMETNI RAZVOJ I BUDUĆNOST RADA

Obrazovanje treba da omogući svim mladima sticanje kompetencija za dostojanstven rad i život. Rezultati na PISA testiranju 2018. godine ukazuju da postignuće srpskih učenika odgovara postignuću učenika iz OECD zemalja koji su skoro godinu i po dana mlađi. Nakon završetka obaveznog osnovnog obrazovanja bezmalo 40% učenika u Srbiji je funkcionalno nepismeno. Pored toga, podaci ukazuju i na značajno niže postignuće učenika slabijeg socioekonomskog statusa, a na nepravednost i diskriminaciju u sistemu obrazovanja ukazuju i brojni izveštaji tela UN pre svega u odnosu na pripadnike najosetljivijih grupa - Rome, osobe sa invaliditetom, tražioce azila, seosko stanovništvo i siromašne. Nedvosmislen uslov za uspešan i stabilan razvoj jeste intenzivan i dobro osmišljen razvoj bazičnog obrazovnog sistema – osnovnih i srednjih škola koje mlade osposobljavaju da

analitički i kritički razmišljaju, samostalno dolaze do kvalitetnih informacija, uspešno komuniciraju, razumeju ključne tehnologije, slobodno izražavaju svoje mišljenje i rešavaju raznovrsne probleme (u skladu sa potciljevima 4.1 i 4.4). U razvoj nastavnih programa i sadržaja neophodno je uključiti kvalifikovane i motivisane predstavnike različitih sektora, pre svega onih koji vode tehnološki i ekonomski razvoj i neprekidno pratiti iskustva najuspešnijih zemalja. Povećanje javnog finansiranja obrazovanja na 6% BDP treba da osigura i unapredi resurse i uslove koji vode ka povećanju kvaliteta obrazovanja što uključuje poboljšanje upravljanja, rukovođenja, administracije, informacionog sistema i obrazovne statistike.

➤➤ 6. ODGOVORNA I EFIKASNA UPOTREBA PRIRODNIH RESURSA

Pametnije i ekonomičnije upravljanje energetske resursima doprinelo bi širokoj lepezi razvojnih ciljeva u Srbiji kao i unapređenju njene energetske bezbednosti. Energetsku efikasnost u Srbiji treba značajno podići, jer je na nižem nivou nego u bilo kojoj državi članici Evropske unije i na polovini je proseka EU. Drugim rečima, Srbija bi mogla da očuva sadašnji ekonomski učinak koristeći tek polovinu energije koju danas troši (potciljevi 7.3 i 9.4). Srbija treba i da značajno podigne upotrebu obnovljivih izvora energije. Ugalj i dalje učestvuje sa oko 70% u ukupnom energetske bilansu, što je i štetno po životnu sredinu i neodrživo imajući u vidu ograničenost domaćih rezervi uglja. Srbija nema, u ovom trenutku, jasnu strategiju, niti ide ka rešavanju ovog problema. Podaci za 2018. godinu pokazuju da su obnovljivi izvori energije činili 20% bruto finalne potrošnje energije, što je daleko ispod cilja od 27% za 2020. godinu.

Upravljanje resursima mora da bude održivo, zasnovano na vladavini prava, potkrepljeno izrađenim i javno dostupnim analizama i oblikovano kroz dijalog (u skladu sa potciljem 12.2). Postojeći primeri ukazuju da nije tako.

- Iako se najveći deo proizvodnje energije iz obnovljivih izvora odnosi na hidroelektrane, taj pristup postaje razvojno upitan. Učestala gradnja mini-hidroelektrana, koja nije sprovedena u skladu sa pravnim tekovinama EU u oblasti životne sredine, opravdano izaziva snažno protivljenje građana tokom proteklih godina i kompromituje dalji razvoj hidroenergije.
- Eksploataciju novootkrivenog minerala litijum-borata (jadarita), Vlada RS prepoznaje kao jedan od velikih razvojnih potencijala. Međutim, iako je izvesno da bi sprovođenje ovakvog projekta ostavilo i ozbiljne posledice po životnu sredinu i javno zdravlje, za sada u potpunosti izostaju neophodno informisanje javnosti i diskusija kao i transparentno odlučivanje. Javnost još nije upoznata ni sa kakvim – makar početnim – analizama i procenama, niti društveno-ekonomskim i zdravstvenim, niti onim koje se tiču životne sredine.

➤➤ 7. ČISTE I OTPORNE LOKALNE ZAJEDNICE

Lokalne zajednice u Srbiji obezbeđuju osnovne potrebe na relativno visokom nivou, ali je to uglavnom nasleđe socijalističkih vremena – potrebno je značajno povećati ulaganja u lokalnu infrastrukturu. Osamdeset pet odsto domaćinstava ima priključke na sistem vodosnabdevanja, dok je svega 59% priključeno na kanalizacionu mrežu. S druge strane, obezbeđivanje pristupa čistoj pijaćoj vodi je i dalje izazov, pre svega u nekim delovima Vojvodine. U oblasti upravljanja otpadom, Srbija ozbiljno zaostaje kako u poređenju s drugim zemljama, tako i u odnosu na sopstveni potencijal. Srbija reciklira samo 34% otpada koji generiše (ne računajući mineralni otpad), manje od bilo koje zemlje Evropske unije, u kojoj je prosek 75%. Srbija ima samo 10 funkcionalnih higijenskih deponija, a nema centara za kompostiranje ili postrojenja za spaljivanje. Štaviše, procenjuje se da ima oko 3.000 divljih deponija. Situacija je još gora s prečišćavanjem i odlaganjem otpadnih voda jer se samo 17% prečišćava. Prema dostupnim podacima Agencije za zaštitu životne sredine, skoro trećina

stanovništva Srbije udiše prekomerno zagađen vazduh – pri čemu treba imati u vidu da su podaci nastali na osnovu skromnog uzorka. Glavi uzrok tome su individualna kućna ložišta i male toplane. Postoje i drugačiji slučajevi: na primer, Bora, koji se bori sa problemom zagađenosti vazduha usled visoke koncentracije sumpor-dioksida (SO₂) koji se oslobađa kao posledica delovanja industrije.

Srbija u narednom periodu treba da usvoji ključna strateška dokumenta koja se odnose na otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima. Takođe, prioritet treba da bude i dugo iščekivano usvajanje Zakona o klimatskim promenama, čiji bi nacrt trebalo da postavi temelje za usklađivanje domaćeg pravnog okvira sa potciljem održivog razvoja 13.1, kao i sa EU propisima iz oblasti klimatskih promena.

➤➤ 8. OČUVANJE PRIRODNOG I KULTURNOG NASLEĐA

Relativno bogato kulturno i prirodno nasleđe Srbije treba da bude zaštićenije i održavanije. Iako se nedostatak finansijskih sredstava često ističe kao najveći problem, bolje upravljanje i međusektorska koordinacija politika važniji su kanal za unapređenje zaštite. Srbija treba da izgradi integrisano upravljanje vodenim i šumskim resursima, što bi bitno doprinelo poboljšanju ishoda u širokom spektru pitanja – od ublažavanja posledica klimatskih promena, preko kvaliteta vode i biodiverziteta, do nepoljoprivrednog korišćenja zemljišta. Ispod 8% teritorije Srbije je pod zaštitom, dok je globalni prosek 15% (u Sloveniji je 53,6% zaštićeno, u Hrvatskoj – 37,7%, Makedoniji – 9,7%, Crnoj Gori – 4,1%, Bosni i Hercegovini – 1,3%). Relativno malo teritorije Srbije je pod šumom – a od te teritorije, tek 29% predstavljaju visoke, očuvane šume. Procenat površine degradiranog zemljišta u Srbiji procenjuje se na 6,5%. Značajan problem je što većinom srpskih prirodnih resursa gazduju javna preduzeća. Takvo gazdovanje resursima pati od dobro poznatih problema s efikasnošću i, što je veoma važno u ovom slučaju, nedostatkom transparentnosti i participacije. Štaviše, ekološka održivost nije jedan od njihovih glavnih ciljeva. Skorašnji izveštaji međunarodnih institucija, pa i medija, sve češće ukazuju i na flagrantno ugrožavanje nekih od važnih mesta kulturnog ili prirodnog nasleđa – uglavnom uz očito nepoštovanje vladavine prava, a zarad lične imovinske koristi ili bržeg sprovođenja projekata koje je država proglasila za značajne.

III. RAZVOJNI PRIORITETI

Predstavljene prioritetne razvojne celine sadrže potciljeve, preuzete iz Agende 2030 i nacionalizovane kako bi se prilagodili razvojnom kontekstu Srbije.

Svaki od potciljeva sadrži i indikatore za praćenje napretka, kao i indikatore sa vrednostima koje bi se – u slučaju dostizanja – smatrale uspehom. Naravno, dostizanje tih reformi osim deklarativnog prihvatanja određenog razvojnog prioriteta, podrazumeva i čitav niz strukturnih reformi i prilagođavanja kako bi taj prioritet istinski bio postignut. Potciljevi i indikatori zasnovani su na konsultacijama sa ekspertima i zainteresovanim grupama, kvantitativnim analizama, pregledu literature, korišćenju alata za prioritizaciju (Aneks 1) i sopstvenoj ekspertizi organizacija autora izveštaja. Prioritetne celine, potciljevi i indikatori detaljno su opisani u narednom poglavlju, a predstavljani u tabeli ispod.

TABELA 2 MATRICA PRIORITETNIH RAZVOJNIH CELINA, POTCILJEVA I INDIKATORA

PRIORITETNA CELINA 1: ZDRAV ŽIVOT I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DOSTUPNI SVIMA

Nacionalizovani prioritetni potciljevi:

1.1. Postići univerzalni obuhvat zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih usluga iz oblasti zdravstvene zaštite i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve (**Potcilj 3.8 Agende 2030**)

Indikatori uspeha:

- i) Smanjenje procenta stanovništva koje ocenjuje svoj zdravstveni status kao loš i veoma loš na 9%
- ii) Smanjenje procenta stanovništva koje nije zadovoljilo potrebe za zdravstvenom zaštitom³ na 2,5%
- iii) Smanjenje privatnih izdvajanja za zdravstvenu zaštitu („iz džepa“) sa 41% na 20%

PRIORITETNA CELINA 2: DOSTOJANSTVO ZA SVE GRAĐANKE I GRAĐANE SRBIJE

2.1. Najmanje za polovinu smanjiti broj muškaraca, žena i dece svih uzrasta koji žive u bilo kom obliku siromaštva (**1.2**)

2.2. Primeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mere za sve, uključujući najugroženije, i postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih (**1.3**)

2.3. Okončati svuda i sve oblike diskriminacije žena i devojčica (**5.1**)

2.4. Prepoznati i vrednovati neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu kroz obezbeđivanje javnih usluga, infrastrukture i politike socijalne zaštite (**5.4**)

2.5. Progresivno postići i održati rast dohotka najsiromašnijih 40 odsto stanovništva po stopi višoj od nacionalnog proseka (**10.1**)

- i) Smanjenje broja lica koja žive u riziku od siromaštva za najmanje 50%
- ii) Povećanje udela neto dohotka korisnika novčane socijalne pomoći u liniji rizika od siromaštva na 100%
- iii) Povećanje udela stanovnika obuhvaćenih sistemom socijalne zaštite za 100%
- iv) Smanjenje učešća neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti na 10%
- v) Otklanjanje rodnog jaza u stopama zaposlenosti
- vi) Otklanjanje jaza u zaradama između muškaraca i žena
- vii) Smanjenje stope neaktivnosti zbog brige o drugima na 6%
- viii) Stopa izražene materijalne deprivacije najsiromašnijih 40% građana smanjena sa 28% na 10%
- ix) Procenat najsiromašnijih 40% građana koji svoje zdravstveno stanje ocenjuju kao loše smanjen na 10%

Jer je bila preskupa, predaleka ili se nalazilo na listi čekanja ili nije moglo da izdvoji dovoljno vremena

PRIORITETNA CELINA 3: DOSTIZANJE EVROPSKOG NIVOA DEMOKRATIJE, VLADAVINE PRAVA I KVALITETA INSTITUCIJA

3.1 Promovisati miroljubivo i uključujuće društvo za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi funkcionalne i odgovorne institucije na svim nivoima (COR 16)

i) Ispunjavanje političkih kriterijuma postavljenih od strane EU i reforma javne uprave, u skladu sa zahtevima i standardima EU

PRIORITETNA CELINA 4: KONKURENTNA PRIVREDA I PRODUKTIVNI POSLOVI

4.1. Promovisati razvojno orijentisane politike koje podržavaju produktivne aktivnosti, stvaranje dostojanstvenih poslova, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost (8.3)

4.2. Postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti (8.5)

4.3. Podići ulaganja u istraživanje i razvoj, unaprediti tehnološke kapacitete i podstaći inovacije – i to naročito u privatnom sektoru (9.5)

i) Dostignuta stopa zaposlenosti stanovništva (20–64) od 75%, uz medijalnu zaradu koja omogućava pribavljanje prosečne potrošačke korpe

ii) Povećati ukupnu produktivnost rada za 50% i povećati produktivnost rada u prerađivačkoj industriji za najmanje 50%,

iii) Do 2022. godine dostići udeo privatnih investicija u BDP-u od najmanje 20%, a javnih od najmanje 5% BDP-a.

iv) Udvostručiti ulaganja u istraživanje i razvoj i dostići nivo od 1,8% BDP-a, od čega se 2/3 odnosi na privatni sektor

v) Podići učešće izvoza proizvoda visoke tehnologije i usluga intenzivnog znanja na 20% ukupnog izvoza

PRIORITETNA CELINA 5: PAMETNE VEŠTINE ZA ODRŽIVI RAZVOJ I BUDUĆNOST RADA

5.1. Obezbediti da sve devojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i delotvornim ishodima učenja (4.1)

5.2. Povećanje broja mladih i odraslih koji imaju relevantne veštine, uključujući tehničke i stručne veštine, za dostojanstvene poslove i preduzetničke poduhvate (4.4)

i) Smanjenje učešća učenika koji ne dostižu osnovnu pismenost na 8%

ii) Povećanje indeksa pariteta za ugrožene učenike na vrednost između 0,9 i 1

iii) Smanjenje NEET mladih uzrasta 15-29 godina na 8%.

PRIORITETNA CELINA 6: ODGOVORNA I EFIKASNA UPOTREBA PRIRODNIH RESURSA

6.1. Unaprediti infrastrukturu i učiniti industrije održivim, uz veću efikasnost u korišćenju resursa i usvajanje čistih i ekološki ispravnih tehnologija i industrijskih procesa (9.4)

6.2. Značajno povećati udeo obnovljive energije u energetsom miksu (7.2)

6.3. Udvostručiti energetska efikasnost (7.3)

6.4. Postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa (12.2)

i) Smanjiti emisije CO₂ po 1 evru BDV-a za 50%, tj. dostići nivo od 0,6 kg CO₂ po jedinici BDV

ii) smanjiti učešće električne energije proizvedene iz čvrstih fosilnih goriva za 20 procentnih poena, tj. dostići nivo od 50%.

iii) Dostići nivo od 27% ukupne finalne potrošnje energije iz obnovljivih izvora, uz učešće biogoriva od 10% u transportnom sektoru

iv) Dostići nivo energetske intenzivnosti od 5 MJ/USD

v) Dostići produktivnost resursa od 0,7 EUR/kg

PRIORITETNA CELINA 7: ČISTE I OTPORNE ZAJEDNICE

7.1. Do 2030. godine dostići univerzalan i jednak pristup sigurnoj i pristupačnoj vodi za piće **(6.1)**

7.2. Unaprediti kvalitet vode smanjenjem zagađenja, eliminisati rasipanje i na najmanju moguću meru svesti ispuštanje opasnih hemikalija i materijala, prepoloviti udeo nepročišćenih otpadnih voda i značajno povećati recikliranje i bezbednu ponovnu upotrebu **(6.3)**

7.3. Smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu meren po glavi stanovnika, sa posebnom pažnjom na kvalitet vazduha i upravljanje otpadom na opštinskom i drugim nivoima **(11.6)**

7.4. Značajno smanjiti proizvodnju otpada kroz prevenciju, redukciju, recikliranje i ponovno korišćenje **(12.5)**

7.5. Osnajiti otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima i prirodnim katastrofama **(13.1)**

i) Procenat populacije koji koristi vodu za piće iz javnih sistema 100%

ii) Uspostavljanje prerade otpadnih voda u svim aglomeracijama većim od 2000 ekvivalent stanovnika

iii) Do 2024 godine dostići pokrivenost stanovništva Republike Srbije komunalnim uslugama prikupljanja otpada od 100% (u skladu sa Nacrtom Strategije upravljanja otpadom u R. Srbiji 2019-2024);

iv) Smanjiti emisije PM2.5 čestica za 22% do 2030. godine (što je u skladu sa Direktivom 2016/2284/EU (NEC Direktiva).

v) Do 2029. dostići nivo reciklaže/ponovo iskorišćenje ambalažnog otpada od 53%

vi) Smanjiti broj smrtnih slučajeva, nestalih lica i lica direktno pogođenih katastrofama na 100.000 stanovnika

vii) Sve lokalne samouprave imaju usvojenu i primenjenu strategiju za smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa nacionalnim strategijama smanjenja rizika od katastrofa

PRIORITETNA CELINA 8: OČUVANJE PRIRODNOG I KULTURNOG NASLEĐA

8.1. Pojačati napore da se zaštiti i očuva svetska kulturna i prirodna baština **(11.4)**

8.2. Preduzeti hitne i značajne aktivnosti za smanjivanje degradacije prirodnih staništa, zaustaviti gubitak biodiverziteta **(15.5)**

i) povećati površinu pod jednim od oblika režima zaštite prirodnih područja na 20% teritorije Republike Srbije

ii) obezbediti uslove za uvršćivanje bar još jednog lokaliteta sa domaće predložene (tentativne) liste na UNESCO-vu listu

iii) Zaštićena područja kojima se upravlja prema Zakonu o zaštiti prirode zauzimaju najmanje 20% ukupne teritorije Republike Srbije.

iv) Sva zaštićena područja u Srbiji odgovaraju IUCN klasifikaciji zaštićenih područja, u skladu sa rangom.

>> 1. ZDRAV ŽIVOT I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DOSTUPNI SVIM GRAĐANIMA

Potrebno je značajno unaprediti opšti kapacitet funkcionisanja zdravstvenog sistema koji se, mereno ishodom, posle naglih narušavanja tokom devedesetih godina 20. veka, nikad nije u potpunosti oporavio.

Analize i podaci ukazuju da postoji značajan jaz u kvalitetu nege koji zdravstveni sistem Srbije pruža svojim korisnicima i onoga što bi bilo moguće sa medicinskim znanjem i resursima koji se ulažu. To se očitava u manjem broju godina očekivanog života, ali i u visokoj smrtnosti majki, dece, kao i u visokim stopama smrtnosti od relativno lako sprečivih bolesti – rakova dojke i grlića materice, kao i dijabetesa.

Jedan od ključnih problema zdravstvenog sistema i uzroka nepovoljnih zdravstvenih ishoda ogleda se u tome što građani nemaju adekvatan pristup uslugama javnog zdravlja. Čak 6,5 posto građana Srbije izjavljuje da ima nezadovoljene zdravstvene potrebe usled nemanja vremena, pristupa (prevelika udaljenost ili lista čekanja) ili sredstava da obezbedi negu – što je skoro tri puta veći udeo u odnosu na prosečne vrednosti u EU. Među tim građanima, procenat onih sa najnižim primanjima tri puta je veći nego među onima sa najvišim primanjima. Naročito zabrinjava to što dvostruko veći procenat stanovništva Srbije u odnosu na stanovništvo EU svoj zdravstveni status ocenjuje kao loš ili veoma loš. Istovremeno, od 2012. godine u našoj zemlji opada udeo izdvajanja za zdravstvenu zaštitu, posmatrano prema udelu u BDP-u, dok rastu privatna izdvajanja za zdravstvenu zaštitu, koja su dostigla procentualno gotovo trostruko veći nivo u odnosu na izdvajanja građana EU.

Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine ne predviđa uvođenje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom. Takvo stanje ugrožava i napore Srbije da postigne održivi razvoj, jer je u teoriji i praksi zemalja i stručnih institucija i organizacija dokazano da zemlje koje imaju zdravije stanovništvo lakše postižu održivi razvoj. To je potvrđeno i tokom pandemije zarazne bolesti kovid-19 kada su najbolje rezultate u upravljanju zdravstvenom krizom postigle upravo zemlje sa najboljim ekonomskim upravljanjem. S druge strane, Srbija nije uspela da uspešno zaštiti svoje stanovništvo tokom epidemije i pritom je dodatno narušila radna prava zdravstvenih radnika uvođenjem radne obaveze tokom vanrednog stanja, ali i nakon njegovog ukidanja.

Zbog toga je od ključnog značaja u narednom periodu usvojiti dokumente javnih politika i propise u cilju **postizanja univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, dostupnosti kvalitetnih zdravstvenih usluga i bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve, u skladu sa potciljem 3.8.** U sklopu toga neophodno je i obezbeđivanje dodatnih sredstava u budžetu Republike, pre svega u cilju zapošljavanja dodatnog zdravstvenog i pomoćnog osoblja u sistemu javnog zdravlja. Ispunjenje potcila 3.8 predstavlja i Ustavom garantovano prava svakog građanina i građanke Republike Srbije na zaštitu psihičkog i fizičkog zdravlja, kao i prava na najbolje moguće zdravlje koje pojedinac može da postigne, što je naša država na sebe preuzela kao obavezu ratifikovanjem međunarodnih instrumenata ljudskih prava.

Nacionalizovani potcilj 3.8: Postići **univerzalni obuhvat zdravstvenom zaštitom**, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih usluga iz oblasti zdravstvene zaštite i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve

Izdvajanja za zdravstvenu zaštitu u Srbiji, posmatrano prema udelu u BDP-u, opala su sa **9,3% u 2012. godini na 8,4% u 2017, što je ispod proseka EU-27 koji je iznosio 9,9% u 2017. godini**. U istom periodu, privatna izdvajanja za zdravstvenu zaštitu („iz džepa“), izražena kao udeo ukupnih izdvajanja za zdravstvenu zaštitu porasla su sa 35,4% na 41,7%, što je znatno iznad proseka EU-27 koji iznosi 15,76% (2017). Iako se Srbija Programom reformi politike zapošljavanja i socijalne politike obavezala na povećanje pristupačnosti zdravstvene zaštite, i dalje veoma visok procenat stanovništva izjavljuje da nije mogao da zadovolji potrebu za zdravstvenim pregledom ili negom iz finansijskih razloga, udaljenosti ili postojanja listi čekanja (4,8% stanovništva u 2019. u odnosu na prosek EU-27 – 1,8%). Ukoliko se na te razloge pridodaju i oni koji nisu mogli da izdvoje dovoljno vremena, udeo građana sa nezadovoljenom potrebom za zdravstvenim pregledom postaje značajno viši (6,5%). Zbog toga je potcilj 3.8 izuzetno relevantan za Srbiju.

Kako ističe Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, uticaj zdravlja na razvoj je očigledan: zemlje sa slabijim rezultatima zdravstvenih pokazatelja teže postižu održivi rast. Istovremeno, istraživanja sprovedena u kontekstu pandemije covid-19 pokazuju da su države sa najboljim zdravstvenim kriznim menadžmentom imale i najbolji ekonomski menadžment – poput Tajvana, Litvanije i Južne Koreje. U Srbiji bi naročito pozitivan uticaj ostvarivanja ovog potcilja osetilo stanovništvo u okruzima u kojima je broj lekara na 100.000 stanovnika niži od proseka na republičkom nivou, a koji iznosi 286. Takvih je u 2018. godini bilo 18 (od ukupno 24, bez Kosova i Metohije).

Potcilj 3.8 u neposrednoj je vezi s većinom drugih potciljeva održivog razvoja, a naročito onih u okviru ciljeva 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10 i 11. Postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom doprinelo bi ostvarivanju onih potciljeva koji se odnose na primenjivanje odgovarajućih nacionalnih sistema socijalne zaštite i mera za sve (potcilj **1.3**), izgradnje sistema koji će povećati otpornost siromašnih i onih u ranjivim situacijama (**1.5**), okončanje svih oblika neuhranjenosti (**2.2**), obezbeđenje da sve devojčice i dečaci imaju pristup kvalitetnom razvoju u ranom detinjstvu, brizi i predškolskom obrazovanju (**4.2**), obezbeđenje univerzalne dostupnosti seksualnog i reproduktivnog zdravlja i reproduktivnih prava (**5.6**), postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve (**6.2**), zaštitu radnih prava i promovisanje bezbednog i sigurnog radnog okruženja za sve radnike (**8.8**), osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda (**10.3**) i osiguranje da svi imaju pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama (**11.1**).

Srbija značajno zaostaje za drugim evropskim zemljama. Izdvajanja za zdravstvenu zaštitu, posmatrano prema standardu kupovne moći po glavi stanovnika koji je u 2017. iznosio 1.382 (izraženo u međunarodnim dolarima), niža su u odnosu na prosek EU-27 koji iznosi 2.988, ali i u odnosu na neke države članice EU u okruženju (npr. Mađarska – 1.464, Slovenija – 2.058). Istovremeno, čak 15,7% stanovništva Srbije svoj zdravstveni status ocenjuje kao loš i veoma loš, u odnosu na prosek EU-27 od 8,5%. Kada je reč o merama politike javnog zdravlja, i tokom primene mera za borbu protiv pandemije covid-19 Srbija je zaostajala za svojim susedima i članicama EU. Za vreme vanrednog stanja koje je uvedeno zbog prvog talasa epidemije uvedena je i radna obaveza zdravstvenim radnicima, koja je produžena i nakon ukidanja vanrednog stanja, iako za to nije bilo ustavnog i zakonskog osnova. Nisu donete posebne mere politike javnog zdravlja usmerene na osetljive grupe. S druge strane, u Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj) licima bez zdravstvenog osiguranja omogućeno je pokrivanje troškova lečenja iz javnog fonda zdravstvenog osiguranja, dok je u Severnoj Makedoniji doneta mera zamrzavanja cena lekova.

Za napredak u okviru potcila 3.8, sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika su od izuzetnog značaja:

- usvajanje novog Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, koji će kao jedan od ciljeva imati povećanje pristupačnosti zdravstvene zaštite,
- revidiranje Strategije javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine kako bi se njome predvidelo uvođenje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, dostupnost kvalitetnih osnovnih usluga iz oblasti zdravstvene zaštite i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve,
- usvajanje izmena i dopuna Zakona o zdravstvenoj zaštiti sa ciljem da se njime uredi položaj zdravstvenih medijatorki kao zaposlenih u sistemu zdravstvene zaštite,
- izdvajanje sredstava u budžetu RS za zapošljavanje dodatnog broja lekara, medicinskih sestara i babica,
- usvajanje Plana razvoja kadrova u zdravstvu,
- uvođenje centralizovanog zdravstvenog informacionog i komunikacionog sistema,
- edukovanje menadžera u zdravstvenim ustanovama veštinama upravljanja ljudskim resursima i kriznog menadžmenta.

Navedene preporuke u značajnoj meri se podudaraju i sa analizom i preporukama Evropske komisije iz Izveštaja za 2020. u okviru pregovaračkog poglavlja 28 (Zaštita potrošača i zdravlja).

Ključni indikatori uspeha:

- i) Smanjenje procenta stanovništva koje ocenjuje svoj zdravstveni status kao loš i veoma loš sa 15,7% na 9%
- ii) Smanjenje procenta stanovništva koje nije zadovoljilo potrebe za zdravstvenom zaštitom jer mu je bila preskupa, predaleka ili se nalazilo na listi čekanja ili nije moglo da izdvoji dovoljno vremena sa 6,5% na 2,5%
- iii) Smanjenje privatnih izdvajanja za zdravstvenu zaštitu („iz džepa“) sa 41% na 20%

GRAFIKON 1 – KLJUČNI ZDRAVSTVENI INDIKATORI, SRBIJA TRENUTNO, SRBIJA U 2030 I ODABRANE ZEMLJE (2018)

IZVOR: EUROSTAT

>> 2. DOSTOJANSTVO ZA SVE GRAĐANKE I GRAĐANE SRBIJE

Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz septembra 2015. godine, kojom je usvojena Agenda 2030, već u uvodu sadrži obećanje država članica UN da u postizanju ciljeva Agende niko neće biti izostavljen (koncept „Leave no one behind“ ili skraćeno „LNOB“).

Štaviše, istaknuto je to da će se države veoma truditi da prvo pomognu upravo najviše zapostavljenim licima. Na taj način LNOB je uključeno kao centralno, transformativno obećanje Agende zasnovano na Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, kojim su se države članice UN obavezale na to da: iskorene sve oblike siromaštva, okončaju diskriminaciju i isključenost i smanje nejednakosti u okviru i između zemalja. Ovo predstavlja veliki iskorak u odnosu na prethodnu globalnu razvojnu agendu UN, Milenijumske ciljeve razvoja, jer se teži tome da dobrobit od napretka bude vidljiva na nivou svih pojedinaca (umesto samo na agregatnim nivoima), a naročito onih koji su žrtve višegeneracijskog začaranog kruga isključenosti i nejednakosti. Primena LNOB će podrazumevati, između ostalog, da se osvetle i rešavaju obrasci isključenosti, strukturne prepreke i nejednaki odnosi moći, kao i da u tome aktivno i suštinski participiraju najugroženiji – oni koji su isključeni iz društvenih institucija i mreža, oni koje zvanična statistika ne prepoznaje, oni koji nemaju glas. Primena LNOB je naročito značajna za Srbiju, u kojoj su siromaštvo i nejednakost daleko iznad evropskih nivoa, a stanje u oblasti rodne ravnopravnosti daleko od proklamovanog i od postignuća u većini zemalja EU.

Strategija za smanjenje siromaštva Srbije istekla je pre više od jedne decenije i Srbija se nakon izbijanja Svetske ekonomske krize 2008. godine suočila sa ponovnim porastom stope siromaštva. Ovo je naročito izraženo kada je reč o apsolutnom siromaštvu, jer oko pola miliona građana i građanki ne može da zadovolji osnovne životne potrebe. Posmatrano prema visini stope relativnog siromaštva, Srbija se redovno nalazi u samom vrhu evropskih zemalja, jer je oko četvrtine stanovništva izloženo riziku od siromaštva. Istovremeno, u protekloj deceniji beleži se trend smanjenja broja pojedinaca i porodica koji koriste novčana socijalna davanja, isto kao i izdvajanja za socijalnu zaštitu, posmatrano prema udelu u BDP-u. Istovremeno, visina davanja ne omogućava njihovim korisnicima da žive iznad linije siromaštva. Opisano stanje predstavlja kršenje Ustavom garantovanog prava na socijalnu zaštitu i ljudsko dostojanstvo, kao i prava na adekvatan životni standard, na koje se Republika Srbija obavezala ratifikovanjem međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava. Ono takođe predstavlja i kršenje Evropskog stuba socijalnih prava koji od država članica i država u procesu pristupanja EU traži da celom stanovništvu obezbede život u dostojanstvu, između ostalog, putem adekvatnih zarada, socijalne zaštite i minimalnih prihoda. Zbog toga je u narednom periodu od ključnog značaja revidirati pravni i strateški okvir u skladu sa potciljevima 1.2 i 1.3 Agende održivog razvoja kako bi se osmislio i usvojio paket mera za borbu protiv siromaštva. U tom pogledu potrebno je predvideti, između ostalog, mere za ukidanje prepreka za pristup novčanim socijalnim davanjima i povećanje izdvajanja za socijalnu zaštitu u budžetu Republike, kako bi visina davanja postala adekvatna za omogućavanje dostojanstvenog života svim građanima i građankama naše države.

U posebno teškom položaju nalaze se oni na dnu raspodele dohotka – 40% stanovnika sa najmanjim dohotkom u Srbiji veoma je nepovoljan. Njihov životni standard u jedinicama jednake kupovne snage niži je najmanje oko tri puta u odnosu na istu grupu u EU⁴. Samoprocenjeni

⁴ Procena na osnovu cut-off iznosa.

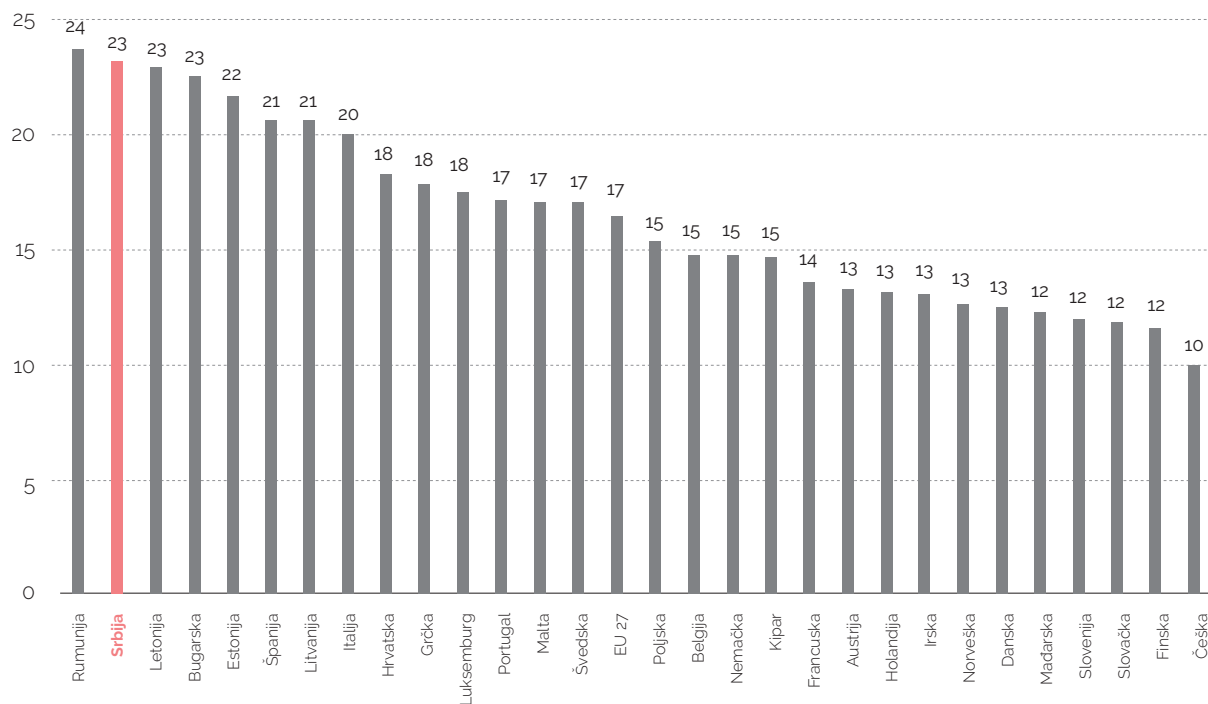
zdravstveni status je posebno nepovoljan za tih 40% stanovnika, gde 18% svoje zdravlje procenjuje kao loše ili veoma loše (10% u EU), dok 15% prijavljuje nezadovoljene medicinske potrebe (4% u EU). Nejednakost u obrazovanju počinje već na predškolskom nivou gde je pokrivenost dece iz dobrostojećih porodica čak 9 puta veća u odnosu na one najmanje privilegovane. Takođe, PISA istraživanje pokazuje da je dvostruko više funkcionalno nepismene dece u porodicama koje se nalaze među 20% populacije najnižeg socio-ekonomskog statusa nego u 20% najbolje stojećih porodica (Arandarenko et. al. 2017). Za napredak 40% stanovnika sa najmanjim dohotkom, obezbeđivanje (dostojanstvene) zaposlenosti je ključ. Dodatno, redistributivni efekti mehanizama socijalne zaštite u Srbiji treba da se približe efektu koji ti mehanizmi imaju u EU – pogotovo kroz veća izdvajanja za dečije dodatke i veću pokrivenost penzijama, pogotovo kod žena. Takođe, u sistem poreza na dohodak u Srbiji treba uvesti progresivnost, budući da je poreski klin najnižih i visokih zarada gotovo identičan (Ibid.).

Srbija još uvek nije ispunila svoje obaveze preuzete u okviru pregovaračkog poglavlja 23 u pogledu usklađivanja zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u oblastima sprečavanja diskriminacije i rodne ravnopravnosti. Od 2017. godine čeka se na usvajanje zakona o rodnoj ravnopravnosti pri čemu poslednja verzija Nacrta zakona umanjuje dostignuti nivoa prava žena. Strategija rodne ravnopravnosti koja treba da doprinese postizanju rodne ravnopravnosti u praksi uskoro ističe, a nema naznaka da se radi na novoj. Nalazi evaluacije Akcionog plana za sprovođenje Strategije rodne ravnopravnosti, Indeks rodne ravnopravnosti, izveštaji nezavisnih institucija, izveštaji međunarodnih organizacija i izveštaji nevladinog sektora ukazuju na to da je stanje u oblasti rodne ravnopravnosti u Srbiji daleko od proklamovanog i daleko od postignuća u većini zemalja EU. Kao prioritetni potciljevi u narednom periodu identifikovani su oni koji se odnose na diskriminaciju na tržištu rada i otklanjanju neravnoteže u ekonomiji staranja. Navedeno podrazumeva uklanjanje razlika u zaposlenosti muškaraca i žena i vrednovanju njihovog rada, postizanje produktivne i dostojanstvene zaposlenosti i dostupnost javnih usluga brige o deci i starima radi usklađivanja privatnog i porodičnog života. Stoga je u narednom periodu od ključnog značaja revidirati pravni i strateški okvir u skladu sa potciljevima 4.1 i 4.4 Agende održivog razvoja što uključuje usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u oblastima sprečavanja diskriminacije i rodne ravnopravnosti, donošenje zakona o rodnoj ravnopravnosti i usvajanje strategije rodne ravnopravnosti.

Nacionalizovani potcilj 1.2: Do kraja 2030. najmanje za polovinu smanjiti broj muškaraca, žena i dece svih uzrasta koji žive u bilo kom obliku siromaštva (prema nacionalnim definicijama siromaštva).

Prema stopi rizika od siromaštva, koja je u 2019. godini iznosila 23,2%, Srbija se nalazi na drugom mestu od svih evropskih zemalja u kojima se siromaštvo meri na osnovu ove metodologije EU (grafikon 2). Ova stopa je praktično konstantna u Srbiji od početka njenog merenja u 2013, kada je iznosila 24,5%, iako se Srbija Programom reformi politike zapošljavanja i socijalne politike obavezala na to da će od 2014. do 2020. godine smanjiti broj lica koja žive u siromaštvu za 18%. Pored toga, 58,4% stanovništva je subjektivno siromašno, tj. prema sopstvenoj proceni teško sastavlja kraj s krajem. Lica najugroženija siromaštvom su deca i ona koja žive u višečlanim porodicama. Od 2013. godine broj korisnika dečijeg dodatka smanjen je sa 320.762 na 226.289 u 2019, dok je broj porodica koje primaju novčanu socijalnu pomoć u istom periodu smanjen sa 106.954 na 92.673. Istovremeno, iznosi novčane socijalne pomoći koje ostvaruju pojedinci i porodice nisu dovoljni za njihovo izdizanje iznad linije siromaštva. Takođe, veliki je procenat lica starijih od 65 godina koji nema ostvareno pravo na starosnu penziju – čak 12%. Zbog toga je potcilj 1.2 izuzetno relevantan za Srbiju.

GRAFIKON 2: STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA (POSLE SOCIJALNIH TRANSFERA)

IZVOR: EUROSTAT

Ostvarivanje potcilja 1.2 imalo bi veoma veliki pozitivan uticaj na dostizanje nivoa održivog razvoja u Srbiji. Život u materijalnom siromaštvu uzrokuje i lošije ishode u svim dimenzijama socijalne uključenosti – obrazovanju, zdravstvu, tržištu rada, itd. Stoga bi smanjenje broja lica koja žive u riziku od siromaštva neposredno doprinelo unapređenju kvaliteta života stanovnika Srbije mereno indeksom ljudskog razvoja, prema kojem naša zemlja trenutno zauzima tek 63. mesto na svetu. Isto tako, ostvarivanjem ovog potcilja bio bi smanjen stepen nejednakosti, ne samo mereno prihodima (po čemu Srbija zauzima peto mesto u Evropi), već i šansama za uspeh u društvu. Naročito bi pozitivan uticaj bio ostvaren na manje razvijene regione, jer je stopa rizika od siromaštva u ruralnim područjima u Srbiji dvostruko veća u odnosu na onu u gradskim.

Potcilj 1.2 u neposrednoj je vezi s većinom drugih potciljeva održivog razvoja, a naročito onih u okviru ciljeva 2, 3, 4, 5, 6, 8 i 10. Smanjenje stope rizika od siromaštva posebno bi doprinelo ostvarivanju onih potciljeva koji se odnose na okončanje gladi (potcilj 2.1), okončanje svih oblika nehranjenosti (potcilj 2.2), smanjenje prevremenih smrtnih slučajeva od nezaraznih bolesti (potcilj 3.4), obezbeđenje da sve devojčice i dečaci imaju pristup predškolskom obrazovanju (4.2), imaju priliku da završe kvalitetno osnovno, srednje i visoko obrazovanje (potciljevi 4.1 i 4.3), okončanje svih oblika diskriminacije prema ženama i devojčicama (potcilj 5.1), postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve (potcilj 6.1), postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce (potcilj 8.5), osnaživanje i promovisanje socijalne, ekonomske i političke inkluzije svih (potcilj 10.2) i osiguranja jednakih mogućnosti i smanjenja nejednakosti ishoda (potcilj 10.3).

Srbija značajno zaostaje za drugim evropskim zemljama. Stopa rizika od siromaštva od 23,3% u 2019. godini viša je u odnosu na prosek EU-27 (16,5%), ali i u odnosu na države Zapadnog Balkana (npr. Severna Makedonija – 21,9% u 2018) i na države članice EU u okruženju (Hrvatska – 18,3%, Slovačka – 11,9%, Češka – 10,1%, Mađarska – 12,3%, Bugarska – 22,6% i Slovenija – 12,0%). Istovremeno, uticaj socijalnih transfera na smanjenje siromaštva je ispod proseka EU i smanjuje se. Izdvajanja za novčanu socijalnu pomoć iz budžeta čine 0,35% BDP-a, što je ispod standarda ne samo EU, već i zemalja u okruženju. Za razliku od velikog broja država članica EU, iznosi novčanih socijalnih davanja u Srbiji nisu povezani sa određenom nacionalnom odrednicom životnog standarda.

Za napredak u okviru potcilja 1.2, sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika su od izuzetnog značaja:

- usvajanje novog Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike ili usvajanje strategije za smanjenje siromaštva, kojom bi bile predviđene, pre svega, mere za povećanje adekvatnosti novčanih socijalnih davanja i njihovog obuhvata,
- usvajanje izmena i dopuna Zakona o socijalnoj zaštiti u cilju otklanjanja restriktivnih uslova koji onemogućavaju licima koja žive u siromaštvu da ostvare pravo na novčanu socijalnu pomoć,
- usvajanje izmena i dopuna Zakona o finansijskoj podršci porodici s decom u cilju otklanjanja restriktivnih uslova koji onemogućavaju ostvarivanje naknada zarada i naknada tokom porodiljskog odsustva i odsustva sa rada zbog nege deteta, koje su neophodne za postizanje odgovarajućeg životnog standarda u skladu sa standardima ratifikovanih konvencija Saveta Evrope i Međunarodne organizacije rada,
- obezbeđivanje sredstava u budžetu RS u cilju povećanja adekvatnosti novčane socijalne pomoći.

Navedene preporuke u značajnoj meri se podudaraju i sa analizom i preporukama Evropske komisije iz Izveštaja za 2020. u okviru pregovaračkog poglavlja 19 (Socijalna politika i zapošljavanje).

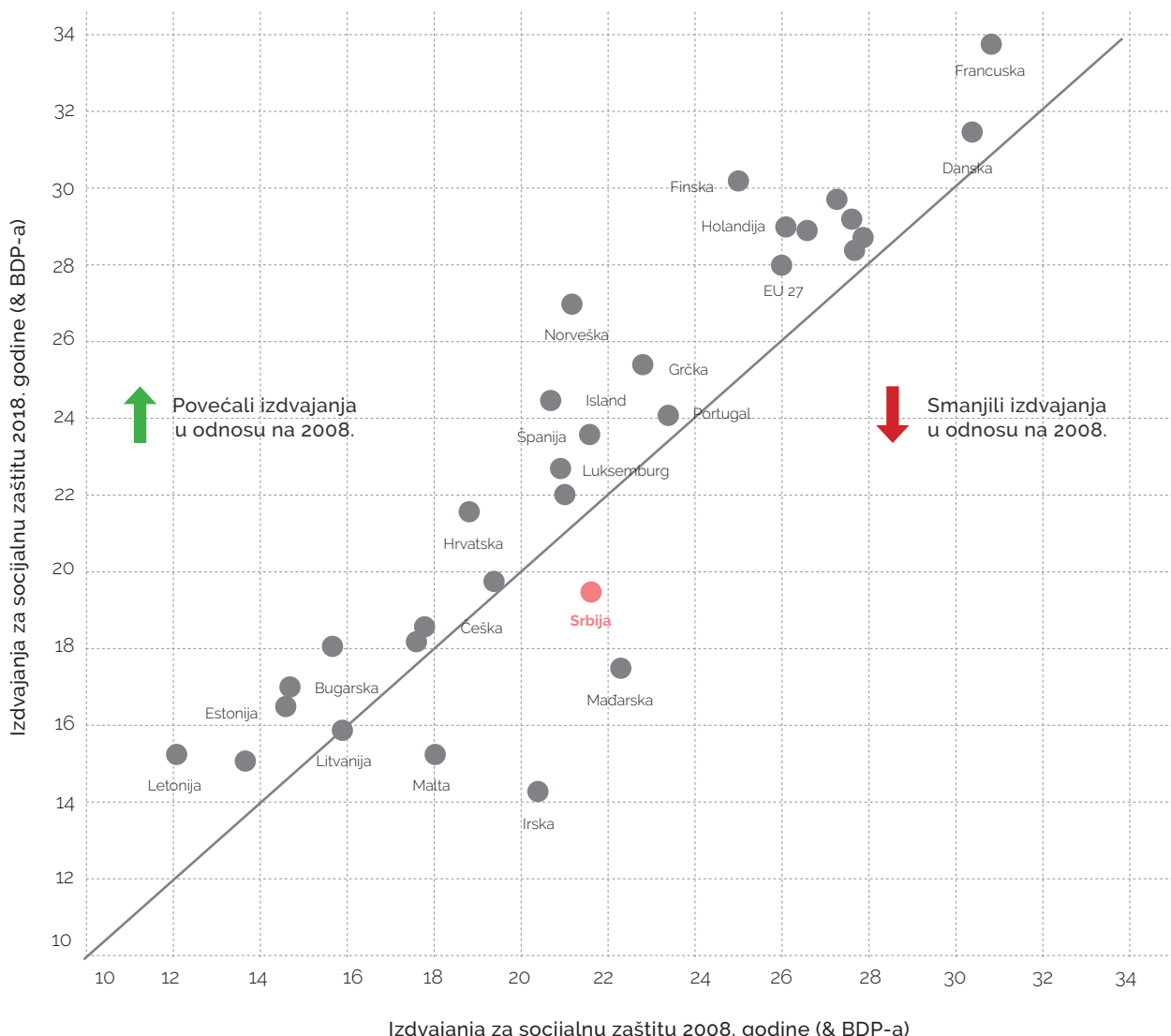
Ključni indikatori uspeha:

- i) Smanjenje broja lica koja žive u riziku od siromaštva za najmanje 50%
- ii) Povećanje udela neto dohotka korisnika novčane socijalne pomoći u liniji rizika od siromaštva na 100%

Nacionalizovani potcilj 1.3: Primeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mere za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih

Izdvajanja za socijalnu zaštitu u Srbiji, posmatrano prema udelu u BDP-u, opala su sa 21,6% u 2008. godini na 19,4% u 2018. godini, što je znatno ispod proseka EU-27 koji je u 2018. godini iznosio 27,9% i koji je u istom periodu beležio uzlazni trend (sa 26,0% u 2008. godini) (grafikon 3). Iako se Srbija Programom reformi politike zapošljavanja i socijalne politike obavezala na razvoj usluga socijalne zaštite, sa fokusom na povećanje podrške porodici u riziku i nastavak procesa deinstitutionalizacije, od 2012. godine opada broj jedinica lokalne samouprave koje obezbeđuju usluge socijalne zaštite. Po rasprostranjenosti, skoro sve dnevne usluge u zajednici beleže pad, a naročito usluge pomoć u kući za decu i mlade i dnevni boravak za decu. Pored toga, čak 18,2% neformalno angažovanih (zaposlenih) lica (2019. godina) ne može da ostvari pravo na prihod iz fondova socijalnog osiguranja u slučaju bolesti, nezaposlenosti, materinstva i invaliditeta. Zbog toga je potcilj 1.3 izuzetno relevantan za Srbiju.

GRAFIKON 3: IZDVAJANJA ZA SOCIJALNU ZAŠTITU U 2008. GODINI (X-OSA) I U 2018. GODINI (Y-OSA)

IZVOR: EUROSTAT

Ostvarivanje potcilja 1.3 imalo bi veoma veliki pozitivan uticaj na dostizanje nivoa održivog razvoja u Srbiji. Kako ističe Međunarodna organizacija rada, socijalna zaštita ima veliki značaj za ublažavanje posledica društvenih i ekonomskih kriza i odigrala je ključnu ulogu u zaštiti osetljivih grupa nakon svetske ekonomske krize. Kako su ocenile UN, najnovija globalna kriza izazvana pandemijom kovid-19 predstavlja „poziv na buđenje“ upućen svim vladama sveta da se poveća ulaganje u sistem socijalne zaštite, uključujući i podršku neformalnim radnicima i osmišljavanje rodno osetljivih mera. U tom pogledu EK dala je preporuku Srbiji da poboljša i kvalitet usluga socijalne zaštite, kao i pokrivenost tim uslugama. Time bi se naročito pozitivan uticaj ostvario na stanovništvo u manje razvijenim regionima, jer u njima gradovi i opštine izdvajaju manje od proseka rashoda za lokalne usluge socijalne zaštite (454 dinara po glavi stanovnika godišnje). Takvih jedinica lokalne samouprave je u 2018. godini bilo čak 91, dok 8 JLS nije imalo nikakve rashode za ovu namenu.

Potcilj 1.3 u neposrednoj je vezi s većinom drugih potciljeva održivog razvoja, a naročito onih u okviru ciljeva 2, 3, 4, 5, 8, 10 i 11. Povećanje udela stanovništva obuhvaćenog sistemom socijalne zaštite doprinelo bi ostvarivanju onih potciljeva koji se odnose na okončanje gladi (potcilj 2.1), okončanje svih oblika neuhranjenosti (potcilj 2.2), postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom (potcilj 3.8), obezbeđenje da sve devojčice i dečaci završe osnovno i srednje obrazovanje (potcilj 4.1), okončanje svih oblika diskriminacije prema ženama i devojčicama (potcilj 5.1), obezbeđivanje univer-

zalne dostupnosti seksualnog i reproduktivnog zdravlja i reproduktivnih prava (5.6), postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce (potcilj 8.5), zaštitu radnih prava i promovisanje bezbednog i sigurnog radnog okruženja za sve radnike (8.8), osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda (potcilj 10.3) i osiguranje da svi imaju pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama (potcilj 11.1).

Srbija značajno zaostaje za drugim evropskim zemljama. Posmatrano prema udelu u BDP-u, izdvajanja za socijalnu zaštitu niža su u odnosu na neke države članice EU u okruženju (npr. Hrvatska – 21,5%, Slovenija – 22,0%). Kada je reč o merama socijalne politike, i tokom primene mera za borbu protiv pandemije covid-19 Srbija je zaostajala za svojim susedima i članicama EU. Donet je vrlo ograničen broj ciljanih mera usmerenih na najosetljivije grupe, kao što je automatsko produžavanje prava na novčana socijalna davanja, dok su velika budžetska sredstva utrošena na neselektivne mere (poput zakasnele mere pomoći svim punoletnim stanovnicima u visini od 100 evra), kojima se alternativno moglo obezbediti zadovoljenje osnovnih životnih potreba gotovo svih ugroženih lica. S druge strane, države u okruženju pribegavale su znatno izdašnjim rešenjima, poput relaksiranja uslova za odobravanje novčane socijalne pomoći i uvećavanje njenog iznosa, uvođenje novih kategorija koje imaju pravo na tu pomoć, kao što su neformalni radnici, povećanje iznosa naknade za slučaj nezaposlenosti, itd.

Za napredak u okviru potcilja 1.3, sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika su od izuzetnog značaja:

- usvajanje novog Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike i Strategije razvoja socijalne zaštite čiji će ciljevi, mere i aktivnosti biti formulisani u skladu sa pristupom zasnovanim na ljudskim pravima (HRBA – Human Rights-based Approach),
- usvajanje novog nacionalnog programa za suzbijanje sive ekonomije koji će biti rodno osetljiv i koji će sadržati mere za unapređenje položaja osetljivih grupa,
- usvajanje izmena i dopuna Zakona o radu koji će propisati razloge za uvođenje minimalne zarade od strane poslodavca, kako bi se, propisivanjem da je to moguće samo u izuzetnim okolnostima, sprečila rasprostranjena praksa njenog uvođenja od strane poslodavaca i u redovnim okolnostima poslovanja,
- usvajanje Zakona o socijalnoj karti na osnovu nacrtu zakona u koji će biti uključeni komentari nezavisnih tela i međunarodnih i domaćih organizacija za zaštitu ljudskih prava,
- obezbeđivanje sredstava u budžetu RS za sprovođenje Uredbe o namenskim transferima u socijalnoj zaštiti u svim jedinicama lokalne samouprave u kojima postoje nezadovoljene potrebe stanovništva za uslugama socijalne zaštite,
- uvođenje mapiranja usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalne samouprave u godišnji plan rada Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu.

Navedene preporuke u značajnoj meri se podudaraju i sa analizom i preporukama Evropske komisije iz Izveštaja za 2020. u okviru pregovaračkog poglavlja 19 (Socijalna politika i zapošljavanje).

Ključni indikatori uspeha:

- i) Povećanje udela stanovnika obuhvaćenih sistemom socijalne zaštite za 100%
- ii) Smanjenje učešća neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti na 10%

Nacionalizovani potcilj 5.1: Okončati svuda i sve oblike diskriminacije žena i devojčica

Nacionalizovani potcilj 5.4: **Prepoznati i vrednovati neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu** kroz obezbeđivanje javnih usluga, infrastrukture i politike socijalne zaštite te kroz promovisanje zajedničke odgovornosti u domaćinstvu i porodici

U oblasti rodne ravnopravnosti Srbija zaostaje za većinom država EU. Obaveza koju je Srbija preuzela ratifikovanjem međunarodnih ugovora, pre svega Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, podrazumeva ne samo osiguranje principa ravnopravnosti muškarca i žena u odnosu na pravnu ili normativnu obavezu, već i na osiguranje praktične primene navedenog načela. Drugim rečima, postizanje stvarne (de facto) ravnopravnosti muškaraca i žena podrazumeva preduzimanje odgovarajućih mera koje otklanjaju neposrednu i posrednu diskriminaciju. Priznanje de jure jednakih ljudskih prava žena i muškaraca, kako to pokazuje primer Srbije, ne znači i njihovo de facto ostvarivanje. Na posrednu diskriminaciju ukazuju podaci i indikatori u svim oblastima koje meri evropski indeks rodne ravnopravnosti: rad, novac, znanje, vreme, moć i zdravlje. Žene u Srbiji su neravnopravne u svim oblastima, a njihov nepovoljan položaj najviše je izražen u domenima moći (37,3) i vremena (48,7). Iako su mnoge zemlje EU daleko od ostvarenja rodne ravnopravnosti, u poređenju sa prosekom EU-28, Srbija najviše zaostaje u domenima novca (20,4 poena), vremena (17 poena) i moći (16,2 poena)⁵.

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti ključni je faktor postizanja održivog razvoja u Srbiji. Otklanjanje uzroka neodrživog rasta dalo bi direktan doprinos unapređenju položaja žena, budući da su uzroci i osnovni pokretači održivog razvoja i rodne ravnopravnosti međusobno povezani. Modeli rasta koji se zasnivaju na neoliberalnom konceptu deregulacije i privatizacije učvršćuju nejednake odnose moći između žena i muškaraca, reprodukuju rodne nejednakosti i eksploatišu neplaćeni ženski rad. Uklanjanje svih oblika diskriminacije i vrednovanje neplaćenog rada i staranja doprinelo bi samorazvoju žena i muškaraca u skladu sa njihovim ukupnim potencijalima, a samim tim i blagostanju i kvalitetu života svih stanovnika Srbije. Ostvarivanje navedenih potciljeva imalo bi značajan uticaj na položaj marginalizovanih i višestruko diskriminisanih grupa žena i devojčica (osobe sa invaliditetom, Romkinje, mlade i starije žene, žene iz ruralnih područja i dr.).

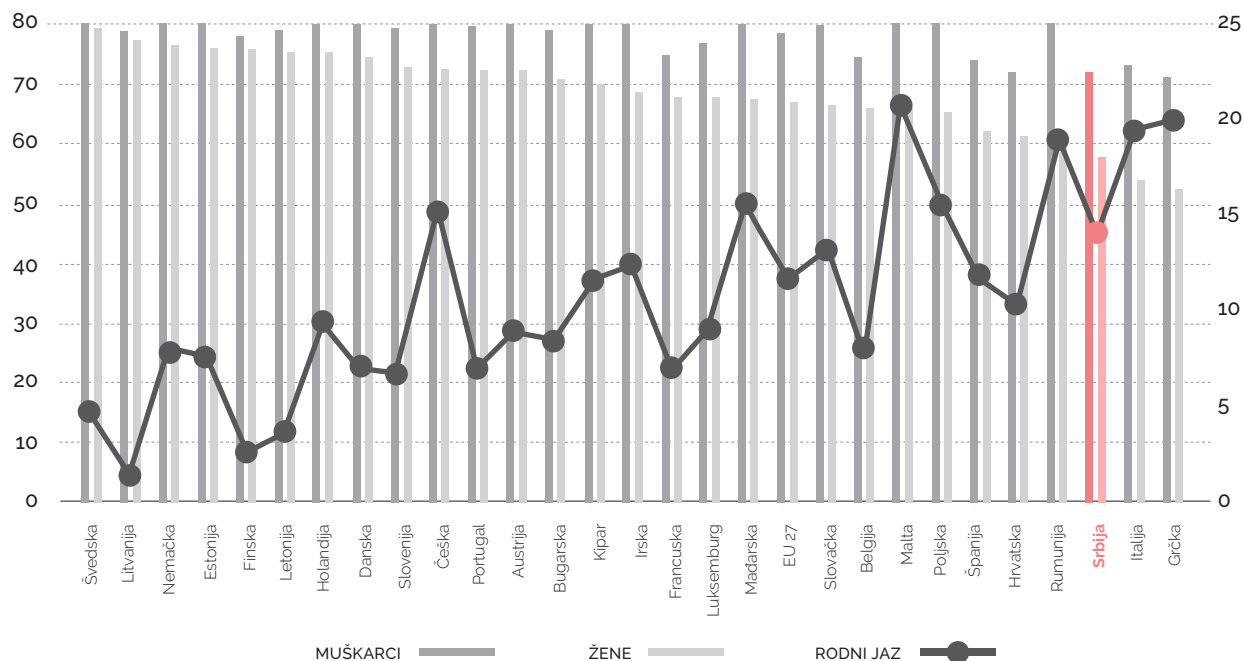
Realizacija potciljeva 5.1. i 5.4 preduslov je za postizanje niza drugih ciljeva i potciljeva održivog razvoja kao što su obezbeđivanje jednakog pristupa kvalitetnom i dostupnom obrazovanju na svim nivoima (4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6), pristup tržištu rada, pravednom i dostojanstvenom radu, uključujući jednaku zaradu za rad jednake vrednosti (8.3, 8.5), uživanje jednakih ekonomskih resursa (5a), učešće u političkom životu (5.5 i 10.2). Okončanje svih oblika diskriminacije žena i devojčica doprinosi iskorenjivanju siromaštva (COR 1), osnaživanju i promovisanju socijalne, ekonomske i političke inkluzije, te osiguranju jednakih mogućnosti i smanjenju nejednakosti ishoda (10.2 i 10.3), kao i promociji miroljubivog i inkluzivnog društva (COR 16). Nesrazmerno učešće žena u ekonomiji staranja povezano je sa nedostatkom infrastrukture, ekonomskih resursa i socijalnih usluga (1.4, 4.2, 5a, 9.1, 9.3 i 10.4).

Srbija značajno zaostaje za većinom evropskih zemlja. Osnaživanje žena i ostvarenje rodne ravnopravnosti zavise od uravnoteženog učešća muškaraca i žena na tržištu rada i u ekonomiji staranja. Zbog toga se kao neodložan socijalni i ekonomski cilj kako za pojedinca, tako i za društvo u celini, postavlja uklanjanje razlika u zaposlenosti muškaraca i žena i vrednovanju njihovog rada, uz istovremeno postizanje produktivne i dostojanstvene zaposlenosti i za muškarce i za žene.

⁵ Domen „novac“ meri rodne nejednakosti u pristupu finansijskim resursima i ekonomskoj situaciji žena i muškaraca i iznosi 59,7. Prvi poddomen „finansijska sredstva“ uključuje mesečnu zaradu i prihod žena i muškaraca. Drugi poddomen „ekonomski resursi“ obuhvata rizik od siromaštva i raspodelu dohotka među ženama i muškarcima. Domen „vreme“ meri rodne nejednakosti u raspodeli vremena provedenog na aktivnostima brige, poslovima u domaćinstvu i u društvenim aktivnostima. Prvi poddomen „briga“, meri razlike u uključenosti žena i muškaraca u negovanje i obrazovanje svoje dece ili unuka, starijih i nemoćnih osoba, kao i u kojoj meri su uključeni u poslove u domaćinstvu. Drugi poddomen „društvene aktivnosti“ istražuje koliko se žena i muškaraca uključuje u društvene aktivnosti (sportske, kulturne, rekreativne, dobrovoljne ili dobrotvorne).

Indikatori tržišta rada u petogodišnjem periodu ukazuju na održavanje rodne nejednakosti: u odnosu na 2014. godinu, kada je razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena iznosila 15,2 procentna poena, u 2019. godini ona je iznosila 13,9 procentnih poena (grafikon 4). U poređenju sa zemljama EU, veći rodni jaz beleži se u šest zemalja (Češka, Poljska, Mađarska, Rumunija, Italija, Grčka i Malta). U odnosu na prosek EU-27, stopa zaposlenosti muškaraca u Srbiji niža je za 7,6 procentnih poena, a stopa zaposlenosti žena za 15,9 procentnih poena, pri čemu su niže stope zaposlenosti muškaraca samo u Grčkoj i Hrvatskoj, a niže stope zaposlenosti žena u Grčkoj i Italiji. U odnosu na nivoe obrazovanja, najizraženiji rodni jaz u zaposlenosti u Srbiji je kod zaposlenih sa osnovnim obrazovanjem (21,6 procentnih poena).

GRAFIKON 4: STOPE ZAPOSLENOSTI MUŠKARACA I ŽENA STAROSTI 20-64 GODINE I RODNI JAZ U ZAPOSLENOSTI U 2019. GODINI

IZVOR: EUROSTAT – LFS, PRIKAZ AUTORA

Na prelasku iz obrazovanja na tržište rada sa poteškoćama se suočavaju i muškarci i žene. Ipak, na veće poteškoće nailaze žene, dok je verovatnoća zapošljavanja u periodu od tri godine nakon završetka školovanja kod muškaraca veća. Iako je među ženama u starosnoj grupi 30-34 godine učešće visokoobrazovanih značajno veće nego što je to slučaj kod muškaraca (40,4% kod žena i 26,9% kod muškaraca), rodni jaz u stopama zaposlenosti ove grupe povećao se u periodu od 2014. do 2019. godine sa 3,0 na 5,9 procentnih poena. Drugim rečima, stopa zaposlenosti visokoobrazovanih muškaraca više je rasla nego stopa zaposlenosti visokoobrazovanih žena.

Rodni jaz u zaradama, kao drugi indikator nejednakosti na tržištu rada, povećao se sa 8,7% u 2014. godini na 9,6% u 2018. godini. U odnosu na prosek EU-27, rodni jaz u Srbiji je manji za 4,5 procentnih poena, pri čemu je manji nego u 18 zemalja EU, a veći nego u Luksemburgu, Rumuniji, Italiji, Belgiji, Grčkoj, Poljskoj, Portugalu i Sloveniji. Međutim, treba imati u vidu da su u poređenju sa zemljama EU prosečne zarade po satu muškaraca i žena, izražene u standardima kupovne moći, u Srbiji najniže (grafikon 2). Rodni jaz je izražen na svim nivoima obrazovanja, i za zaposlene sa osnovnom školom iznosi 21,6%, za zaposlene sa srednjom školom 14,1% i za zaposlene sa visokim obrazovanjem 18,6%.

Stope zaposlenosti stanovništva 20-34 godine koji su nedavno završili školovanje

Srbija
 - žene 64,9%
 - muškarci 68,3%

EU – 27
 - žene 78,6%
 - muškarci 83,2%

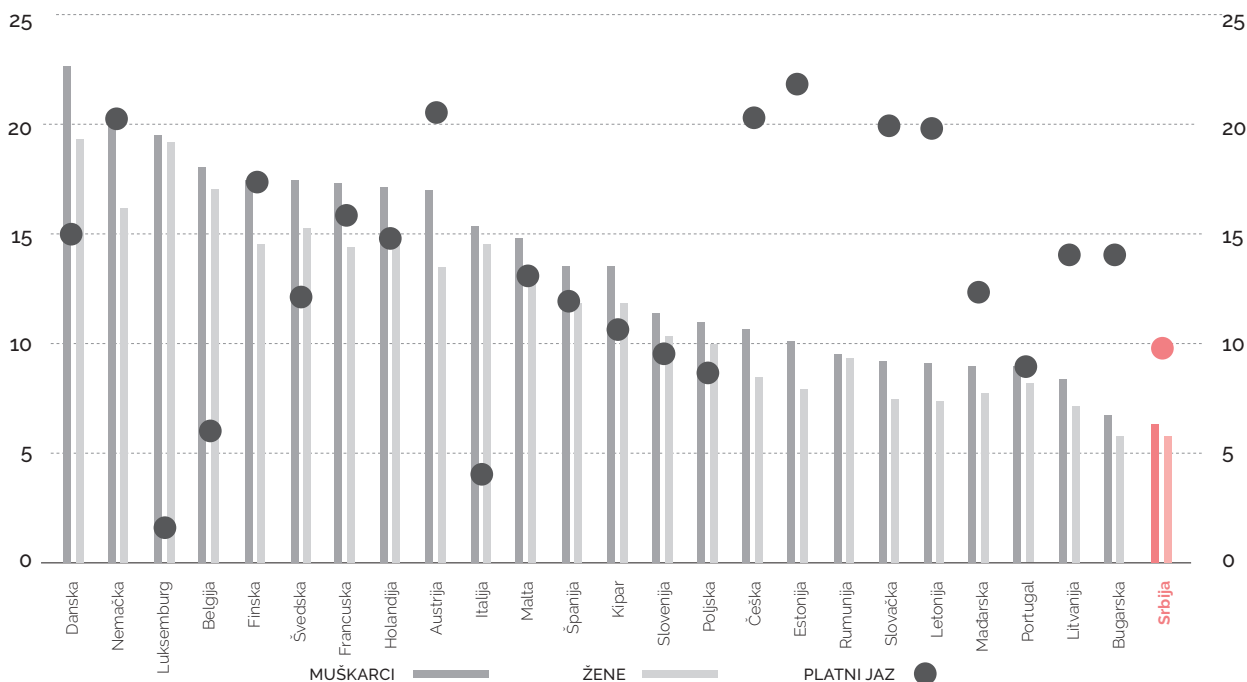
Učešće visokoobrazovanih u stanovništvu starosti 30-34 godine u 2019.

Žene – 40,4%
 Muškarci – 26,9%

Stope zaposlenosti visokoobrazovanih starosti 30-34 godine u 2019.

Žene – 80,1%
 Muškarci – 86,0%

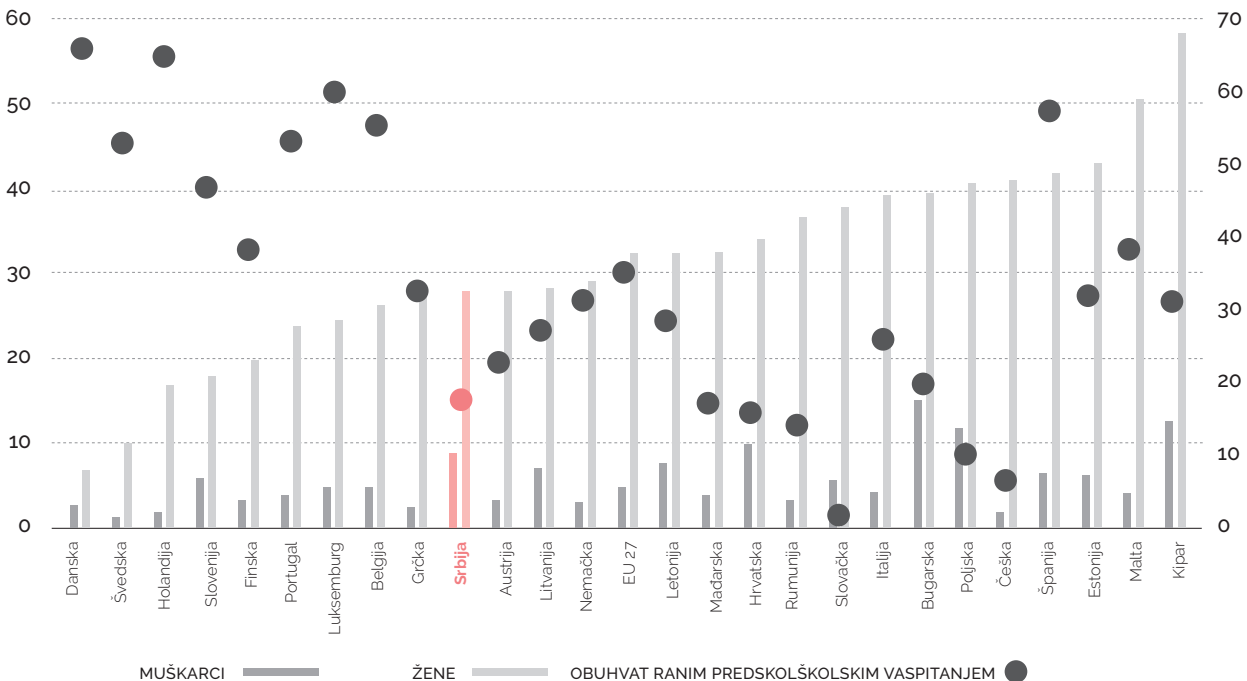
GRAFIKON 5: PROSEČNE ZARADE PO SATU (U PPS) I PLATNI JAZ U ZARADAMA MUŠKARACA I ŽENA (U %) U 2018. GODINI

IZVOR: EUROSTAT, EARNINGS DATABASE, PRIKAZ AUTORA

Niskom učešću žena na tržištu rada svakako doprinosi njihovo angažovanje u ekonomiji staranja: 27,8% žena i 8,5% muškaraca u Srbiji neaktivno je zbog brige o drugima (grafikon 6). U periodu od 2014. do 2019. godine stopa neaktivnosti zbog brige o drugima je porasla kod žena i kod muškaraca za 2,2 procentna poena. Visoka stopa neaktivnosti beleži se u zemljama u kojima su nedostupne usluge brige o deci. U Srbiji je predškolskim vaspitanjem obuhvaćeno samo 17,2% dece uzrasta do tri godine.

GRAFIKON 6: STOPE NEAKTIVNOSTI ZBOG BRIGE O DRUGIMA STANOVNIŠTVA 20-64 GODINE (U %) I OBUHVAT PREDŠKOLSKIM VASPITANJEM DECE MLAĐE OD 3 GODINE (U %) U 2019. GODINI

IZVOR: EUROSTAT, SDG INDICATORS, SOCIAL SCOREBOARD INDICATORS, PRIKAZ AUTORA

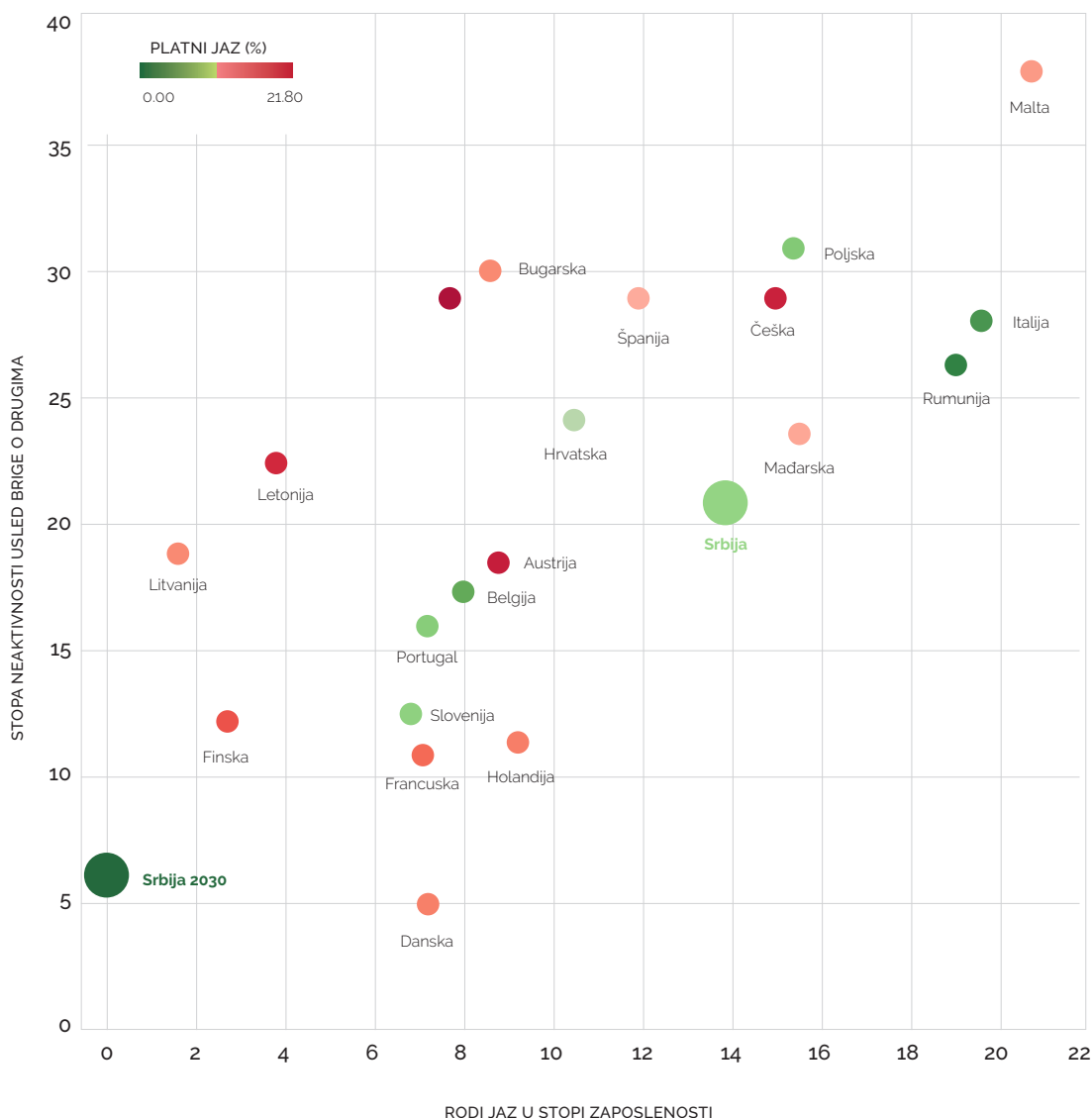
Za napredak u okviru potciljeva 5.1. i 5.4. od značaja su sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika:

- uskladiti zakonodavstvo u oblastima sprečavanja diskriminacije i rodne ravnopravnosti sa međunarodnim standardima ravnopravnosti i nediskriminacije za sve žene, kao i sa pravnim tekovinama EU preuzetim u okviru pregovaračkih poglavlja 19 i 23.
- uskladiti sve sektorske politike sa načelima Međunarodne organizacije rada u pogledu pune zaposlenosti i dostojanstvenog rada,
- u novoj strategiji rodne ravnopravnosti formulisati ciljeve i mere kojima će biti otklonjeni uzroci diskriminacije na tržištu rada i obezbeđena podrška za usklađivanje privatnog i porodičnog života.

Ključni indikatori uspeha:

- Potpuno otklanjanje rodnog jaza u stopama zaposlenosti – sa 13,9% na 0%
- Potpuno otklanjanje jaza u zaradama između muškaraca i žena – sa 9,6% na 0%
- Smanjenje stope neaktivnosti zbog brige o drugima na 6%.

GRAFIKON 7: ILUSTRACIJA MOGUĆEG NAPRETKA SRBIJE U POTCILJEVIMA 5.1 I 5.4 DO 2030. GODINE

IZVOR: EUROSTAT, SDG INDICATORS, SOCIAL SCOREBORD INDICATORS, PRIKAZ AUTORA

Nacionalizovani potcilj 10.1: Do 2030. godine progresivno **postići i održati rast dohotka najsiromašnijih 40 odsto stanovništva po stopi višoj od nacionalnog proseka**

Prema nejednakosti dohotka, koja u najvećoj meri oslikava nejednakost ishoda, Srbija se svrstava među najnejednakije zemlje u Evropi, dok su izražene i nejednakosti u pristupu zdravstvu i obrazovanju. Nejednakost u pristupu zdravstvenoj zaštiti ogleda su velikim izdvajanjima koje građani Srbije moraju da plate „iz džepa”. S druge strane, nejednakost u obrazovnim prilikama ogleda u manjoj pokrivenosti predškolskim obrazovanjem dece iz siromašnijih porodica kao i manjoj šansi da će ona steći univerzitetsko obrazovanje (referenca na potciljeve 4.1 i 4.4).

U posebno teškom položaju nalaze se oni na dnu raspodele dohotka. Naime, položaj prva dva kvintila, odnosno 40% stanovnika sa najmanjim dohotkom u Srbiji veoma je nepovoljan. U 2019 godini oni su raspolagali sa 18,8% ukupnog dohotka (21,4% u EU). Njihov životni standard u jedinicama jednake kupovne snage niži je najmanje oko tri puta u odnosu na prva dva kvintila u EU⁶. Samoprocenjeni zdravstveni status u Srbiji za celo stanovništvo je relativno manje povoljan nego u većini evropskih zemalja, ali je posebno nepovoljan za prva dva kvintila gde 18% svoje zdravlje procenjuje kao loše ili veoma loše (10% u EU), dok 15% prijavljuje nezadovoljene medicinske potrebe (4% u EU). Nejednakost u obrazovanju počinje već na predškolskom nivou gde je pokrivenost dece iz dobrostojećih porodica čak 9 puta veća u odnosu na one najmanje privilegovane. Takođe, PISA istraživanje pokazuje da je dvostruko više funkcionalno nepismene dece u porodicama koje se nalaze među 20% populacije najnižeg socio-ekonomskog statusa nego u 20% najbolje stojećih porodica (Arandarenko et. al. 2017).

Uzroci visoke nejednakosti u Srbiji su brojne – od tržišta rada do socijalne i poreske politike. Jedan od osnovnih razloga visoke nejednakosti, pa i siromaštva nalazi se u niskoj i često nedostojanstvenoj zaposlenosti koja obezbeđuje niske zarade (xx referenca na 8.3 i 8.5). Dodatno, redistributivni efekti mehanizama socijalne zaštite u Srbiji su značajno slabiji nego u EU – od relativno malih izdvajanja za dečje dodatke do slabe pokrivenosti penzijama, pogotovo kod žena (CEVES 2018, Arandarenko et. al. 2017). Takođe, sistemu poreza na dohodak u Srbiji nedostaje progresivnost, budući da je poreski klin najnižih i visokih zarada gotovo identičan (Ibid.). I pored velike globalne popularnosti, pitanje nejednakosti vrlo je retko tema javnog diskursa.

Rešavanje pitanja nejednakosti postiže se indirektno – kroz delovanje na navedene uzroke. Kao što smo naveli, izvori nejednakosti su mnogobrojni. Pri tome, ovi faktori povezani su jakim uzročno-posledničnim vezama – otežan pristup kvalitetnom obrazovanju najčešće nastaje usled nemogućnosti roditelja da snose troškove, dok su oni sami ili nezaposleni ili nemaju adekvatna primanja. Drugim rečima, rešavanje pitanja nejednakosti postiže se simultanim dostizanjem ostalih nacionalizovanih prioriteta, odnosno potciljeva – u sferi tržišta rada i zapošljavanja (potciljevi 8.3 i 8.5), obrazovanja (potciljevi 4.1 i 4.4), zdravstva (potcilj 3.8) i zaštite ugroženih (potciljevi 1.2 i 1.3).

Direktan efekat veće jednakosti jeste ubrzan ekonomski rast i kohezivnije društvo. Debata o izboru između ekonomske jednakosti i ekonomske efikasnosti među ekonomistima jako je stara. Međutim, tradicionalno gledište da se veća jednakost postiže na račun efikasnosti i privrednog rasta u svetlu novih dokaza sve više gubi na značaju. Istraživanja OECD-a (2015) i MMF-a (2014) ukazuje da je visoka nejednakost kočnica ekonomskom rastu – i to više u zemljama u razvoju nego u razvijenim zemljama. Kanal kroz koji nejednakost deluje na smanjivanje rasta je jasan i svodi se na nemogućnost pojedinaca da ostvare svoje pune potencijale. Takođe, nejednakija društva više teže direktnoj redistribuciji – koja kada je izražena zaista može imati negativne efekte na ekonomski rast (MMF, 2014). Takođe, društva u kojima je nejednakost manja – politički su stabilnija (Ibid.). Drugim rečima,

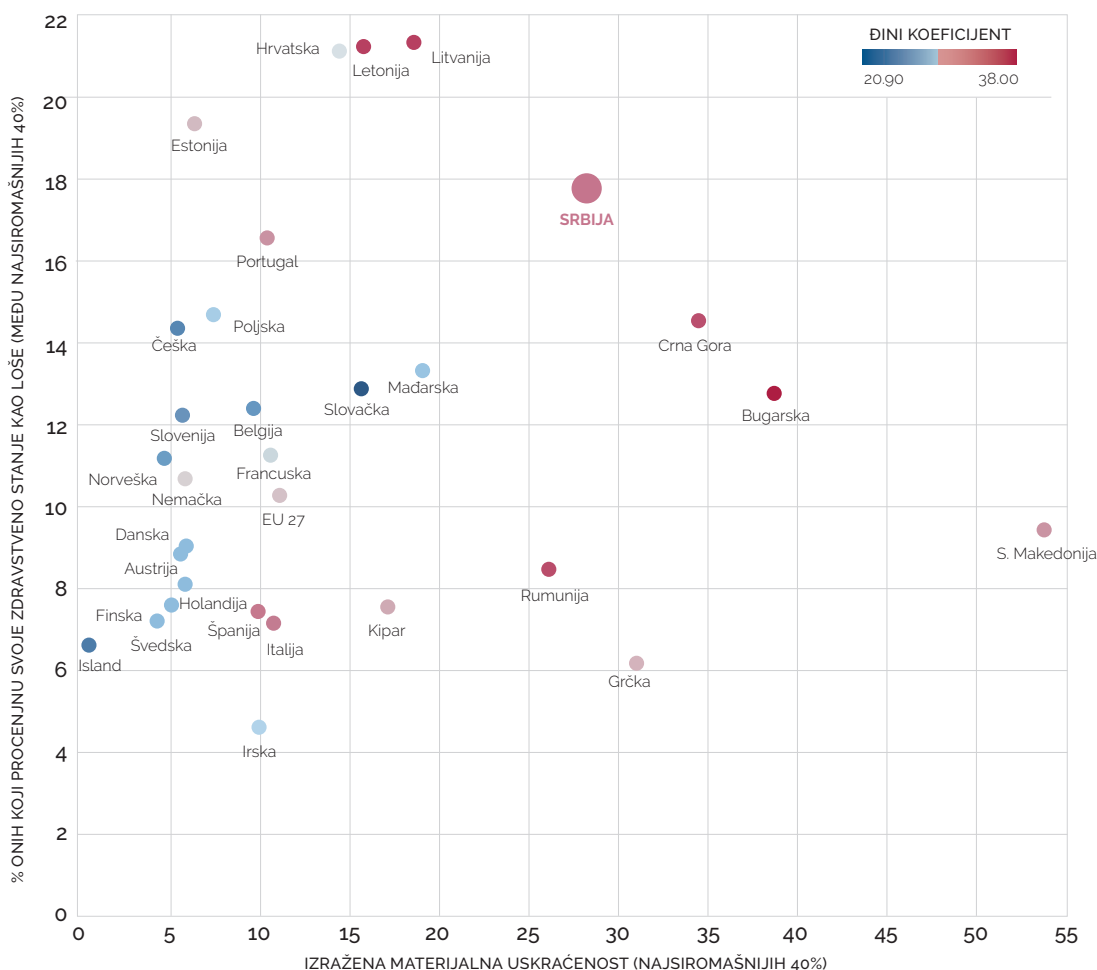
⁶ Procena na osnovu cut-off iznosa.

veća jednakost, pogotovo jednakost šansi, daje zamajac ekonomskom rastu (cilj 8) i stabilnijim institucijama (cilj 16).

Siromašniji građani u Srbiji su u nepovoljnijem položaju u odnosu na siromašnije građane EU. Stopa izražene materijalne uskraćenosti koja meri višedimenzionalnu ranjivost pojedinca za najsiromašnijih 40% iznosi čak 28% i veća je nego u svim zemljama EU (prosek EU iznosi 11%), izuzev Grčke i Bugarske (Grafikon 8). Drugim rečima, svaki četvrti pojedinac je uskraćen za neke od osnovnih životnih potreba. Takođe, zdravstveno stanje ove populacije često je nepovoljno – skoro 18% procenjuje svoje zdravlje kao loše – po čemu od Srbije lošije stoje samo Hrvatska i Baltičke zemlje.

Pitanje nejednakosti u Srbiji uglavnom je zapostavljeno. U predstavljenom ekspozeu Predsednice Vlade RS, nejednakost se uopšte ne spomogne. Pregled Zakona o ministarstvima ukazuje da se nejednakost ni tamo ne pominje, te da nijedno ministarstvo nema nadležnost nad tom temom. Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji (ESRP) je istekao, a svakako nije u dovoljnoj meri pokrivaio temu nejednakosti.

GRAFIKON 8: STOPA IZRAŽENE MATERIJALNE USKRAĆENOSTI NAJSIROMAŠNIJIH 40% STANOVNIŠTVA

IZVOR:

Potrebno je izgraditi novi strateški pristup, koji mora uzeti u obzir sve relevantne uzroke i ishode nejednakosti:

- Omogućiti bolju pokrivenost predškolskim obrazovanjem, pogotovo u ruralnim sredinama. Jedan od važnih koraka u ovom smislu bilo bi i ukidanje učešća u finansiranju predškolskog za najsiromašnije porodice (Svetska banka 2018) – Cilj 4.

- **Prilagoditi mehanizme podrške učenicima i studentima** tako da (osim da budu) usmereni na najbolje, budu usmerene i na one kojima je na osnovu socio-ekonomskog statusa pomoć neophodna (Žarković Rakić 2017) – Cilj 4.
- **Unaprediti mehanizme socijalne zaštite i preciznije ih usmeriti ka onima kojima je pomoć potrebna.** To bi pre svega značilo bolje ciljanje pomoći kroz sprečavanje curenja naknada ka ne-tako-siromašnim pojedincima (recimo, onim koji ostvaruju dohodak u sivoj ekonomiji) i usmeravanje sredstava ka onima kojima su najviše potrebna (Ibid.), kao i uvođenje socijalne penzije za građane starije od 65 godina – Cilj 1.
- **Revidiranje Strategije javnog zdravlja** u Republici Srbiji 2018-2026. godine kako bi se predviđelo uvođenje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, dostupnost kvalitetnih osnovnih usluga iz oblasti zdravstvene zaštite i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i jeftinih osnovnih lekova i vakcina za sve – Cilj 3
- **Aktivnim politikama zapošljavanja unaprediti zapošljivost i participaciju ranjivih grupa** na tržištu rada, budući da se upravo one većinski nalaze na dnu raspodele dohotka – Cilj 8.

Ključni indikatori uspeha:

- i) Stopa izražene materijalne deprivacije najsiromašnijih 40% građana smanjena sa 28% na 10%, u skladu sa evropskim prosekom.
- ii) Procenat najsiromašnijih 40% građana koji svoje zdravstveno stanje ocenjuju kao loše smanjen sa 17,7% na 10%, u skladu sa evropskim prosekom.

>> 3. DOSTIZANJE EVROPSKOG NIVOA VLADAVINE PRAVA I KVALITETA INSTITUCIJA

Nacionalizovani cilj 16: **Promovisati miroljubivo i uključujuće društvo za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi funkcionalne i odgovorne institucije na svim nivoima.**

Funkcionalne institucije zasnovane na principima „dobre uprave“ i poštovanje vladavine prava neophodni su uslovi za ostvarenje i očuvanje ljudskih prava, kao i drugih evropskih, odnosno univerzalnih vrednosti. Funkcionalne institucije i vladavina prava sastavni su deo COR 16. Na njih se direktno odnose sledeći potciljevi: promovisati vladavinu prava i osigurati jednak pristup pravdi za sve (16.3); i razviti delotvorne, odgovorne i transparentne institucije na svim nivoima (16.6); kao i potcilj (16.7) koji opisuje način delovanja institucija: uključivo, participativno i reprezentativno donošenje odluka. Funkcionalne institucije i vladavina prava neraskidivo su povezani sa drugim elementima neophodnim za izgradnju uređenog društva a koji su takođe sadržani u COR 16: smanjivanje nasilja (16.1) – posebno nad decom (16.2), borba protiv organizovanog kriminala (16.4) i korupcije (16.5), te garantovanje osnovnih sloboda (16.9 i 16.10). Stoga, iako kroz ovu sekciju naglašavamo institucije i vladavinu prava, želimo da napomenemo da svi potciljevi sadržani u COR16 čine neraskidivu celinu; a tu celinu uglavnom opisujemo kroz spomenuta dva elementa.

Uređeno društvo i demokratska prava neposredno doprinose kvalitetu života građana i građanki, ali funkcionalne institucije i vladavina prava takođe su i neophodno sredstvo za ostvarenje bržeg, uključivijeg i održivijeg razvoja. S jedne strane, neophodni su radi uspostavljanja poslovnog okruženja koje pruža podršku prilivu razvojnih investicija i razvijanju preduzetništva, što direktno podstiče napredak u ekonomskim ciljevima; s druge strane, odsustvo vladavine prava ugrožava kako bezbednost ljudi, tako i njihova vlasnička prava što direktno ugrožava preduzetništvo i obeshrabruje preduzetničku inicijativu. U nedostatku adekvatne primene vladavine prava stvara se plodno tle za razvoj korupcije i organizovanog kriminala koji još više obeshrabruju preduzetništvo. Na primeru Srbije, jasno se videlo kako odsustvo vladavine prava i funkcionalnih institucija može da utiče da se prilike za „zeleni rast“ zloupotrebe i pretvore u kompromitovanje i gubitak poverenja u isti, kao što je to slučaj sa mini hidroelektranama (detaljnije razrađeno kod potcilja 11.4). Konačno, odgovorne i funkcionalne institucije neophodne su da bi se razvojne politike, a pogotovo one na dugi rok, uopšte mogle da se razvijaju i sprovedu, bez pribegavanja paralelnim kanalima vlasti.

Opšte stanje vladavine prava i kvaliteta institucija u Srbiji niže je i od nivoa ljudskog razvoja. Relevantni izveštaji i pokazatelji ukazuju na to da je razvijenost institucija u Republici Srbiji na nivou koji je daleko ispod evropskog; kao i da te institucije ne uspevaju građanima da obezbede vrednosti i uživanje prava koje su garantovane Ustavom RS. Prema sveobuhvatnom Indikatori globalne vladavine („The Worldwide Governance Indicators (WGI)“), koji ocenjuju stanje vladavine u jednoj državi na bazi političke stabilnosti i odsustva nasilja, efikasnosti izvršne vlasti, kvaliteta regulatorne funkcije, vladavine prava, kontrole korupcije, i prava glasa i odgovornosti, Srbija se u 2019. godini našla tek na 103. mestu od 214 ocenjenih zemalja. U kategoriji evropskih zemalja, Srbija se našla na začelju, zajedno sa Albanijom, a nešto ispred Moldavije i Bosne i Hercegovine.

Dodatno je zabrinjavajuće što u pogledu vladavine prava i korupcije, kao i važnih aspekata koji karakterišu kvalitet demokratije – pre svega slobode i glasa javnosti i medija, relevantna merila ukazuju da Srbija poslednjih godina nazaduje. Nakon četiri godine uzastopnog pogoršanja ocena

(skor pao sa 76/100 na 66/100), „Fridom Haus“ je status Srbije promenio iz „slobodna“ u „delimično slobodna“ zemlja; sličan trend je zabeležen i u proceni nivoa demokratije (pad sa 55/100 na 49/100), te je Srbija od „polu-konsolidovane demokratije“ postala „hibridni režim“. Indeks vladavine prava („Svetski projekat pravde“) ukazuje da je kontrola moći i delovanja izvršne vlasti od strane zakona i nezavisnih institucija u značajnom padu (sa 0,50 na 0,39), kao i obezbeđivanje osnovnih prava (sa 0,58 na 0,56) i transparentnost rada državnih organa (sa 0,56 na 0,47). U pogledu percepcije korupcije, već nepovoljan položaj Srbije (87. mesto od 198 zemalja u 2018) je dodatno pogoršan u 2019. godini (pad od četiri mesta i smanjivanje skora sa 41 na 39). Iako za to ne postoje uspostavljena merila, vrlo je upitno i stanje kapaciteta i odgovornosti institucija, koje po svemu sudeći isporučuju rezultate sve više zahvaljujući operisanju „paralelnih“ kanala delovanja.

COR 16 je kompatibilan i značajno se poklapa sa političkim i institucionalnim prioritetima u procesu pregovora Srbije i EU. Pažljivim upoređivanjem zahteva EU, pre svega u sklopu političkih kriterijuma (poglavlja 23 i 24, stanje demokratije, reforme javne uprave), i sadržaja COR 16, može se zaključiti da su potciljevi u značajnoj meri obuhvaćeni sadržajem i zahtevima pregovaračkih poglavlja (prikazano u tabeli ispod). Reforme i politike koje Srbija treba da preduzme kako bi unapredila kvalitet svojih institucija i vladavinu prava, već su definisane od strane EU i u određenoj meri preslikane u domaće politike i zakonodavstvo, kroz Strategiju reforme javne uprave, akcione planove za poglavlja 23 i 24, i druga dokumenta relevantna za ispunjavanje političkih kriterijuma.

TABELA 3 POVEZANOST COR 16 I POLITIČKIH KRITERIJUMA

COR 16	OBUHVAĆENO KROZ POLITIČKE KRITERIJUME
16.1. Svuda značajno smanjiti sve oblike nasilja i sa njima povezane stope smrtnih slučajeva	Poglavlje 23: Osnovna prava Poglavlje 24: Borba protiv organizovanog kriminala; Borba protiv terorizma; Saradnja između policija
16.2. Okončati zlostavljanje, eksploataciju dece, trgovinu decom i sve oblike nasilja i torture nad decom	Poglavlje 23: Osnovna prava Poglavlje 24: Borba protiv organizovanog kriminala; Saradnja između policija
16.3. Promovisati vladavinu prava na nacionalnom i međunarodnom nivou i osigurati jednak pristup pravdi za sve	Poglavlje 23: Pravosuđe
16.4. Smanjiti nezakonite tokove novca i oružja, poboljšati pronalaženje i vraćanje ukradene imovine i boriti se protiv svih oblika organizovanog kriminala	Poglavlje 24: Borba protiv organizovanog kriminala; Spoljne granice; Saradnja između policija Poglavlje 4: Borba protiv pranja novca
16.5. Značajno smanjiti korupciju i podmićivanje u svim njihovim pojavnim oblicima	Poglavlje 23: Borba protiv korupcije
16.6. Razviti delotvorne, odgovorne i transparentne institucije na svim nivoima	Reforma javne uprave Poglavlje 32: Finansijska kontrola u javnom sektoru
16.7. Osigurati na svim nivoima inkluzivno, participativno i reprezentativno donošenje odluka, kojim se reaguje na iskazane potrebe	Reforma javne uprave: Kreiranje i koordinacija javnih politika
16.9. Za sve obezbediti zakonski identitet, uključujući upis u matične knjige rođenih	Reforma javne uprave Poglavlje 23: Osnovna prava – manjinska prava
16.10. Osigurati javni pristup informacijama i zaštitu osnovnih sloboda, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima	Reforma javne uprave: Odgovornost uprave Poglavlje 23: Osnovna prava; Borba protiv korupcije

Iz navedenog se može zaključiti da je istinski napredak Srbije u pogledu COR16 moguće pratiti i kroz njen napredak u ispunjavanju obaveza u procesu pristupnih pregovora sa EU u oblastima političkih kriterijuma i poglavlja posvećenih vladavini prava. Napredak u ostvarivanju političkih kriterijuma prati Evropska komisija (EK) kroz svoje godišnje izveštaje o napretku. To je složen poduhvat u kome se na dva nivoa ocenjuje napredak u reformama po pojedinim oblastima, kao i stepen postignute usaglašenosti domaćeg pravnog i institucionalnog okvira sa pravnim tekovinama EU (acquis). Izveštaj se izrađuje na osnovu podataka koje Evropska komisija prikuplja od svojih eksperata koji redovno prate situaciju u Srbiji, od međunarodnih organizacija, i od domaćih i inostranih nevladinih organizacija. Radi se o sveobuhvatnom naporu koji iziskuje znatne resurse, i Srbija je u dobroj prilici da od tog procesa ima višestruke koristi.

U pažljivo odmerenim Izveštajima o napretku Evropske komisije, relativno slab nivo zadovoljavanja političkih kriterijuma za članstvo u EU više godina stagnira. U pogledu političkih kriterijuma, Srbija je ocenjena kao zemlja koja je dostigla stepen „određene spremnosti” za članstvo u EU (prosečna ocena 2.2 od mogućih 5). Pored relativno niske spremnosti, problem je i u tome što taj nivo („određena spremnost”) stagnira od 2016. godine. Dodatno, u pogledu reforme javne uprave, pravosuđa i borbe protiv organizovanog kriminala, ostvaren je niži stepen napretka u poređenju sa Izveštajem iz 2019. godine.

U slučaju Srbije, a u kontekstu sprovođenja Agende 2030, posebno je značajno naglasiti neophodnost uvođenja koncepta odgovornosti u javnu upravu. Trenutno slaba odgovornost institucija i rukovodilaca utiče na čestu nemogućnost usvajanja i sprovođenja dugoročnih planova i ciljeva. Nije uvek moguće jasno i nedvosmisleno utvrditi čija je odgovornost za sprovođenje politika i postizanje rezultata. Iako se čini da državna uprava sledi razrađenu organizacionu strukturu, raspodela nadležnosti u okviru iste ne pripisuje svakoj organizacionoj jedinici jasne nadležnosti. Mnoge institucije, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, uključene su u neki deo procesa odlučivanja. Ipak, često ni jedna nema jasno utvrđena ovlašćenja, nadležnost i autonomiju koji su potrebni za sprovođenje aktivnosti i preuzimanje pune odgovornosti za rezultate. Stoga, postoji ozbiljan problem nemogućnosti adekvatnog lociranja odgovornosti za eventualne propuste i/ili štetu. - Opisana situacija dodatno je pogoršana nedostatkom integriteta zaposlenih u javnoj upravi, s obzirom da je broj vršilaca dužnosti među višim rukovodiocima i dalje previsok. Primera radi, početkom 2020. godine, od 37 direktora javnih preduzeća na centralnom nivou, čak 20 su bili vršioci dužnosti – a mnogi od njih su na tim pozicijama značajno duže nego što zakon dozvoljava. Biranje rukovodilaca van konkursa i sistem napredovanja zaposlenih u organima javne uprave po nejasnim kriterijumima urušava perspektivu profesionalizacije javne uprave i negativno utiče kako na njen kvalitet i kapacitet, tako i na mehanizam odgovornosti i integriteta u istoj. Dodatno, odgovornost u javnoj upravi je ugrožena i korišćenjem paralelnih kanala odlučivanja, koji postaju sve češći.

Sve navedeno ukazuje da u Srbiji postoje očigledni elementi fenomena „zarobljene države”. U takvim okolnostima, urušava se politički sistem koji bi trebalo da počiva na ravnoteži tri grane vlasti; umesto njihovog jačanja, urušavaju se zakonske i institucionalne pretpostavke za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala; urušava se integritet demokratskih i nezavisnih institucija; urušavaju se procedure koje bi trebalo da obezbede predvidivost, transparentnost, uključivost i praćenje procesa kreiranja javnih politika; ugrožava se politički pluralizam, slobodno izražavanje kritičkih stavova i sužava prostor javnosti čime se dovodi u pitanje mogućnost demokratske kontrole rada državnih organa.

Srbija mora da značajno unapredi sve aspekte navedenih nedostataka koji su uočeni od strane nevladinih organizacija, uglednih međunarodnih organizacija i Evropske komisije u Izveštaju o Srbiji za 2020. Samo i isključivo jačanjem demokratskih institucija, kreiranjem atmosfere koja će podržavati funkcionalnost i integritet državnih institucija, snažnom borbom protiv korupcije i organizovanog kriminala, Srbija može da dostigne ciljeve koje je sama sebi postavila prihvatajući COR (posebno COR 16) i podnoseći zahtev za pristupanje Evropskoj uniji. Ova dva procesa su

kompatibilna, dodiruju se u brojnim tačkama i vode realizaciji ciljeva koji bi trebalo da rezultiraju boljim kvalitetom života građana Srbije. Stoga je neophodno da Vlada Srbije u narednom periodu značajno unapredi koordinaciju oba procesa, ozbiljnije pristupi definisanju neophodnih resursa, planiranju i realizaciji prioriteta, unapredi transparentnost rada i odlučnije uključi sve zainteresovane aktere u njihovu realizaciju.

>> 4. KONKURENTNA PRIVREDA I PRODUKTIVNI POSLOVI

U narednoj deceniji, Srbiji je neophodno pomeranje klatna od konkurentnosti zasnovane na niskim troškovima rada i energenata ka konkurentnosti zasnovanoj na znanju i produktivnim poslovima.

Društvene prilike i nedovoljno promišljene ekonomske politike u prethodne tri decenije učinile su da je životni standard u Srbiji nizak, a privredni rast spor. Privredna slika Srbije jeste slika njenog tržišta rada koje karakterišu zaposlenost, produktivnost i zarade koji su među najnižima u Evropi. Samo neki od strukturnih problema ogledaju se u činjenicama da je čak 26% zaposlenosti neformalno ili zarobljeno u mahom tradicionalnoj poljoprivredi, a da ionako niska produktivnost prerađivačke industrije tokom poslednjih nekoliko godina opada. Objašnjenja za veliku nejednakost i siromaštvo ne treba tražiti dalje od činjenice da prosečnu potrošačku korpu od svoje zarade mogu da obezbede samo prosečna domaćinstva u Beogradskom regionu.

U narednoj deceniji, Srbiji je neophodno pomeranje klatna od konkurentnosti zasnovane na niskim troškovima rada i energenata... U prethodnoj deceniji, „razvojna“ ekonomska politika uglavnom se svodila na privlačenje radno i energetske intenzivnih stranih direktnih investicija (SDI), dok su propulzivni segmenti domaćih MSP rasli su uglavnom autonomno, više sputani nego potpomognuti javnim politikama, a javna i državna preduzeća životarila na teretu ostatka privrede i građana. Ipak, spori proces restrukturiranja društvene privrede (izuzev javnih preduzeća) skoro je gotov. U međuvremenu, dotokom SDI i razvojem MSP sektora, postepeno je izgrađen privatni sektor sa konkurentnim jezgrom koje postaje značajno. On je zaslužan za to što je izvoz Srbije u poslednjoj deceniji u proseku rastao 10,5% godišnje i danas prevazilazi 50% BDP-a

...ka konkurentnosti zasnovanoj na znanju i produktivnim poslovima. Setom diferenciranih i pažljivo prilagođenih politika mora se težiti rešavanju problema koje horizontalne i parcijalne politike nisu uspele da reše. Sa strane privrede koja kreira radna mesta (potcilj 8.3) potrebno je posebnu pažnju posvetiti ključnim igračima. Domaća MSP mogu da budu lokomotiva razvoja samo ako im se pomogne da zadrže ključne radnike, obezbede finansijska sredstva i savladaju upravljačke veštine, kao i da se uključe u međunarodne lance snabdevanja. SDI treba usmeravati u one sektore gde će moći da grade veze sa domaćom privredom i direktno kreiraju dostojanstvene poslove, umesto da funkcionišu kao izolovana ostrva jeftinog i mahom nedostojanstvenog rada. Državna preduzeća bi trebalo da postanu primer discipline i brige o životnoj sredini, a poljoprivredu bi trebalo osposobiti da koristi dostupne fondove. Istovremeno, radnu snagu treba uvećavati kroz mere aktivnih politika zapošljavanja i stimulativne poreske politike. To je jedini put ka produktivnoj i dostojanstvenoj zaposlenosti (potcilj 8.5).

Postoje određeni strukturni uslovi da se privredni rast Srbije značajno ubrza nakon izlaska iz krize izazvane pandemijom kovid-19. Fiskalna konsolidacija 2015-2017. godine stvorila je perspektivu makroekonomske stabilnosti i fiskalni prostor neophodan da se smanje makroekonomske rizici i postojano podrži privredni rast. Odličan položaj, u uslovima promene globalnih geostrateških i ekonomskih odnosa, kao i višegodišnja relativna politička stabilnost regiona, učinili su Zapadni Balkan zanimljivom destinacijom za evropski, i drugi globalni kapital.

Ključna poluga za ubrzavanje rasta ostaju investicije – naročito one u povećanje produktivnih i inovatorskih kapaciteta. Visoke investicije neophodan su uslov privrednog rasta, dok su one koje podrazumeva potcilj 9.5 – ulaganja u istraživanje i razvoj, tehnologiju i inovacije verovatno najvažniji

nosilac tehnoloških promena. Ipak, Srbija značajno zaostaje za drugim evropskim zemljama po pitanju ulaganja u navedene komponente – što za direktnu posledicu ima i nisko učešće sofisticiranih proizvoda i usluga u ukupnoj proizvodnji i izvozu. Da bi unapredila svoju konkurentsku poziciju i napravila iskorak ka ekonomiji znanja, Srbija će morati da podstakne ulaganje u istraživanje i razvoj – naročito u privatnom sektoru, da omogući intenzivniju saradnju akademske zajednice i privrede, te da pažljivije privlači strane investitore. U tom smislu, Strategija pametne specijalizacije, kao i osnivanje Fonda za nauku predstavljaju dobre polazne korake. Takođe, ključno je i dalje pitanje definisanja krovnog plana razvoja koji će ove prioritete spojiti u jedinstvenu viziju. Pri tome, iskustvo nas uči da nije presudno trošiti više, već trošiti pametnije.

Nacionalizovani potcilj 8.3: Promovisati **razvojno orijentisane politike koje podržavaju produktivne aktivnosti, stvaranje dostojanstvenih poslova, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost** i podsticati formalizaciju i rast mikro preduzeća, odnosno malih i srednjih preduzeća, uključujući kroz pristup finansijskim uslugama.

Nacionalizovani potcilj 8.5: Do 2030. **postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad** za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti

Srbija je zemlja relativno niskog životnog standarda i sporog ekonomskog rasta... Meren BDP-om po glavi stanovnika u jedinicama jednake kupovne moći, on dostiže tek 40% evropskog proseka, odnosno manje od 60% proseka novih država članica. U nominalnim iznosima koji su nešto relevantniji kada je u pitanju mogućnost stanovništva da pribavlja trajna potrošna dobra ili, na primer, putuje – situacija je još nepovoljnija (21%, odnosno 50%).⁷ Dodatno je zabrinjavajuće to što Srbija tokom prethodne decenije usled sporog ekonomskog rasta (2,1% u proseku za period 2010–2019) nije značajno popravila svoj relativni položaj. Odnosno, jaz u odnosu na prosek cele EU tek se blago smanjio, dok se u odnosu na nove države članice pogoršao.

...koje u najvećoj meri duguje nedovoljnoj i slabo produktivnoj zaposlenosti. Suštinski, BDP nastaje kombinacijom rada (zaposlenosti) i različitih vrsta kapitala koji zajedno definišu produktivnost. U slučaju Srbije, zaposlenost je relativno niska – tek 65% stanovništva u starosnoj grupi od 20 od 64 godine je zaposleno, dok evropski prosek iznosi čak 73%. Niske investicije u fizički i ljudski kapital uslovile su veoma nisku prosečnu produktivnost, u čemu Srbija zaostaje od 30 do 50% u odnosu na nove države članice, dok za najmanje produktivnom Bugarskom zaostaje za skoro 18%. Ovakav nivo produktivnosti govori o kvalitetu poslova i snažno se odražava na zarade, koje u proseku zaostaju upravo koliko i produktivnost. Dubinu ovog problema najbolje oslikava činjenica da prosečnu potrošačku korpu u proseku mogu da priušte samo domaćinstva iz Beogradskog regiona.⁸ Drugim rečima, zaposlenost u Srbiji je niska i velikim delom neuklopljiva u prihvaćenu definiciju dostojanstvenog rada.⁹

Privredna slika i situacija na tržištu posledica su neprimerenih ili slabo koordinisanih ekonomskih politika... Trenutna situacija na tržištu rada u Srbiji direktna je posledica pogrešnih ili nedovoljno promišljenih politika koje su sprovedene u prethodne tri decenije – od sunovrata i implozije opšte ekonomske aktivnosti devedesetih godina 20. veka, sporog oporavka usled loše sprovedene tran-

⁷ Poređenje životnog standarda među različitim zemljama može se vršiti u jedinicama jednake kupovne snage (PPP), kao i u nominalnim iznosima. Na primer, hleb ili šišanje verovatno su identični u Srbiji i Francuskoj. Međutim, i hleb i šišanje značajno su skuplji u Francuskoj. U slučaju prvog metoda (PPP) u obzir se uzima opšti nivo cena u nekoj zemlji, odnosno ista dobra imaju istu vrednost. Drugim rečima, uzima se u obzir činjenica da se za 1 evro u Srbiji može kupiti više nego u Francuskoj. U slučaju nominalnih poređenja, cene se uzimaju takve kakve jesu. Metod PPP je koristan kada se životni standard posmatra u smislu zadovoljavanja svakodnevnih potreba – hrane, usluga ili zabave. Međutim, nominalni metod postaje relevantniji kada se razmatra mogućnost pribavljanja trajnih potrošnih dobara (na primer, automobila) koja imaju slične cene u svim zemljama.

⁸ Očekivanu zaradu prosečnog domaćinstva dobijamo kao proizvod stopa (verovatnoća) zaposlenosti muškaraca i žena na nivou okruga i pripadajućih prosečnih zarada.

⁹ Međunarodna organizacija rada (MOR) dostojanstvenom zaposlenošću smatra onu koja podrazumeva produktivan rad i omogućava pristojnu zaradu, te bezbednost na radnom mestu i socijalnu zaštitu, bolje izgleda za lični život, razvoj i slobodu da se organizuju i odlučuju, bez obzira na pol-

zicije i deindustrializacije tokom dvehiljaditih, do izostanka adekvatnih ekonomskih politika koje bi ubrzale oporavak nakon svetske ekonomske krize tokom prve decenije 21. veka. Konkretnije, veštine i kvalitet radne snage godinama su propadali usled visokih stopa dugoročne nezaposlenosti ili podzaposlenosti (pogotovo u državnom delu privrede i u poljoprivredi) koja se vremenom prelivala u neaktivnost. Privredni oporavak i reindustrijalizacija uglavnom su bili sprovedeni privlačenjem radno i energetski intenzivnih stranih direktnih investicija, dok su propulzivni segmenti domaćih MSP rasli uglavnom autonomno, više sputani nego potpomognuti javnim politikama.

...koje su izgradile nepovoljnu ekonomsku i sektorsku strukturu. Rezultat pomenutih politika, a pogotovo onih tokom prethodne decenije, jeste delimična reindustrijalizacija, ali uz opadajuću prosečnu produktivnost (prerađivačke) industrije. Rasla je zaposlenost i u sektoru usluga – u praktično svim sektorima – od tradicionalnih poput trgovine i transporta, do modernih poput IKT-a, uz ukupno skroman rast produktivnosti. Udeo zaposlenosti u slabo produktivnoj i mahom neformalnoj i tradicionalnoj poljoprivredi ostao je tvrdoglavo visok – preko 20%, uključujući i pomažuce članove domaćinstava. Dodatno, problem neefikasnosti državnih preduzeća, a pogotovo javnih, ostao je najvećim delom nerešen – pogotovo u sektoru snabdevanja energijom. Uopšteno gledano, odsustvo dinamike u privrednoj strukturi u poslednjih pet godina (2014-2019) ilustruje činjenica da se više od 80% rasta BDP-a duguje prostom uvećanju zaposlenosti. S druge strane, ionako niska produktivnost rasla je veoma sporo – oko 1% godišnje.

Visoka neformalna zaposlenost van poljoprivrede takođe ukazuje na strukturne probleme na tržištu rada. U slučaju Srbije,¹⁰ neformalna zaposlenost van poljoprivrede iznosi 8,2%, međutim, zbog činjenice da se ona u celosti odnosi na privatni sektor, zaključujemo da je čak 12% zaposlenih u privatnom sektoru neformalno zaposleno. Izuzimajući verovatno malobrojne neformalne radnike čiji je to lični izbor (na primer, deo programera), ostatak čine oni koji su svojim sociodemografskim statusom i preovlađujućim uslovima na tržištu rada na takav oblik zaposlenja primorani. Između ostalog, o kvalitetu zaposlenosti ove kategorije dovoljno govori činjenica da u odnosu na formalno zaposlene u proseku ostvaruju oko 30% nižu zaradu, i u 60% slučajeva procenjuju materijalni položaj svojih domaćinstava kao loš ili uglavnom loš (CEVES 2020). Takođe, dosadašnji podaci ukazuju na to da su neformalno zaposleni verovatno jedina kategorija zaposlenih koja je do sada značajno pogođena krizom (Ibid.).

Kako bi prevazišla ove izazove, Srbija mora paralelno da unapređuje i uvećava ponudu rada, kao i da odgovarajućim politikama pospeši tražnju za kvalifikovanim radom. Drugim rečima, potciljevi 8.3 i 8.5 su neodvojivi – kao dve strane istog novčića. Cilj Srbije za narednu deceniju ne treba da bude formulisan kao dostizanje određene stope (pune) zaposlenosti, jer će se u slučaju statusa kvo za to pobrinuti sama demografija – osim što umre oko 35.000 ljudi više nego što se rodi, Srbiju godišnje napusti više od 10.000 ljudi, mahom radnog uzrasta. Umesto toga, cilj treba formulirati u skladu sa potciljem 8.5 – kao stopu pune dostojanstvene i produktivne zaposlenosti pri jednakim uslovima za sve članove društva. Za tako nešto biće neophodne politike koje kroz obuke i podsticaje vode povećanju ljudskog kapitala kako nezaposlenih i neaktivnih lica, tako i postojećih zaposlenih. S druge strane, ovako postavljen cilj jedino je moguće ostvariti promovisanjem razvojno orijentisanih politika koje podržavaju produktivne aktivnosti – inovativnost, preduzetništvo, kao i propulzivna domaća i strana preduzeća (potcilj 8.3). Prema tome, potciljevi 8.5 i 8.3 su suštinski neodvojivi, budući da prvi postavlja zadatak, a drugi ukazuje na pravi način.

Osim što bi doprinelo ubrzanju rasta, održavanje i stvaranje produktivne i dostojanstvene zaposlenosti potpomoglo bi i ostvarivanje mnogih drugih ciljeva održivog razvoja. Za Srbiju, ostvarivanje ili makar približavanje potciljevima 8.3 i 8.5 do 2030. godine suštinski bi značilo ostvarivanje visokih

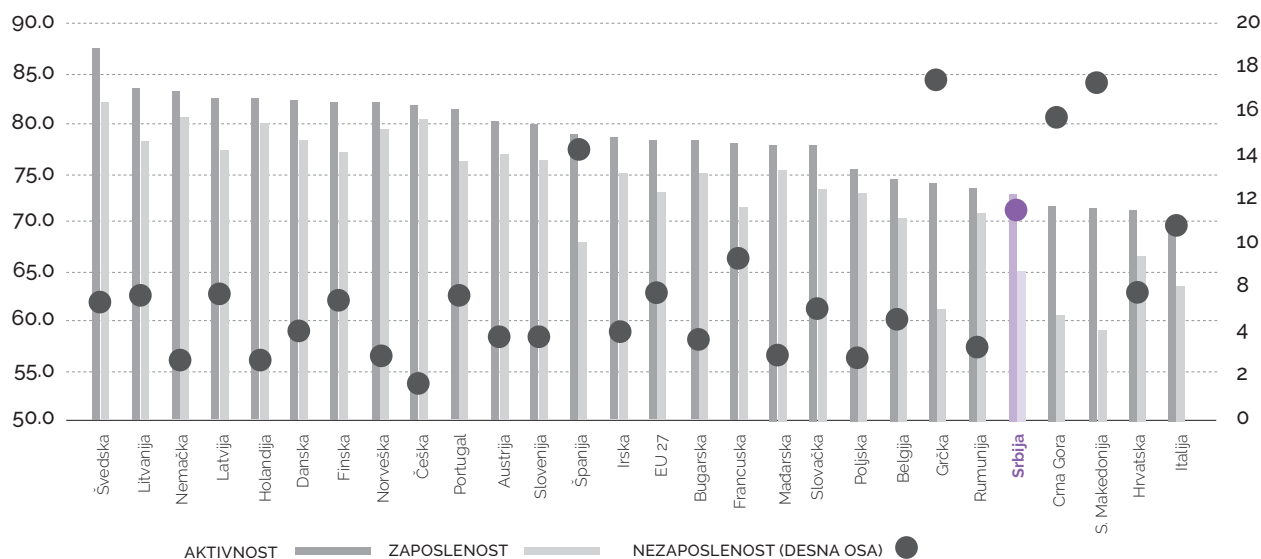
¹⁰ Republički zavod za statistiku prihvata definiciju Međunarodne organizacije rada i u neformalno zaposlene ubraja zaposlene u neregistrovanim preduzećima, zaposlene u registrovanoj firmi, ali bez formalnog ugovora o radu i bez socijalnog i penzionog osiguranja, kao i neplaćene pomažuce članove domaćinstva.

stopa rasta i približavanje životnom standardu današnje Poljske ili Slovačke, odnosno zarade od današnjih 800–900 evra. Godine empirijskih istraživanja (na primer, De la Fuente 2016) ukazuju da je ekonomski rast efikasan lek za siromaštvo, ali samo onda kada je praćen odgovarajućim politikama zapošljavanja (potciljevi 1.2 i 1.4). Takođe, između ekonomskog rasta (odnosno rasta produktivne zaposlenosti) postoji mehanizam povratne sprege sa svim aktivnostima koje se finansiraju iz javnih prihoda. Drugim rečima, ovakav tip rasta zahteva, ali i obezbeđuje kvalitetnije obrazovanje (cilj 4), zdravlje (cilj 3), infrastrukturu i ostale javne usluge (cilj 11 i potcilj 9.1). Osim što bi izdvajanja za zaštitu životne sredine morala da budu veća, fokus bi se pomerao od intenzivne upotrebe resursa ka znanju i čistijim tehnologijama (potcilj 12.2, cilj 13).

Pažljivo osmišljen set politika dostojanstvenog zapošljavanja mogao bi da ima snažan efekat na smanjivanje nejednakosti. Nejednakosti u Srbiji relativno su visoke na više različitih nivoa. Za početak, Srbija se svrstava među zemlje sa relativno visokom ekonomskom nejednakošću među stanovništvom, budući da se njen Ćini koeficijent nalazi među najvišima u Evropi, a da odnos između najbogatijeg i najsiromašnijeg kvintila iznosi 6,5 (u poređenju sa 5 za EU). Nejednakost među stanovništvom u velikoj meri uzrokovana je neravnomernim regionalnim razvojem koji se jasno očitava i na tržištu rada. Najviše stope aktivnosti i zaposlenosti karakteristične su za Beogradski region (71% i 65%, tim redosledom), dok je relativno najlošija situacija u regionu Južne i Istočne Srbije, naročito prema prosečnoj zaradi (30% niža nego u Beogradu) i stopi nezaposlenosti (14%). Kada su u pitanju muškarci i žene, iako je jaz u zaradama niži nego u većini zemalja EU (9,6% naspram 15%), jaz u stopama aktivnosti i zaposlenosti viši je nego u većini zemlja EU. Stoga, politike koje bi promovisale ravnomerniji regionalni razvoj, te programi za osnaživanje položaja žena mogu imati veliki uticaj na napredak u značajnom broju potciljeva unutar ciljeva 5 (rodna nejednakost) i 10 (nejednakost).

Iako je u proteklom periodu ostvarila značajan napredak u većini osnovnih indikatora tržišta rada, Srbija se i dalje nalazi na začelju Evrope, uz značajne ograničavajuće faktore. U prethodnih nekoliko godina, na tržištu rada u Srbiji ostvaren je značajan napredak – stope aktivnosti i zaposlenosti stanovništva u starosnoj grupi 20–64 godine dostigle su 73% i 65%, time značajno nadmašivši one iz 2014. godine (68% i 55%), kao i one pred izbijanje svetske ekonomske krize. Stopa nezaposlenosti takođe je opala i približila se jednocifrenoj – verovatno po prvi put u poslednje tri decenije. Međutim, ostvareni napredak deluje daleko manje impresivno kada se posmatra u kontekstu većine drugih evropskih zemalja (grafikon 9). To znači da bi Srbija u ovom trenutku morala da ima oko 320.000 zaposlenih više kako bi u ovom trenutku bila na proseku zaposlenosti EU (73%).

GRAFIKON 9: STOPE AKTIVNOSTI, ZAPOSLENOSTI I NEZAPOSLENOSTI STANOVNIŠTVA U STAROSNOJ GRUPI 20–64 GODINE

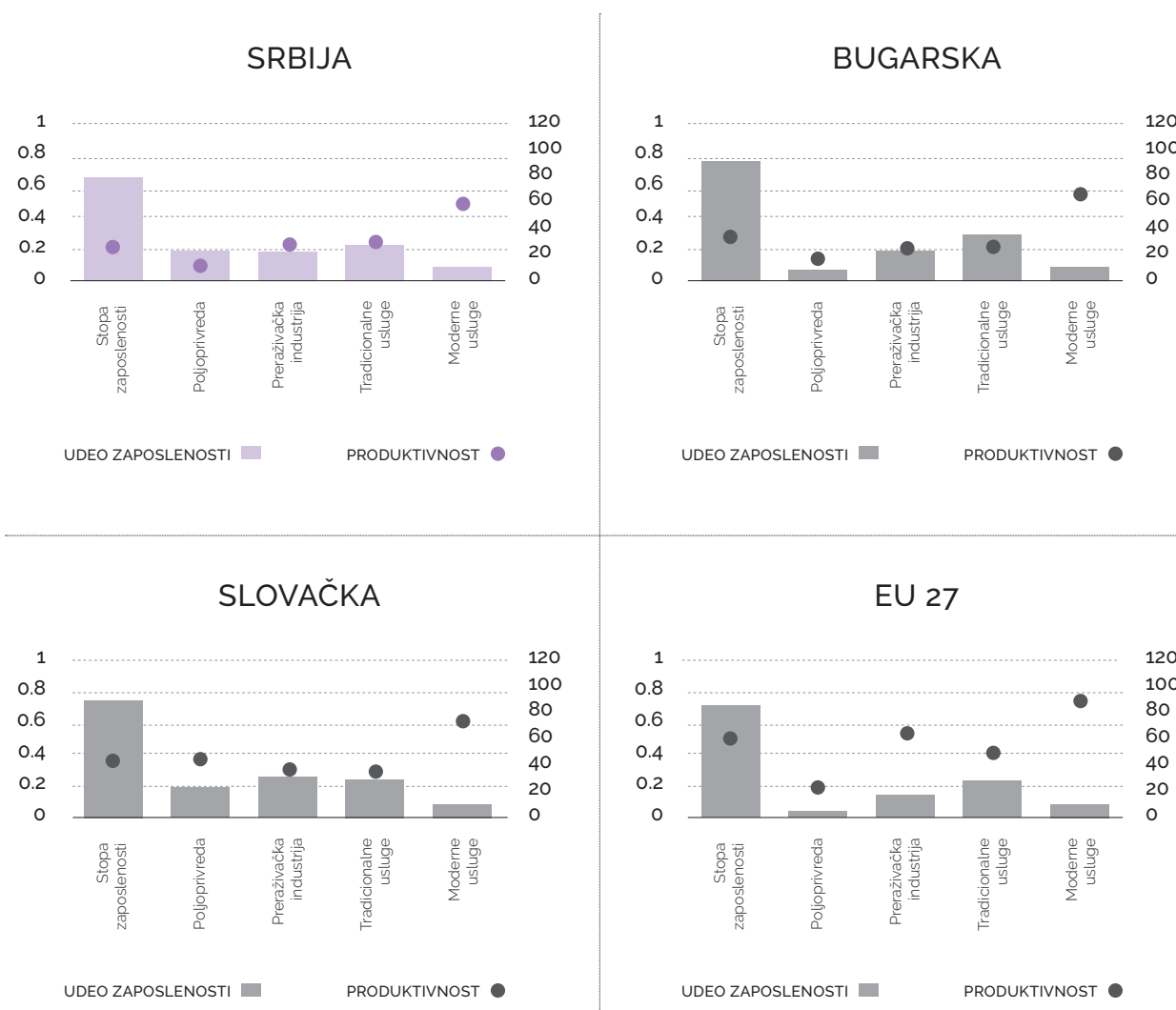

IZVOR: EUROSTAT, KALKULACIJE AUTORA

S druge strane, ograničavajući faktor predstavlja činjenica da trenutno polovina nezaposlenih traži posao duže od godinu dana, što je i dalje znatno više od proseka EU-27 koji iznosi 40%. Takođe, zbog negativne razlike u ulaznim i izlaznim kohortama, stanovništvo između 20 i 64 godine se u periodu 2014–2019. smanjivalo za oko 50.000 godišnje.

Produktivnost – ukupno i po privrednim granama, značajno je ispod proseka. Izuzev izrazito velikog udela poljoprivrede i nešto nižeg udela modernih usluga, sektorska struktura zaposlenosti Srbije na prvi pogled ne razlikuje se značajno od one u Bugarskoj ili EU u celini (grafikon 10). Međutim, razlike u produktivnosti zaposlenih, čak i kada su prilagođene za paritet kupovne moći, više su nego drastične, osim u slučaju Bugarske. Poređenje Srbije i Bugarske u ovom smislu naročito je zanimljivo – viša prosečna produktivnost Bugarske u velikoj meri duguje se razlikama u poljoprivredi, dok Srbija ima nešto veću produktivnost u prerađivačkoj industriji i tradicionalnim uslugama.

GRAFIKON 10: ZAPOSLENOST¹¹ I PRODUKTIVNOST U JEDINICAMA JEDNAKE KUPOVNE MOĆI (PPP) (DESNA OSA) U ODABRANIM SEKTORIMA¹²

IZVOR: EUROSTAT, KALKULACIJE AUTORA

¹¹ Stopa zaposlenosti se odnosi na stopu zaposlenosti stanovništva u starosnoj grupi 20–64 godine. Zaposlenost po sektorima predstavlja učešća zaposlenosti konkretnog sektora u ukupnoj zaposlenosti.

¹² Poljoprivreda uključuje i sektor domaćinstava. U tradicionalne usluge ubrajamo trgovinu, transport i turizam. U moderne usluge ubrajamo IKT, finansije i osiguranje, kao i stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti.

Ova razlika u sektorskoj strukturi, zajedno sa činjenicom da je stopa zaposlenosti u Srbiji značajno niža (grafikon 10), objašnjava najveći deo razlika u životnom standardu. Osim činjenice da je u poljoprivredi produktivnija gotovo četiri puta, Slovačka je i u ostalim privrednim granama produktivnija za najmanje 20–25%. Očekivano, zaostatak u produktivnosti u odnosu na EU-27 još je i veći, budući da je rad više nego dva i po puta produktivniji i ukupno i u prerađivačkoj industriji. Zaostatak Srbije u načelu je najmanji u modernim uslugama.

Na strani tražnje za radom Srbija mora da usvoji set politika podrške ključnim segmentima svoje privrede. Svakako, jedan od ključnih opštih uslova za razvoj privatnog sektora i veća ulaganja svakako se tiče izgradnje odgovarajućeg institucionalnog ambijenta. Ipak, osim opšteg poboljšanja institucionalnog ambijenta, neophodno je definisati i razvojnu strategiju, odnosno set politika kojima će biti podržane i iskorišćene njene ključne konkurentne prednosti. Drugim rečima, politike moraju biti definisane tako da odgovaraju razvojnim potrebama Srbije, kao i razvojnim potrebama konkretnih segmenata:

- **Domaća MSP mogu da budu lokomotiva razvoja.** Srpskim MSP potrebne su i horizontalne, odnosno univerzalne, kao i specifične sektorske politike. Naime, domaća preduzeća tradicionalno imaju problema sa obezbeđivanjem finansijskih sredstava, kao i čest nedostatak potrebnih veština kada je u pitanju razvoj, odnosno prerastanje preduzeća. Uz to, suočena sa konkurencijom koju stvaraju strana preduzeća i pritiskom emigracije, domaća MSP često imaju problem da zadrže radnike. U tom smislu, Irska je, na primer, razvila sistem podrške koji se, između ostalog, zasniva na konstantom unapređivanju i izgradnji kapaciteta (finansijski menadžment, strateško planiranje), kao i preferencijalni poreski sistem „KEEP”, koji ima za cilj zadržavanje ključnih zaposlenih. Kada su u pitanju specifični sektori, oni moraju biti odabrani na osnovu uočenih konkurentskih prednosti. Strategija pametne specijalizacije, kao i analize koje je sprovodio CEVES svakako predstavljaju solidnu polaznu osnovu.

- **Strane direktne investicije (SDI) mogu biti značajna podrška razvoju MSP i kreiranju kvalitetnih poslova.** Upravljanje trenutnim investicionim projektima i privlačenje novih takođe bi trebalo staviti u funkciju razvoja – tako da se obezbede snažniji pozitivni efekti preliivanja na domaću privredu (Uvalić et. al. 2020, Svetska banka 2019). Navedene studije ukazuju da bi bilo neophodno nastojati na privlačenju onih SDI koje pripadaju sektorima više dodate vrednosti (umesto radno intenzivnih SDI), budući da su samo kod takvih pomenuti efekti uočljivi. Takođe, SDI mogu služiti i kao poluga kojom se domaća MSP uključuju u globalne lance snabdevanja. Na taj način stimuliše se transfer tehnologije i veština koji pozitivno utiču na povećanje produktivnosti rada (Ibid.). U suprotnom, kao što je u dobroj meri to slučaj sada, SDI funkcionišu kao relativno izolovana ostrva u odnosu na domaća MSP. Vraćajući se na primer Irske, njihovom strategijom upravljanja SDI je između ostalog jasno ciljan i iznos koje SDI troše na domaćem tržištu, a prioritetni sektori pripadaju najnovijim tehnologijama (Big data, Internet of things...).

- **Snabdevanje energijom je verovatno prioritarna oblast u kojoj je potreban značajan napredak.** Pristup energiji je jedna od većih prepreka uspostavljanju biznisa. Ovaj proces je često dugotrajan, opterećen relativno visokim troškovima i velikim brojem procedura. Prema Doing Business (2018) indikatoru za ovu oblast, Srbija se nalazi na 109. mestu od 190 istraživanjem obuhvaćenih zemalja, dok se većina novih država članica EU nalazi među najboljih 60. Za dobijanje priključka u Srbiji potrebno je čekati 125 dana (89 u EU), dok je pouzdanost snabdevanja ocenjena kao 5 od 8 (prosek EU 7,4). Takođe, veliki naponi i sredstva morali bi biti uloženi u ozelenjavanje proizvodnje energije – Fiskalni savet (2019) procenjuje da bi EPS do 2027. godine morao da uloži oko 800 miliona evra u procese odsumporavanja, otprašivanja dimnih gasova, izgradnju sistema za upravljanje otpadom i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

- **Uz modernizaciju, srpska poljoprivreda bi mogla da postane značajno konkurentnija.** Slaba prosečna produktivnost poljoprivrede u velikoj meri posledica je njene izražene dualnosti, kratkih lanaca vrednosti i slabo razvijene prerađivačke industrije (SEEDEV, 2017). Dualnost poljoprivrede odražava podela na veliki broj tradicionalnih, malih proizvođača koji proizvode gotovo isključivo za sopstvene potrebe, kao i mali broj većih proizvođača koji se prema svojoj uspešnosti mogu meriti sa najuspešnijima u Evropi (Ibid.). Imajući to u vidu, poljoprivredne politike morale bi za početak biti diferencirane na tom nivou. Kratki lanci vrednosti i slabo razvijena prerađivačka industrija zahtevaju napore u izgradnji mreža dobavljača, kao i obuke za uvođenje standarda – sve sa ciljem ukрупnjavanja ponude. Kada su u pitanju konkretnije politike, za poljoprivredu Srbije na kraći rok veliki uticaj bi imala izgradnja kapaciteta za sprovođenje IPARD programa (i obuke poljoprivrednih proizvođača i administrativni kapacitet države), dok u tom smislu još veće prilike pruža članstvo u EU (CEVES 2019). Dodatno, svaka podrška daljem ukрупnjavanju zemljišta (komasacija), bilo kroz programe otkupa, poreske podsticaje ili lizing zemljišta – svakako bi mogla imati veliki uticaj.

Ovakva sektorska transformacija zahtevala visoku stopu investicija – privatnih i javnih. U literaturi se često ističe da je jedan od osnovnih preduslova za ostvarivanje visokih stopa rasta u zemljama srednjeg nivoa dohotka stopa investicija od 25% BDP-a. Iako se u prethodne dve godine (2018. i 2019.) udeo investicija u BDP-u u Srbiji povećao i prešao granicu od 20%, prostor za napredak je očigledan. Kao posebno važnu, a nedovoljno prisutnu komponentu investicija ističemo investicije u istraživanje i razvoj (pogledati sledeći nacionalizovani potcilj). Takođe, javne investicije bi se mogle dodatno povećati, sa 5% na 6%, dok bi se potrebne uštede mogle ostvariti u smanjivanju subvencija javnim preduzećima (Uvalić et. al. 2020).

Sa strane ponude rada, neophodna je aktivacija neaktivnih lica i izgradnja veština. Kao što smo naveli, za stvaranje dinamičnije i konkurentnije privrede neophodno je kontinuirano povećanje kvantiteta i kvaliteta radne snage. U tom smislu, veliki izazov sa kojim se Srbija suočava jeste to da gotovo milion i po nezaposlenih i neaktivnih lica (starosti 20–64 godine) učini zapošljivijim i prijemčivijim za poslodavce, odnosno da po potrebi razbije njihovu apatiju i uključi ih na tržište rada. U prilog ovoj tezi govori i činjenica da čak 29% preduzeća ima poteškoće u pronalaženju novih radnika sa odgovarajućim kvalifikacijama (Svetska banka, 2019). Uz to, svakako kao jedan od osnovnih zadataka ostaje kontinuiran rad na podizanju kvaliteta ulaznih kohorti – mladih, kao i nastojanje da se rad formalizuje u što većoj meri. U nastavku navodimo neke od politika koje bi mogle odgovoriti ovom zadatku:

- **Izmene u sistemu poreza na dohodak.** Kao jedan od osnovnih uzroka visoke stope neformalne zaposlenosti i teže zapošljivosti niskokvalifikovanih (u širem smislu) radnika često se prepoznaje relativno visoko poresko opterećenje (poreski klin) nižih zarada (CEVES 2020, Svetska banka 2019). U oporezivanju zarada u Srbiji gotovo ne postoji nikakva progresivnost – razlika u poreskom klinu za 67% i 167% prosečne zarade iznosi svega 1,6 procentnih poena.¹³ Neke od preporuka Svetske banke (2019) za rešavanje ovih pitanja svakako podrazumevaju uvođenje progresivnijeg oporezivanja dohodaka, poreskih olakšica za zaposlene sa decom, kao i subvencionisanje doprinosa za niske zarade.

- **Usvojiti novu Strategiju zapošljavanja koja bi akcenat stavila na aktivne politike zapošljavanja (APZ) i savetovanje pri Nacionalnoj službi za zapošljavanje.** Aktivne politike zapošljavanja (APZ) su skup intervencija koje za cilj imaju povećanje zaposlenosti (smanjenje nezaposlenosti) unapređivanjem efikasnosti i ravnopravnosti na tržištu rada. Izdvajanje Srbije za ovu namenu iznosi svega 0,08% BDP-a, što se često ocenjuje kao nedovoljno (Aleksić 2020, Svetska banka 2019), imajući u vidu broj i socioekonomske karakteristike neaktivnih i

¹³ Standardna OECD metodologija za praćenje poreskog opterećenja rada. Izrazito blaga, gotovo nepostojeća progresivnost u oporezivanju zarada u Srbiji potiče od neoporezivog dela zarade (16.300 dinara od 2019. godine), dok je stopa poreza na dohodak konstantna i iznosi 10%.

nezaposlenih lica (veliki broj žena, Romi, osobe sa invaliditetom). U ocenama Svetske banke (2019) navodi se da su aktivne politike zapošljavanja u Srbiji relevantne i dobro osmišljene, ali da je potrebno njihovo kvalitetnije praćenje i vrednovanje. Kao jedna od jeftinijih, ali izuzetno efikasnih metoda za prevazilaženje frikcija na tržištu rada i efikasnije usklađivanje ponude i tražnje na tržištu rada ističe se savetodavna uloga nacionalne službe za zapošljavanje (Lehman, Kluge 2010).

• **Optimizovati obrazovne politike za veću zapošljivost mladih.** I pored iskazanih teškoća u pronalaženju radne snage sa kojim se suočavaju poslodavci u Srbiji, svaki četvrti mladi čovek (15–29 godina) pripada NEET kategoriji.¹⁴ Ovako visoka stopa (prosek EU je 17%) ukazuje da se mladi suočavaju sa teškoćama u tranziciji iz obrazovanja na zaposlenje. Drugim rečima, ukazuje na nesklad između profila za koje se mladi školuju i profila koji se traže na tržištu rada, ili na njihov nedovoljan kvalitet. Drugim rečima, potrebno je uskladiti ponudu novih profila sa tražnjom. To bi verovatno podrazumevalo apsolutno i relativno prebacivanje težišta sa društvenih na prirodne nauke. Neke od preporuka Svetske banke (2019) u vezi sa ovim pitanjima svakako jesu modernizacija nastavnog plana i programa na praktično svim nivoima obrazovanja, praćenje i unapređivanje programa dualnog obrazovanja, kao i povećanje dostupnosti predškolskog obrazovanja.

Ekonomska politika Srbije u prethodnoj deceniji uglavnom je bila ograničena na podložnu kritikama, ali ipak relativno uspešnu makroekonomsku i fiskalnu stabilizaciju. Pitanje rasta, iako isticano kao ključno u svim strateškim dokumentima, suštinski je bilo prepušteno autonomnim faktorima – obilju i niskoj ceni radne snage, kao i niskoj ceni energenata. Jedan od retkih, ako ne i jedini opipljiv instrument ekonomske politike odnosio se na relativno neselektivno privlačenje radno i energetski intenzivnih stranih direktnih investicija (SDI). Čini se da su skorašnje promene u vidu pristizanja kvalitetnijih projekata SDI više rezultat autonomnih faktora, nego sistematskih napora. U međuvremenu, domaćim MSP pridaje se malo (uglavnom neadekvatne) pažnje i sredstava. Pitanja unapređenja (kvaliteta) zaposlenosti i tržišta rada uglavnom su pokrivena, ali nedovoljno intenzivno – kako sredstvima (pre svega niskim izdvajanjima za aktivne politike zapošljavanja), tako i monitoringom.

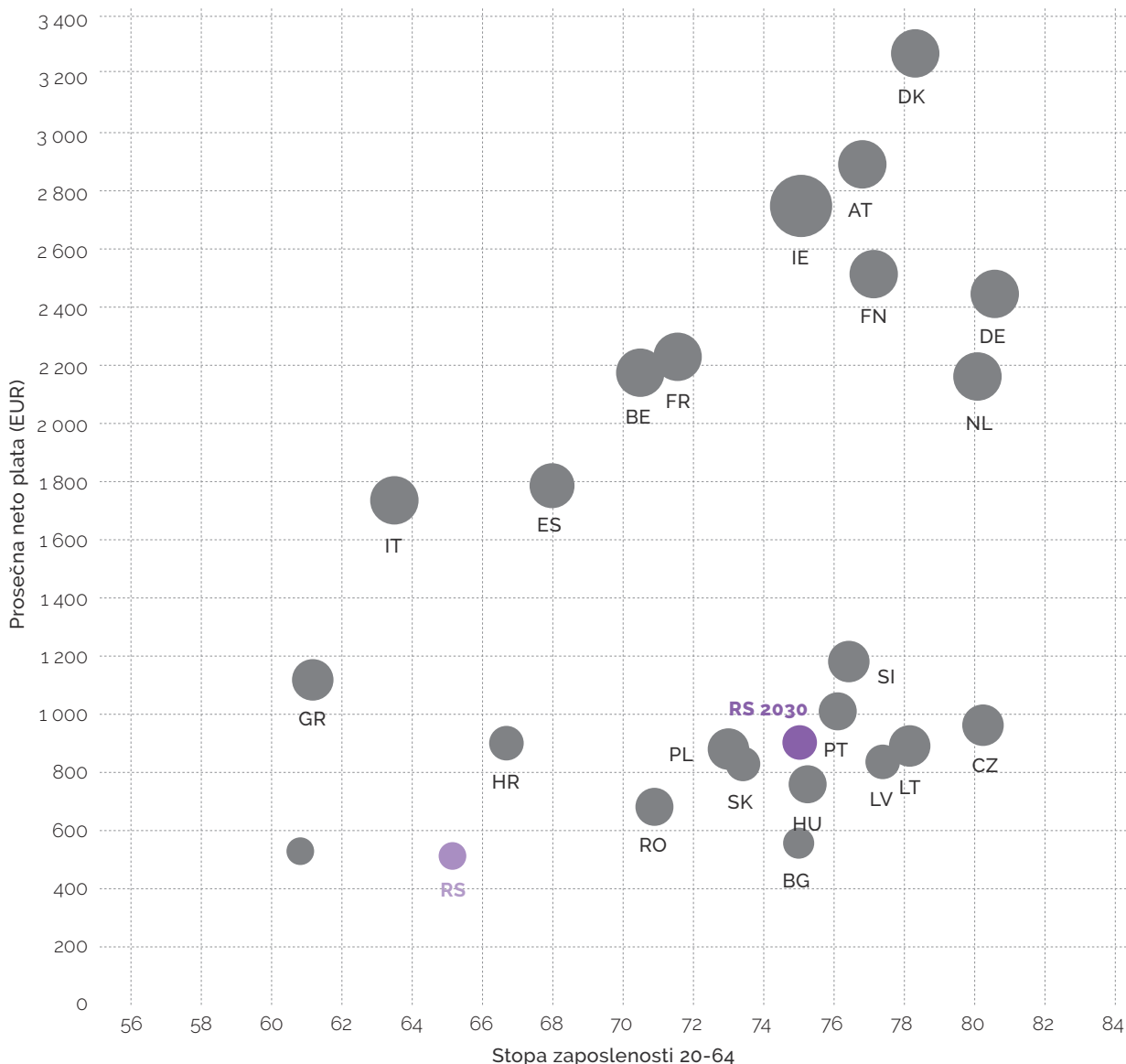
Ključni indikatori za praćenje uspeha za period do 2030, uz preporučeni redovni godišnji monitoring napretka u ispunjavanju indikatora:

- i) dostignuta stopa zaposlenosti stanovništva u starosnoj grupi 20–64 godine od 75%, uz medijsku zaradu koja omogućava pribavljanje prosečne potrošačke korpe,
- ii) povećati ukupnu produktivnost rada za 50% i povećati produktivnost rada u prerađivačkoj industriji za najmanje 50%,
- iii) do 2022. godine dostići udeo privatnih investicija u BDP-u od najmanje 20%, a javnih od najmanje 5% BDP-a.

¹⁴ Mladi koji nisu zaposleni, a ne nalaze se na programima obrazovanja ili obuke.

GRAFIKON 11: ILUSTRACIJA SRBIJE U 2030. GODINI – ULAZAK U DRUŠTVO NOVIH DRŽAVA ČLANICA EU

● Veličina kruga - Produktivnost rada (dodata vrednost po zaposlenom - PPP EUR iz 2018)

IZVOR: EUROSTAT, KALKULACIJE AUTORA

Nacionalizovani potcilj 9.5: Do 2030, **podići ulaganja u istraživanje i razvoj, unaprediti tehnološke kapacitete i podstaći inovacije – i to naročito u privatnom sektoru.**

Kao što smo naveli u prethodnom poglavlju, glavni izvor konkurentnosti srpske privrede u prethodnoj deceniji ogledao se u nižim troškovima rada i energenata u odnosu na konkurenciju – inostranu, a pre svega evropsku. Srbija se oslonila na visoku radnu intenzivnost – a nisku produktivnost rada, i obimno a neefikasno korišćenje energenata. Ipak, iako je doveo do pomaka, pre svega u pogledu zaposlenosti, a samim tim i privrednog rasta – takav scenario nije održiv dugoročno gledano. Cena rada će rasti zajedno sa ekonomskim rastom, što se već i dešava u poslednjih pet godina. Energenti su dostupni u ograničenim količinama i potrebno je njihovo efikasnije korišćenje. Dosadašnju neefikasnost subvencionišu svi građani kroz finansijski neodrživo poslovanje javnih preduzeća i nizak nivo njihovih investicija – kao i ugroženo stanje životne sredine. Osim što nije održiv, takav scenario nije ni poželjan iz ugla održivog razvoja, jer je potrebno raditi na što intenzivnijem podizanju blagostanja građana, njihovog zdravlja i očuvanja životne sredine.

Podizanje ulaganja u istraživanje i razvoj (IR), unapređivanje tehnoloških kapaciteta i podsticanje inovacija – predstavljaju ključni korak ka uspostavljanju nove razvojne paradigme. Ispunjavanje opisanih komponenti potcilja 9.5 preduslov je za stvaranje sofisticiranijih i kompleksnijih proizvoda i usluga, podizanje opšteg nivoa produktivnosti i održivi rast međunarodne konkurentnosti. Srbija je u prethodnom periodu uspela značajno da uveća svoj izvoz robe i usluga (u periodu od 2010. do 2019. godine oko 10% godišnje), pre svega kroz uvećanje svoje konkurentnosti i osvajanje tržišnog učešća na tržištima Zapadne Evrope. U narednom periodu izazov će biti unapređenje te pozicije, uz postepenu transformaciju izvora konkurentnosti – od radno-intenzivne i energetske neefikasne privrede ka privredi znanja, zasnovanoj na IR, inovacijama i tehnološkom napretku.

Navedene komponente potcilja 9.5 predstavljaju sredstvo i za brže dostizanje drugih ciljeva održivog razvoja, koji se odnose prvenstveno na ekonomsko blagostanje i očuvanje životne sredine. U prvom redu, samo uz takav razvoj moguće je ispuniti ključne elemente cilja 8, koji se prvenstveno odnose na dinamičan ekonomski rast (potcilj 8.1) i produktivnu zaposlenost (8.5). Takođe, dostizanje potcilja 9.5 neodvojivo je od potciljeva koji se odnose na podizanje ekonomske produktivnosti (8.2), izgradnju dinamičnog privatnog sektora (8.3) i efikasnu upotrebu prirodnih resursa (8.4 i 12.2). Osim što predstavlja ključni instrument za brz i održiv ekonomski rast i zapošljavanje, potcilj 9.5 u direktnoj je korelaciji sa (pot)ciljevima koji se tiču energetske efikasnosti (cilj 7), održivih lokalnih zajednica (11), s naglaskom na upotrebu tehnologija koje ne utiču na dodatno zagađivanje vode i vazduha (cilj 6 i potcilj 11.6), kao i održivih obrazaca proizvodnje i potrošnje (12). Za više informacija i nalaza u vezi sa spregama između pojedinačnih ciljeva, te za pregled literature o ovoj temi, preporučujemo Scharleman et. al. (2020) i Fonseca et al (2020).

Potcilj 9.5 je čvrsto – i mehanizmom povratne sprege – povezan sa ciljem koji se tiče obrazovanja (cilj 4). Unapređenje kvaliteta obrazovanja, s naglaskom na razvoj veština potrebnih za budućnost rada (4.4), jedan je od ključnih preduslova za ostvarenje potcilja 9.5. Ipak, postoji i povratna sprega, koja se ogleda u tome da uvećan nivo IR, unapređen tehnološki nivo i podstaknute inovacije dodatno unapređuju kapacitet sektora obrazovanja. To je rezultat više poslovnih prilika i razloga za ostanak mladima, kao i informacija za prilagođavanje nastavnog plana i programa za budućnost rada – što takođe otvara nove dodatne mogućnosti za saradnju između nauke i privrede.

Potrebno je uspostaviti i sprovesti odgovarajuće politike ekonomskog i regionalnog razvoja, kako bi se osiguralo da dostizanje potcilja 9.5 utiče na smanjenje nejednakosti (cilj 10). Intenzivnije ulaganje u IR, tehnološke kapacitete i inovacije – ukoliko ostane usredsređeno isključivo na gradske centre – može i pored podizanja opšte produktivnosti i ekonomskog blagostanja uticati na rast već visokog stepena nejednakosti. Da bi se to sprečilo, neophodno je omogućiti da se koristi ubrzanog tehnološkog razvoja i inovacija preliju i na manje razvijene i ruralne sredine. To će se postići tako što će se voditi računa o intenzivnijoj saradnji između urbanih centara i ruralnih zajednica, pre svega kroz uključivanje u i prelivanje dostignuća IKT na turizam (potcilj 8.9) i male poljoprivredne proizvođače (2.3), privlačenje stranih investicija srednjeg nivoa tehnologije i edukovanja i povezivanja sa malom lokalnom privredom u manje razvijenim sredinama (8.3), kao i izgradnji lokalne – pre svega putne i digitalne – infrastrukture (11.1 i 11.2).

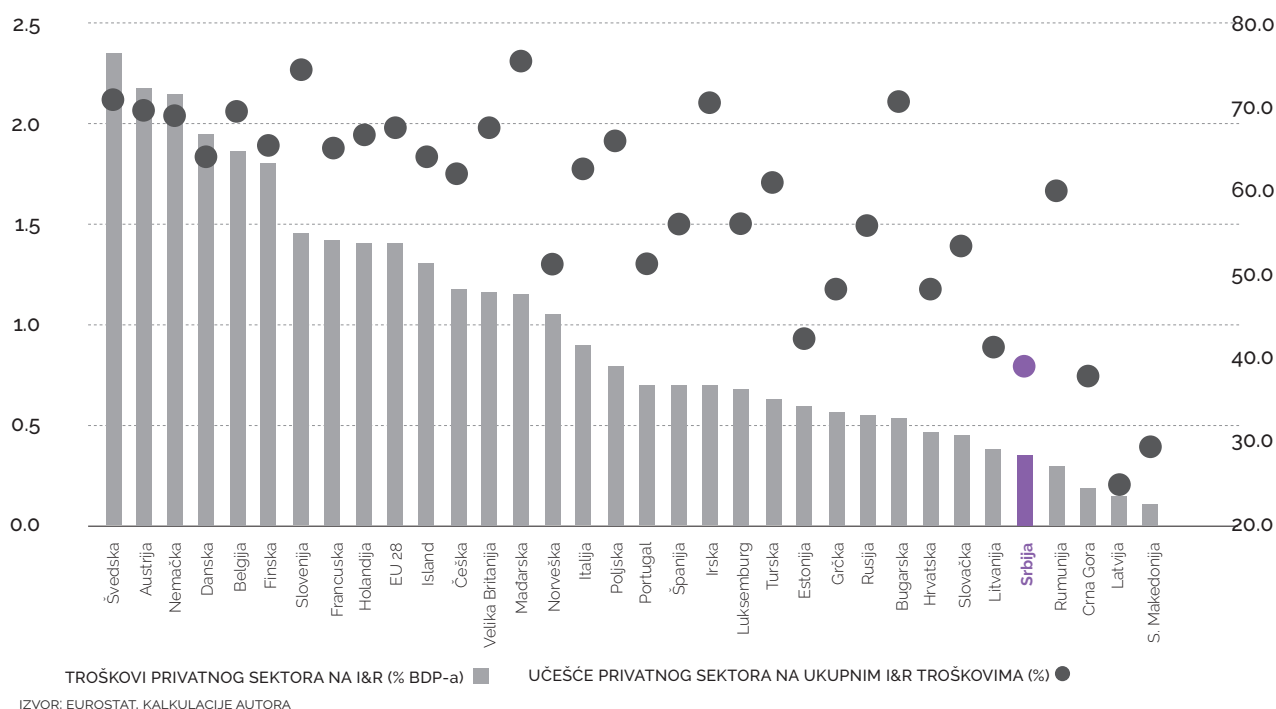
Početna pozicija Srbije je takva da značajno zaostaje za evropskim tokovima i dostignućima...

- Ukupni troškovi istraživanja i razvoja u Srbiji iznose 0,9% BDP-a, što je značajno niže od proseka EU (2,1%), ali uporedivo sa troškovima trinaest novih država članica EU (1,2%) – Srbija u istraživanje i razvoj čak ulaže i više od nekih članica EU, kao što su Bugarska, Rumunija i Slovačka. Srbija je uspela da održi korak u međunarodnim poređenjima zahvaljujući ulaganjima države, koja čine čak 2/3 ukupnih ulaganja u istraživanje i razvoj.

• Međutim, ključni zaostatak Srbije i strukturni izazov – kao što se vidi na grafikonu 12 – ogledaju se u niskim ulaganjima privatnog sektora u istraživanje i razvoj. Ona iznose svega 0,35% BDP-a, što čini polovinu od onoga što ulaže privatni sektor u novim članicama EU i četvrtinu ulaganja privatnog sektora u EU. Svetska banka ukazuje da broj firmi koji ulaže u IR nije u toj meri nizak (14% od svih firmi sa više od 10 zaposlenih), već da su ulaganja onih koji ulažu rascepkana i nedovoljna (svega 0,3% prihoda u proseku)

• Inovativnost preduzeća ostala je niska, a privreda i nauka uglavnom nepovezane. Stepenn inovacija je nizak – najveći broj preduzeća ističe da u prethodnom periodu nisu ulagala u inovacije u nove proizvode ili usluge, ili nove proizvodne sisteme. Broj patenata za koje je aplicirano iz Srbije među najnižima je u Evropi, i u 2019. godini je iznosio svega devet. I pored relativno značajnog trošenja države na istraživanje i razvoj, povezanost između privrede s jedne strane, i nauke i akademske zajednice s druge, veoma je niska. Strane investicije koje su dovedene u prethodnom periodu nisu značajnije uticale na dalje prelivanje znanja i tehnologije, niti na povezivanje sa domaćim firmama.

GRAFIKON 12: ULAGANJE PRIVATNOG SEKTORA U IR, ISKAZANA KAO % BDP-A I UKUPNIH TROŠKOVA ZA IR (2018)

...ali su poslednjih godina zabeleženi (rani) koraci u dobrom smeru u pogledu definisanja politika, kao i primeri dobre institucionalne prakse, na kojima treba graditi dalji razvoj sektora.

• Strategija pametne specijalizacije je dobro zaokružen, analitičan i participativno razvijen strateški okvir, usvojen početkom 2020. godine i usmeren ka podizanju konkurentnosti privrede, privrednog rasta i napretka društva kroz povezivanje istraživačkih, tehnoloških i inovacionih snaga i resursa sa ograničenim brojem prioriternih privrednih oblasti. Kao prioritne oblasti određene su: hrana za budućnost, informaciono-komunikacione tehnologije, mašine i proizvodni procesi budućnosti i kreativne industrije. Kao prvi korak ka sprovođenju strateškog okvira, očekuje se izrada i predstavljanje akcionog plana i odvajanje odgovarajućih sredstava u budžetu, što još nije učinjeno, niti predstavljeno javnosti. Slično važi i za Strategiju za razvoj veštačke inteligencije, koja je usvojena krajem 2019. godine.

• Osnivanje Fonda za nauku na odgovarajući način dopunjuje postojeće institucionalne instrumente za podršku razvoju istraživanja, tehnologije i inovacija u privredi, i sa Fondom za

inovacionu delatnost čini zaokruženi institucionalni tandem. Dva fonda zajedno raspolažu budžetom od oko 10 miliona evra, koji je najvećim delom namenjen programima saradnje s privredom, kao što su inovacioni vaučeri, program transfera tehnologije, program ranog razvoja, podrška mladim istraživačima, ili povezivanje s dijasporom u cilju unapređenja istraživačkih aktivnosti u Srbiji.

Za napredak u okviru potcila 9.5, sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika su od izuzetnog značaja:

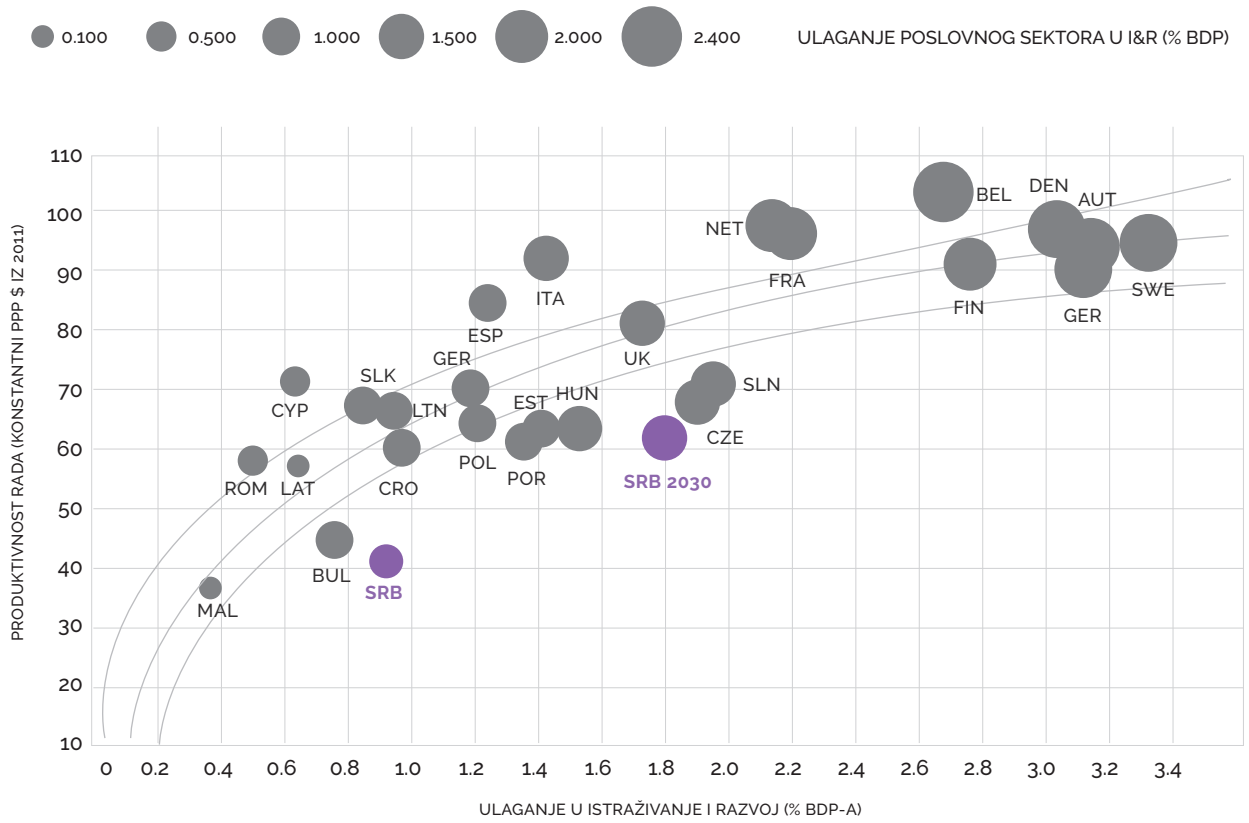
- **Podsticanje ulaganja privatnog sektora, naročito u istraživanje i razvoj.** Podsticanje podrazumeva kombinaciju različitih mera, i to strateškog karaktera, koje se odnose na pozicioniranje ulaganja privatnog sektora kao prioriteta u najbitnijim strateškim dokumentima poput budućeg Plana razvoja i Investicionog plana, kao i Strategije razvoja industrije i Strategije pametne specijalizacije sa pratećim akcionim planovima; potom onih finansijskog karaktera, kroz podršku privredi putem grantova i fiskalnih olakšica; kao i kroz popravljavanje poslovnog okruženja, koje se primarno odnosi na zaštitu intelektualne svojine i borbu sa neloyalnom konkurencijom.
- **Sprovođenje strategije pametne specijalizacije,** koja podrazumeva i usvajanje akcionog plana, definisanje budžeta prema sprovodiocima, aktivnostima i ciljevima, jasno iskazivanje tih stavki u republičkom budžetu, kao i uvođenje javno dostupnog mehanizma za monitoring i evaluaciju na godišnjem nivou. Takođe, poželjno je i da se definisane prioritetne istraživačko-razvojne aktivnosti i prioritetni sektori u određenoj meri ugrade i u programe drugih sprovodilaca javnih politika, direktno povezanih s privredom. Tako je, na primer, moguće uvesti kvote za prioritetne aktivnosti i sektore, definisane u Strategiji pametne specijalizacije, kao i u programe koje sprovode Ministarstvo privrede, Razvojna agencija Srbije, Fond za razvoj i Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza.
- **Jačanje uloge Fonda za inovacionu delatnost i Fonda za nauku,** koje podrazumeva jačanje institucionalnih, finansijskih i kadrovskih kapaciteta dve navedene institucije – a posebno Fonda za nauku, koji je nedavno uspostavljen i još se nalazi u ranoj fazi razvoja.
- **Podsticanje intenzivnije saradnje u okviru i između akademske zajednice i privrede,** u skladu sa ciljevima i definisanim merama aktuelne Strategije naučnog i tehnološkog razvoja. Oblast podrazumeva i pažljivije ciljanje i privlačenje stranih direktnih investicija, tako da kroz saradnju sa domaćim malim i srednjim preduzećima podstiču širenje i razvoj znanja, veština i tehnologija.

Navedene preporuke se u značajnoj meri podudaraju i sa analizom i preporukama Evropske komisije iz Godišnjeg izveštaja za 2020. u okviru pregovaračkih poglavlja 25 (Nauka i istraživanje) i 7 (Intelektualna svojina).

Ključni indikatori za praćenje uspeha za period do 2030, uz preporučeni redovni godišnji monitoring napretka u ispunjavanju indikatora:

- i) udvostručiti ulaganja u istraživanje i razvoj i dostići nivo od 1,8% BDP-a, od čega se 2/3 odnosi na privatni sektor;
- ii) ostvariti realan rast produktivnosti rada od 50%, i dostići nivo produktivnosti od današnjih 22.500 tekućih EUR po zaposlenom;
- iii) podići učešće izvoza proizvoda visoke tehnologije i usluga intenzivnog znanja na 20% ukupnog izvoza.

GRAFIKON 13: ILUSTRACIJA KLJUČNIH INDIKATORA USPEHA ZA POTCILJ 9.5 ZA SRBIJU, U ODNOSU NA ODABRANE ZEMLJE

IZVOR: ILO, EUROSTAT, KALKULACIJE AUTORA

>> 5. VEŠTINE ZA ODRŽIVI I PAMETNI RAZVOJ I BUDUĆNOST RADA

Obrazovanje u 21. veku treba da omogući svim mladima sticanje kompetencija za dostojanstven rad i život što podrazumeva razvoj kognitivnih i nekognitivnih kompetencija kao što je rešavanje problema, kritičko mišljenje, kreativnost, timski rad, veštine komunikacije i rešavanja konflikata.

Drugim rečima ovladavanje kompetencijama za 21. vek znači razvijanje znanja, umenja i stavova neophodnih za održivi razvoj. Kvalitetno obrazovanje koje vodi ka dostizanju relevantnih ishoda učenja nadilazi sticanje kompetencija potrebnih za svet rada, ono treba da osposobi pojedinca za aktivno učestvovanje u svim oblastima društvenog života. Obrazovanje je ujedno i ključni element za dostizanje svih ostalih ciljeva održivog razvoja.

Podaci o kvalitetu i relevantnosti obrazovanja u Srbiji pokazuju da je ono daleko od obrazovanja za 21. vek. Rezultati na PISA testiranju 2018. godine učenika iz Srbije su ispod proseka OECD zemalja u sva tri domena: 48 poena u domenu čitanja, 41 poen u domenu matematike i 49 poena u domenu prirodnih nauka. Postignuće srpskih učenika odgovara postignuću učenika iz OECD zemalja koji su skoro godinu i po dana mlađi. Nakon završetka obaveznog osnovnog obrazovanja bezmalo 40% učenika u Srbiji je funkcionalno nepismeno.

Kada se uzme u obzir populacija petnaestogodišnjaka koja uključuje i one koji su napustili školovanje, nikad se nisu školovali ili su u 6. ili nižem razredu ili procenat petnaestogodišnjaka koji su pod rizikom iznosi: 46% na skali čitalačke pismenosti i pismenosti iz prirodnih nauka i 48% na skali matematičke pismenosti. Poređenja radi, Evropska unija je uvrstila u Strateški okvir za evropsku saradnju na polju obrazovanja i obuke (ET 2020) cilj da do 2020. godine broj učenika čije je postignuće ispod osnovnog nivoa kompetencije (ispod nivoa 2) ne bude veće od 15%. Pored toga, podaci ukazuju i na značajno niže postignuće učenika slabijeg socioekonomskog statusa, a na nepravednost i diskriminaciju u sistemu obrazovanja ukazuju i brojni izveštaji ugovornih tela UN pre svega u odnosu na pripadnike najosetljivijih grupa - Rome, osobe sa invaliditetom, tražioce azila, seosko stanovni štvu i siromašne.

Iako je Strategija razvoja obrazovanja do 2020. godine imala jasan fokus na kvalitet i relevantnost obrazovanja i u skladu sa tim definisala strateška usmerenja, na isteku njene važnosti se kao prioritetni ciljevi izdvajaju upravo oni koji se odnose na kvalitet procesa i ishoda obrazovanja te relevantnost obrazovanja. U skladu sa navedenim prioritetnim potciljevima, u obrazovnim politikama u narednom periodu fokus treba da bude na kvalitetu i relevantnosti obrazovanja što podrazumeva: 1) obezbeđenje kvalitetnih uslova za nastavu i učenje (infrastruktura, standardi prostora i opreme); 2) unapređenje kvaliteta obrazovno-vaspitnih planova i programa (savremenost, funkcionalnost relevantnost); 3) unapređenje procesa nastave i učenja (metode nastave/učenja usmerene na učenje i učenika, kvalitetni besplatni udžbenici i instruktivni materijali); 4) unapređenje kvaliteta rada nastavnika kao ključnog faktora kvaliteta obrazovanja (obuke za primenu metoda aktivnog učenja, korišćenje IKT i asistivnih tehnologija) 5) povećanje javnog finansiranja obrazovanja na 6% BDP treba da osigura i unapredi resurse i uslove koji vode ka povećanju kvaliteta obrazovanja što uključuje poboljšanje upravljanja, rukovođenja, administracije, informacionog sistema i obrazovne statistike.

Nacionalizovani potcilj 4.1: Do 2030. obezbediti da sve devojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi **ka relevantnim i delotvornim ishodima učenja**.

Nacionalizovani potcilj 4.4: Povećanje broja mladih i odraslih koji imaju relevantne veštine, uključujući **tehničke i stručne veštine, za dostojanstvene poslove i preduzetničke poduhvate**.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine uprkos usmerenosti na kvalitet i relevantnost obrazovanja nije primenjena na način koji bi omogućio realizaciju potciljeva 4.1 i 4.4, i to ne samo u pogledu obuhvata obrazovanjem, već prvenstveno u pogledu kvaliteta obrazovanja i relevantnosti veština sa kojima nakon završetka školovanja mladi treba da se uključe na tržište rada. Obuhvat osnovnim obrazovanjem od 93% u 2019. godini niži je za šest procentnih poena u odnosu na 2012. godinu, dok je obuhvat srednjoškolskim obrazovanjem od 87,4% niži za 1,1 procentni poen. Svega četvrtina učenika pohađa opšte, gimnazijsko obrazovanje, a trećina stanovnika starosti 30–34 godine ima završeno visoko obrazovanje. U slučaju odraslih, obuhvat obrazovanjem i obukom u 2019. godini iznosio je 4,3%, što je značajno niže od proseka EU-27 (10,8%)¹⁵. Četiri od deset petnaestogodišnjaka u Srbiji ne dostiže osnovni nivo pismenosti (čitalačke, matematičke i naučne), što je glavna prepreka za nastavak školovanja, zapošljavanje, profesionalno napredovanje i učestvovanje u društvu.

Kvalitetno obrazovanje za sve ključni je faktor postizanja održivog razvoja u Srbiji. Za svaku zemlju, pa i Srbiju, znanje je glavna prednost u odgovoru na promene u oblasti privrede, životne sredine i društva, uključujući tehnološki napredak, klimatske promene i migracije. Obrazovanje ima središnju ulogu, osposobljavajući pojedince i društvo za suočavanje sa dubokim promenama i za prevladavanje izazova. Pored toga, ostvarivanje potciljeva 4.1 i 4.4 doprinelo bi otklanjanju nejednakosti, pružanju šansi pojedincima da iskoriste u potpunosti svoje potencijale, kao i napretku ka održivom razvoju.

Realizacija potciljeva 4.1 i 4.4 suštinski je povezana sa nizom drugih ciljeva i potciljeva održivog razvoja i doprinosi njihovoj realizaciji: smanjenju siromaštva (COR 1), otklanjanju rodni nejednakosti (COR 5) održivom privrednom razvoju i pristupu dostojanstvenim radnim mestima za sve (8.2, 8.3, 8.4, 8.5, 8.6, 8.9, 8.10, 9.4 i 9.5), otklanjanju nejednakosti, osnaživanju i promovisanju socijalne, ekonomske i političke uključenosti svih, te pružanju jednakih mogućnosti i umanjenju nejednakosti ishoda (10.1, 10.2 i 10.3), unapređenju znanja i inovacija u oblasti javnog zdravlja (3b i 3c), klimatskih promena (13.3 i 13b) i stvaranju inkluzivnog društva i odgovornih institucija (16.6, 16.7 i 16b). Pristup kvalitetnom obrazovanju i razvijanje relevantnih veština od izuzetnog su značaja za decu i mlade iz ranjivih grupa: deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, deca čiji problemi proizilaze primarno iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da pohađaju programe na nematernjem jeziku, posebno deca romske nacionalnosti, deca iz siromašnih slojeva društva i iz porodica s niskim nivoom obrazovanja, deca iz ruralnih sredina.

Izabrani indikatori za potciljeve 4.1 i 4.4 ukazuju na to da Srbija značajno zaostaje za većinom evropskih zemalja.

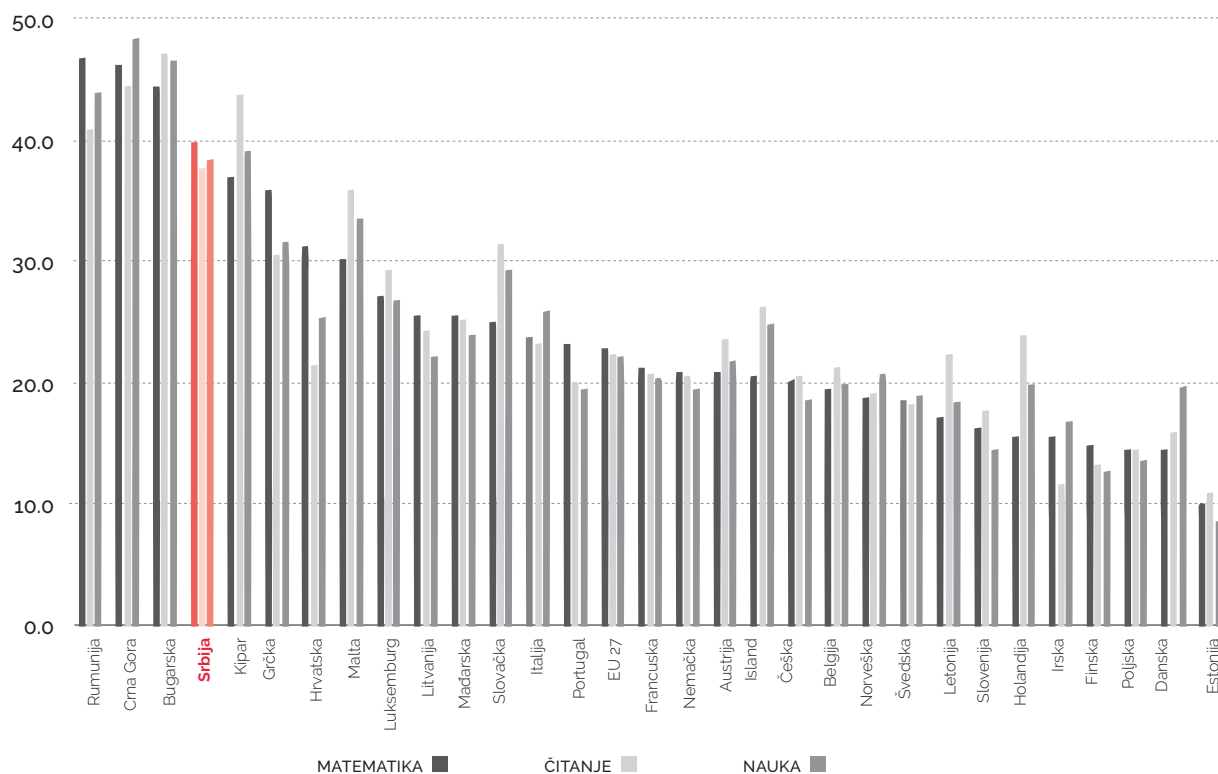
Realizacija prioriteta potciljeva obrazovanja ima u fokusu kvalitet obrazovanja, ali se njihovim ostvarenjem obezbeđuje inkluzivnost i pravednost obrazovanja. Treba imati na umu da kvalitetno obrazovanje i sticanje relevantnih veština nisu i ne smeju biti ograničeni na potrebe tržišta rada, sadašnjeg i budućeg, već treba da doprinesu razvoju ličnosti, samospoznaji i kritičkom sagledavanju sveta.

¹⁵ Učešće stanovnika 25-64 godine u formalnom ili neformalnom obrazovanju i obuci tokom četiri nedelje koje su prethodile anketiranju.

Podaci o učešću učenika koji ne postižu osnovni nivo čitalačke, matematičke i naučne pismenosti u PISA¹⁶ istraživanju (grafikon 14) pokazuju da u Srbiji četiri od deset učenika ne dostiže osnovni nivo funkcionalne pismenosti (38,3% u nauci, 39,7% u matematici i 37,7% u čitanju). U poređenju sa zemljama EU, slabija postignuća od učenika iz Srbije imaju samo učenici iz Bugarske, Kipra i Rumunije.

GRAFIKON 14: UČENICI KOJI NE POSTIŽU NIVO FUNKCIONALNE PISMENOSTI (U %)

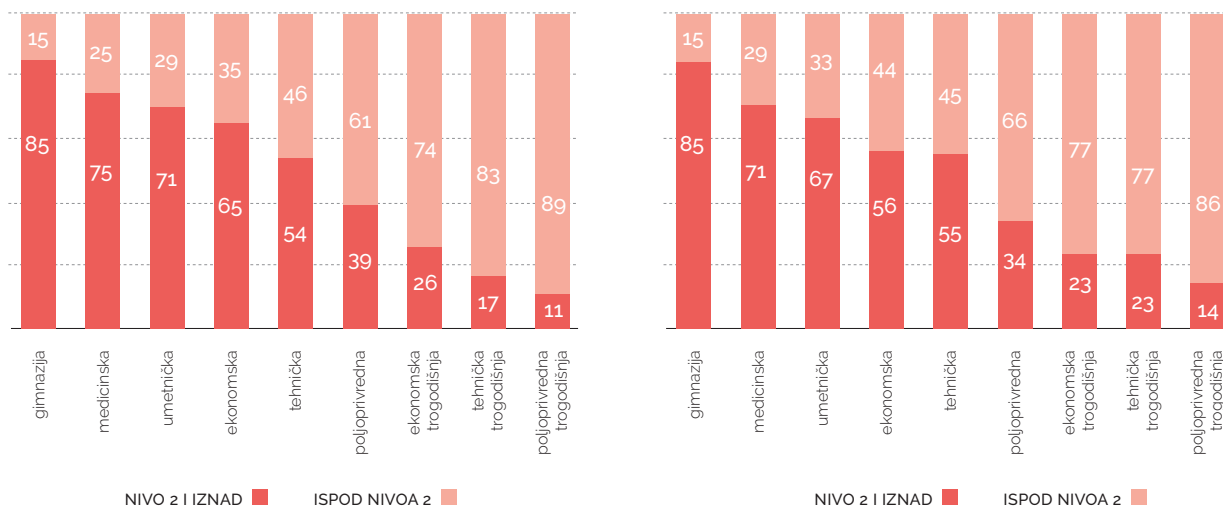

IZVOR: EUROSTAT SDG INDICATORS DATABASE, PRIKAZ AUTORA

Postoje značajne razlike u postignuću učenika koji pohađaju različite tipove škola. U gimnazijama je najmanje učenika koji ne dostižu nivo funkcionalne pismenosti (13% u čitanju i 15% u matematici), za njima slede medicinske i umetničke škole, u kojima između četvrtine i trećine učenika ne dostiže nivo funkcionalne pismenosti, dok u trogodišnjim srednjim stručnim školama većina učenika ne dostiže osnovni nivo pismenosti ni u matematici, ni u čitanju (grafikon 2). Treba imati u vidu da srednje stručne škole najviše upisuju učenici nižeg socioekonomskog statusa, tako da se razlike u postignuću mogu objasniti različitim socioekonomskim statusom učenika. Međutim, kada se uzme u obzir socioekonomski status učenika, razlika između gimnazija i stručnih škola se smanjuje, ali ostaje statistički značajna. Umesto preduzimanja mera kojima bi se učenicima iz ugroženih grupa obezbedile jednake mogućnosti u pristupu kvalitetnom obrazovanju usvojen je Zakon o dualnom obrazovanju koji obrazovanje učenika stručnih škola ograničava na sticanje usko stručnih kompetencija za specifična zanimanja. Pored toga izmenama Zakona o srednjem obrazovanju uvedena je diskriminatorna odredba kojom se učenicima trogodišnjih srednjih škola onemogućava polaganje opšte ili stručne mature u periodu od dve godine nakon završetka škole. Čitanje i razumevanje jednostavnog teksta i izvođenje računskih operacija su veštine neophodne za učenje, razvijanje specijalizovanih veština i lični razvoj. Uprkos tome što je učešće učenika koji ne poseduju osnovnu funkcionalnu pismenost povećano u odnosu na 2012. godinu (6,6 procentnih poena u čitanju, 0,8 u matematici i 3,3 u nauci), izostaje bilo kakva intervencija usmerena ka rešavanju problema.

16 PISA - skraćenica od Programme for International Student Assessment. Istraživanje koje je 2000. godine pokrenula Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) pruža međunarodno uporedive podatke o postignućima učenika. PISA istraživanja sprovode se u trogodišnjim ciklusima sa ciljem da se ispita do kog stepena su učenici uzrasta od 15 godina, koji se u većini zemalja koje učestvuju u istraživanju bliže kraju obaveznog školovanja, stekli ključna znanja i veštine neophodne za potpuno učestvovanje u društvenom i privrednom aspektu života.

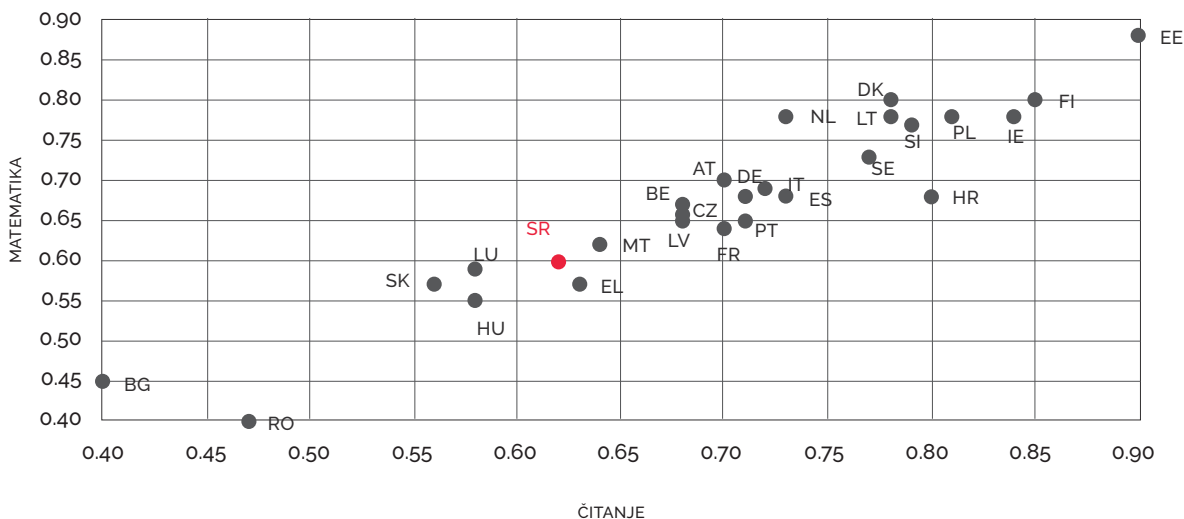
GRAFIKON 15: POSTIGNUĆE U ČITANJU (LEVO) I MATEMATICI (DESNO) – U ZAVISNOSTI OD TIPA ŠKOLE

IZVOR: VIDENOVIĆ, M. I ČAPRIĆ, G. (2020).

Šanse koje se pružaju učenicima različite socio-ekonomske sredine nisu jednake. Ravnopravnost obrazovnih sistema u pogledu šansi koje se pružaju učenicima iz različitih socioekonomskih sredina u PISA istraživanju meri se odnosom između postignuća učenika i njihovog socioekonomskog statusa izraženog indeksom ekonomskog, socijalnog i kulturnog statusa (ESKS17). Na grafikonu 16. prikazani su podaci o indeksu pariteta za socioekonomski ugrožene učenike u odnosu na privilegovane učenike. Indeks pariteta poredi učenike koji su postigli najmanje drugi nivo u čitanju i matematici. Vrednost indeksa pariteta za Srbiju iznosi 0,62 u čitanju i 0,60 u matematici, što znači da na šest socioekonomski ugroženih učenika koji postižu bar osnovni nivo dolazi deset učenika najvišeg socioekonomskog statusa koji postižu isti nivo. U većini zemalja EU indeks pariteta je veći nego u Srbiji, dok je zemlja koja pruža najveće obrazovne šanse socioekonomski ugroženim učenicima je Estonija.

GRAFIKON 16: INDEKS PARITETA ZA SOCIOEKONOMSKI UGROŽENE UČENIKE U ODNOSU NA PRIVILEGOVANE UČENIKE

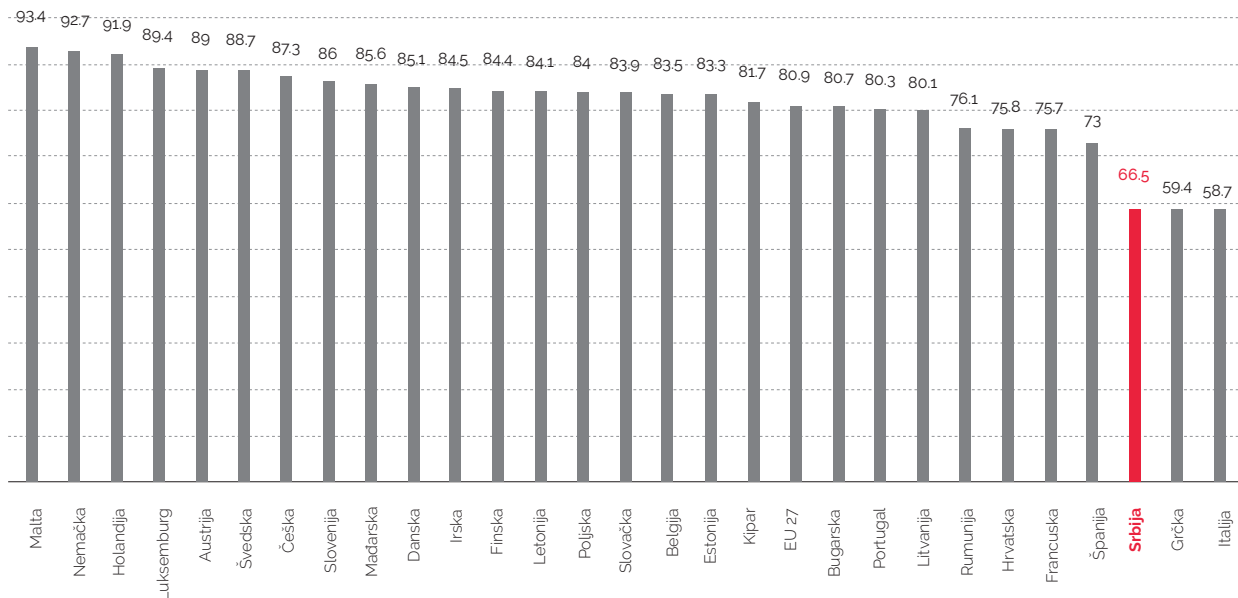

IZVOR PODATAKA OECD (2019)

17 Indeks ekonomskog, socijalnog i kulturnog statusa (ESKS) je kompozitni indeks izveden na osnovu sledećih varijabli: obrazovanje roditelja, zanimanje roditelja, prisustvo određene vrste pokretne imovine u domaćinstvu koja ukazuje na materijalno bogatstvo domaćinstva, te broj knjiga i ostalih obrazovnih resursa dostupnih u kući. ESKS omogućava identifikovanje privilegovanih i socioekonomski ugroženih učenika, kao i škola. Učenici se smatraju socioekonomski privilegovanim ako se nalaze među 25% učenika sa najvišim vrednostima na ESKS indeksu, a klasifikuju se kao socioekonomski ugroženi ukoliko se njihove vrednosti na ESKS indeksu nalaze među najnižih 25%.

U prelasku iz obrazovanja na tržište rada mladi u Srbiji se suočavaju sa većim teškoćama nego njihovi vršnjaci u većini država EU (grafikon 17). U periodu od tri godine nakon završetka školovanja posao je pronašlo dve trećine mladih u starosnoj grupi 20–34 godine. Niže stope zaposlenosti imaju samo mladi u Grčkoj i Italiji.

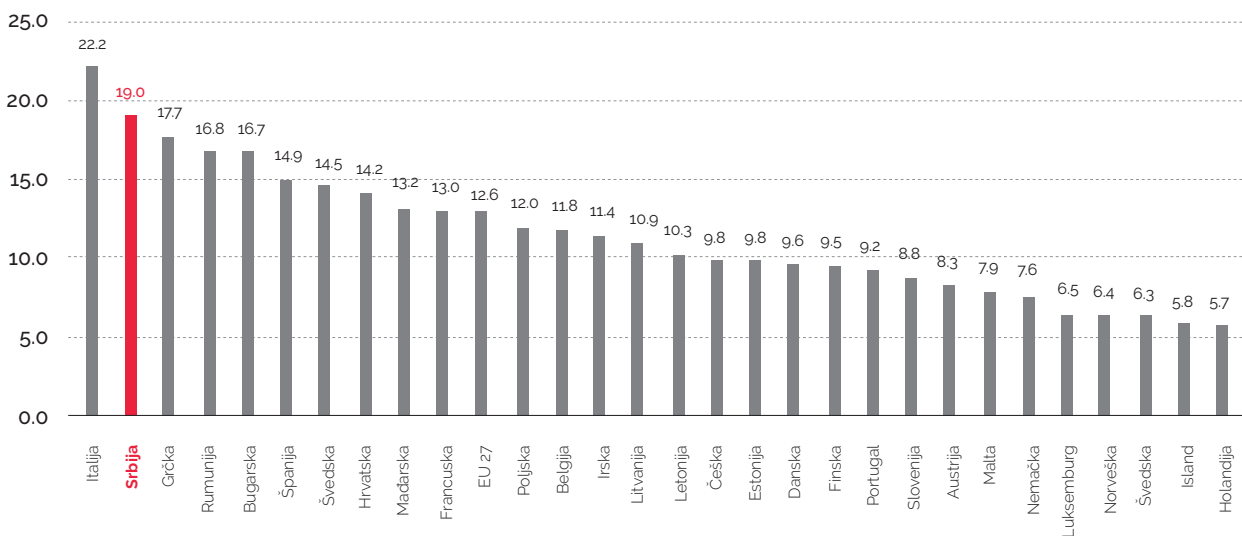
GRAFIKON 17: STOPE ZAPOSLENOSTI STANOVNIŠTVA STAROG 20-34 GODINE KOJE JE NEDAVNO ZAVRŠILO ŠKOLOVANJE (%)

IZVOR PODATAKA EUROSTAT, SDG INDICATORS

Na probleme u prelasku iz obrazovanja na tržište rada ukazuju i podaci o mladima koji nisu zaposleni, niti su u obrazovanju ili na obuci (NEET) (grafikon 18). Uz Italiju, Srbija ima najvišu stopu NEET, budući da je više od petine mladih nezaposleno ili se nalazi izvan obrazovnog sistema. Specifičnost stope NEET u Srbiji jeste to da je ona izuzetno visoka za mlade sa visokim obrazovanjem i iznosi 23,2%, dok prosek za zemlje EU-27 iznosi 9,6%. Više od trećine mladih koji su završili srednje stručno obrazovanje je nezaposleno ili je izvan obrazovnog sistema, dok je prosek EU-27 upola manji i iznosi 15,9%.

GRAFIKON 18: NEET STOPA ZA STAROSNU GRUPU 15-29 GODINE (U %)

IZVOR: EUROSTAT, TRANSITION FROM EDUCATION TO WORK

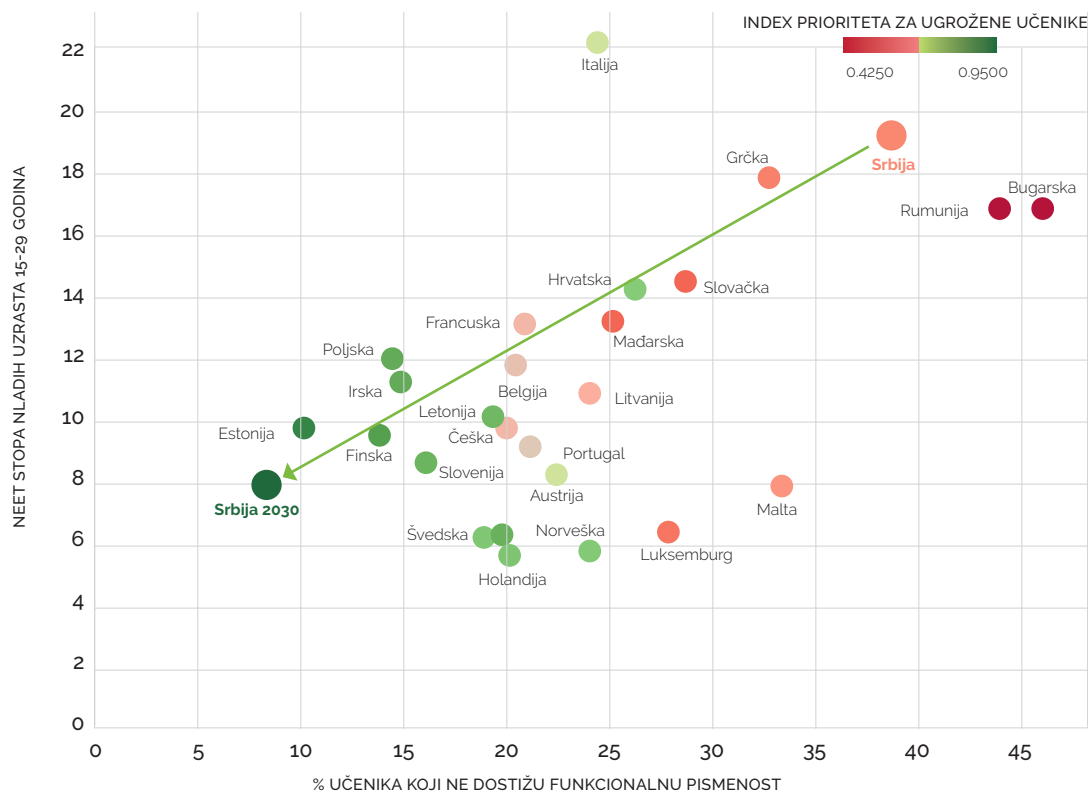
Za napredak u okviru potciljeva 4.1. i 4.4, sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika su od značaja:

- prilikom izrade nove strategije obrazovanja definisati kvalitet obrazovanja kao primarni razvojni cilj kako bi se obezbedili kvalitetni uslova za nastavu i učenje, unapredio kvalitet obrazovno-vaspitnih planova i programa, unapredio proces nastave i učenja i unapredio kvaliteta rada nastavnika
- povećati obuhvat, relevantnost i efikasnosti obrazovanja kako bi se obezbedila inkluzivnost i pravednost obrazovanja,
- nastavnicima obezbediti odgovarajuće obuke i pristup resursima za učenje,
- unaprediti i usaglasiti vođenje statistike obrazovanja u sistemu prikupljanja i obrade podataka o obrazovanju (Republički zavod za statistiku) i sistemu prikupljanja i analize podataka o obrazovanju (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja),
- povećati izdvajanja za obrazovanje na 6% BDP.

Ključni indikatori uspeha:

- Smanjenje učešća učenika koji ne dostižu osnovnu pismenost na 8% u čitanju, matematici i nauci (početna vrednost 37,7% za čitanje i nauku te 39,7% za matematiku)
- Povećanje indeksa pariteta za ugrožene učenike na vrednost između 0,9 i 1 (početna vrednost 0,62 čitanje i 0,60 matematika)
- Smanjenje NEET mladih uzrasta 15–29 godina na 8% (početna vrednost 19%).

GRAFIKON 19: ILUSTRACIJA MOGUĆEG NAPRETKA SRBIJE U POTCILJEVIMA 4.1 I 4.4 DO 2030. GODINE

IZVOR: EUROSTAT

>> 6. ODGOVORNA I EFIKASNA UPOTREBA PRIRODNIH RESURSA

Potrebno je napraviti zaokret od neefikasnog korišćenja neobnovljivih resursa ka investicijama u zeleni rast.

Srbija se, u oblasti odgovornog upravljanja prirodnim resursima, već godinama suočava sa brojnim izazovima koji obično prate i ostale oblasti zaštite životne sredine. U pitanju su nedostatak administrativnih kapaciteta i finansiranja, nedovoljno transparentan i inkluzivan proces donošenja odluka, nepotpuno razvijena javna svest, kao i nedovoljna saradnja između različitih sektora i zainteresovanih strana. To je prepoznala i Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa iz 2012. godine i definisala jednu od mera - „uspostavljanje međusobnog poverenja, razumevanja, komunikacije, kooperacije i koordinacije među svim zainteresovanim stranama/učesnicima (ministarstva, inspekcije, privrednici, pokrajine, jedinice lokalne samouprave, stanovništvo, udruženja i dr)”.

Nedostatak političke volje za bavljenje ovim pitanjima doprinosi tome da brojna strateška dokumenta, njihovi ciljevi i mere ostaju samo mrtvo slovo na papiru. Pored toga, nedostatak planova i programa za svaki od resursa čije je kreiranje predviđeno pomenutom Strategijom onemogućava njeno adekvatno sprovođenje i primenu. Okvir javnih politika je delimično uspostavljen kada je reč o odgovornom korišćenju prirodnih resursa, ali se u praksi ipak suočavamo sa brojnim problemima. Na primer, Ana Brnabić, aktuelna predsednica Vlade Republike Srbije, navela je u svom ekspozeu iz 2020. godine da je eksploatacija novootkrivenog minerala litijum-borata (jadarita) jedan od velikih razvojnih potencijala, što je potkrepljeno argumentima koji govore u prilog otvaranja novih radnih mesta, kao i ekonomskog rasta. Međutim, izvesno je da bi sprovođenje ovakvog projekta ostavilo ozbiljne posledice po životnu sredinu i javno zdravlje. Kada se sve navedeno uzme u obzir, jasno je da je potcijl održivog razvoja 12.2 do 2030. postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa veoma teško ostvariv.

Srbija izrazito neefikasno koristi resurse kojima raspolaže. Srpska privreda generiše oko pet puta manje dodate vrednosti po kilogramu inputa u odnosu na evropski prosek. Pored toga, Srbija je i iznadprosečno zavisna od neobnovljivih izvora energije. Primera radi, proizvodnja električne energije je izrazito i sve više zavisna od uglja, koji učestvuje sa oko 70% u ukupnom energetske bilansu. To je ne samo štetno po životnu sredinu zbog ogromne količine štetnih gasova koji se generišu, već i nebezbedno, imajući u vidu ograničenost domaćih rezervi uglja. S druge strane, energija sunca, vetra i biomase predstavlja veliki potencijal koji gotovo u potpunosti ostaje neiskorišćen. Najveći deo proizvodnje energije iz obnovljivih izvora odnosi se na hidroelektrane. Međutim, i ovaj pristup, nažalost, postaje razvojno upitan, imajući u vidu učestalu gradnju mini hidroelektrana, koja proteklih godina izaziva kontroverze i snažno protivljenje građana.

U oblasti proizvodnje iz obnovljivih izvora energije, Srbija je u velikoj meri uspostavila zakonski okvir i institucionalne mehanizme. U oblasti proizvodnje iz obnovljivih izvora energije, Srbija je u velikoj meri uspostavila zakonski okvir i institucionalne mehanizme. Bez obzira na to, glavni izazovi i u ovoj oblasti odnose se na izostanak implementacije i odsustvo političke volje za pokretanje energetske tranzicije, ali i na ogromnu finansijsku potrebu za korenitu promenu. Srbija se obavezala na potrošnju energije iz obnovljivih izvora ne samo u odnosu na Agendu 2030 i COR koji su njen sastavni deo, već i u odnosu na proces pristupanja Evropskoj uniji. Postavljen je cilj za 2020. godinu, koji određuje dostizanje 27% ukupne finalne potrošnje energije iz obnovljivih izvora, uz učešće biogoriva od 10% u transportnom sektoru. Nažalost, po svemu sudeći, ovaj cilj neće biti dostignut u datom roku.

Nacionalizovani potcilj 9.4: Do kraja 2030. unaprediti infrastrukturu i učiniti industrije održivim, uz veću **efikasnost u korišćenju resursa i usvajanje čistih i ekološki ispravnih tehnologija i industrijskih procesa.**

Srbija veoma intenzivno koristi energiju dobijenu iz čvrstih fosilnih goriva – posebno uglja – dok se konkurentnost njene industrije u značajnoj meri zasniva i na jeftinoj, mada po životnu sredinu štetnoj, energiji. Ovakav pristup znatno doprinosi profitabilnosti domaćih preduzeća, te njihovoj eksternoj konkurentnosti. To je takođe i značajan činilac životnog standarda mnogih domaćinstava u zemlji. S druge strane, privredni rast ostvaren na ovakav način u velikoj meri postaje zavisn od emisija gasova sa efektom staklene bašte, poput ugljen-dioksida ili metana. Pri aktuelnoj strukturi proizvodnje, svaki snažniji rast privredne aktivnosti podrazumevaće istovremeno dalji snažni rast emisija ovih štetnih gasova, i na taj način će, pored brojnih pozitivnih efekata, imati negativan uticaj na kvalitet života stanovnika i životne sredine u celini. Dodatni problem pak proizilazi iz činjenice da se takav rast zasniva i na obilnom korišćenju fosilnih – dakle neobnovljivih – izvora energije, što znači da ovakav model rasta takođe ima i ozbiljna ograničenja. U tom smislu, USAID (2017) nalazi da od ukupnih emisija gasova sa efektom staklene bašte, čak oko 55% dolazi iz sektora proizvodnje električne i toplotne energije – čemu, očigledno, u velikoj meri doprinosi zavisnost od uglja.

Istovremeno, **efikasnost korišćenja većine resursa je vrlo mala.** Privreda je u veoma malom obimu usvojila načela cirkularne ekonomije, dok sistem upravljanja otpadom ne obezbeđuje u značajnoj meri odgovarajuće prikupljanje i selekciju otpada u cilju reciklaže i ponovne upotrebe. Primera radi, CEVES (2019) pokazuje da se samo 22% plastične ambalaže ili oko polovine otpada od električnih uređaja prikuplja i prerađuje, i to u slučaju ove druge kategorije, pre svega uključuje lako utržive materijale poput lima ili delova plastike, dok se mnogi opasni materijali poput stakla ili otpadnog betona jednostavno odlažu na deponije. Čak i procesi selekcije i rasklapanja često nisu u skladu sa elementarnim načelima, i uključuju prekomerne emisije gasova sa efektom staklene bašte.

Ulaganja Srbije u ciljeve zaštite životne sredine među najnižima su u Evropi. Fiskalni savet (2018)

izveštava da Srbija – uključujući tu i privatni i javni sektor – izdvaja svega oko 0,7% BDP-a na zaštitu životne sredine. Od toga se 0,3% odnosi na investicije, što je znatno niže u odnosu na prosek CIE (2% BDP-a ukupna izdvajanja i 0,7% BDP koji se odnose na investicije). Na putu ka EU, odnosno na putu dostizanja zahteva sadržanih u direktivama, prema proceni Fiskalnog saveta, biće potrebno uložiti oko 8,5 milijardi evra u narednih 10–15 godina.

Povećanje učešća obnovljivih izvora u proizvodnji električne energije, racionalnija upotreba energije od strane privrede i značajnije uvođenje načela cirkularne ekonomije predstavljaju ključne korake ka postizanju „zelenijeg” rasta. Ispunjenje ovih preduslova vodi pre svega smanjenju zavisnosti od emisija gasova sa efektom staklene bašte, te omogućavanju održivijeg i dugoročnijeg privrednog rasta koji bi ostavljao manje posledice na životnu sredinu, i to sve uz manju zavisnost od raspoloživosti i cena neobnovljivih energenata.

Dostizanjem potcilja 9.4 olakšava se dostizanje i drugih ciljeva, i to pre svega onih koji se odnose na očuvanje životne sredine, diverzifikaciju izvora energije i tehnološku specijalizaciju. Uz takav razvoj, olakšano je dostizanje ključnih elemenata COR 7, koji se pre svega odnose na raznovrsnost izvora energije (potcilj 7.2) i racionalnost u njoj upotrebi (7.3). Takođe, dostizanje potcilja 9.4 u saglasnosti je sa dostizanjem potciljeva koji se odnose na unapređenje ekonomske produktivnosti (8.2) i efikasnu upotrebu prirodnih resursa (8.4 i 12.2). Osim toga, potcilj 9.4 u direktnoj je korelaciji sa (pot)ciljevima koji se tiču raspoloživosti vode (COR 6) i održivih lokalnih zajednica (COR 11), ali i drugih potciljeva u okviru COR 9, s naglaskom na potciljeve 9.1, 9.2 i posebno 9.5, koji se odnose na

Izveštaj BOŠ (2020) pokazuje da su Srbiji emisije SO₂ bile 6,16 puta više od granične vrednosti emisija dozvoljene u Nacionalnom planu za smanjenje emisija.

Na nivou pojedinačnih termoelektrana, najveći zagađivač je Kostolac B, čije su emisije SO₂ bile čak 14 puta više (113.913 tona) nego što je dozvoljeno u Nacionalnom planu za to postrojenje. Na drugom mestu je termoelektrana Nikola Tesla B, koja je emitovala 89.045 tona SO₂.

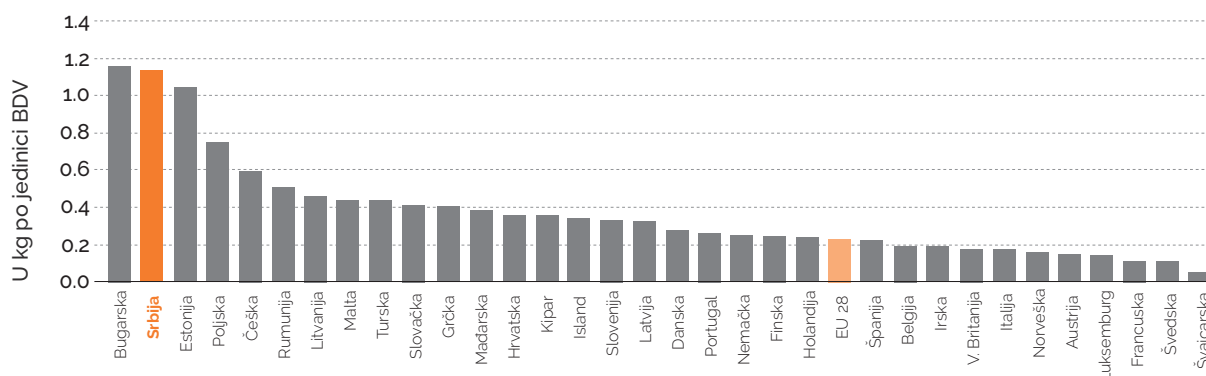
Termoelektrana Kostolac B je sama emitovala više sumpor-dioksida nego što je dozvoljeno za ceo region uprkos tome što je to jedina termoelektrana u regionu koja ima novo postrojenje za odsumporavanje, navodno pušteno u rad još u julu 2017. godine.

održivu i tehnološki naprednu (re)industrijalizaciju. Bez sumnje, efekti unapređenja ovog potcilja bili bi povoljni i za unapređenje gotovo svih potciljeva u okviru COR 4, koji se odnosi na zdravlje stanovništva. Za više informacija i nalaza u vezi sa spregama između pojedinačnih ciljeva, te za pregled literature o ovoj temi, preporučujemo Scharleman et al (2020) i Fonseca et al (2020).

Početna pozicija Srbije je takva da značajno zaostaje za evropskim tokovima i dostignućima...

- **Srpska privreda je među najvećim generatorima CO₂ u Evropi** – sa oko 1,1 kilograma CO₂ po jednom generisanom evru bruto dodate vrednosti u privredi, domaća privreda jedan od najintenzivnijih zagađivača u Evropi. Naime, ova intenzivnost emisija CO₂ u industriji slična je jedino u Bugarskoj i Estoniji, dok je gotovo šest puta veća u odnosu na evropski prosek (grafikon 1). Primera radi, kako pokazuje Alijansa za zdravlje i životnu sredinu – HEAL (2019), sa podacima za 2016. od 10 najvećih termoelektrana zagađivača po emisijama štetnih čestica, čak četiri su iz Srbije: Kolubara A, Nikola Tesla A, Kostolac A i Kostolac B. Iako su u međuvremenu učinjeni neki pozitivni koraci u smislu postavljanja postrojenja za odsumporavanje, emisije štetnih čestica u ova četiri postrojenja ostaju daleko iznad uporedivih postrojenja.
- **Srpska privreda veoma neproduktivno koristi resurse** – podaci Eurostata za 2018. godinu pokazuju da srpska privreda generiše svega oko 0,4 evra BDP-a po kilogramu potrošnje materijalnih dobara¹⁸, što je svrstava na evropsko začelje i na izrazito udaljen položaj u odnosu na evropski prosek koji iznosi 2,1 evra BDP-a po kilogramu materijalne potrošnje.
- **Proizvodnja električne energije takođe je zavisna od sagorevanja fosilnih čvrstih goriva** – proizvodnja električne energije iz uglja i drugih čvrstih energenata učestvuje sa gotovo 70% u energetske bilansu Srbije. Po tom indikatoru, Srbija se nalazi na drugom mestu iza Poljske (77%), uporediva je sa BiH (65%) i Severnom Makedonijom (51%), a daleko iznad proseka EU-28 (20%). Ovakva struktura proizvodnje električne energije, u kombinaciji sa njenom neracionalno velikom potrošnjom, nesumnjivo doprinosi i velikim emisijama CO₂ iz privrede.
- **Ishodi ovakvog stanja su nepovoljni, i ogledaju se u visokom zagađenju, posebno vazduha.** Kvalitet vazduha izaziva naročito veliku pažnju poslednjih godina, pri čemu se često kao indikativne navode međunarodne rang-liste najzagađenijih gradova ili država. Prema <https://www.iqair.com/serbia>, kvalitet vazduha je daleko lošiji od brojnih drugih – ujedno industrijalizovanijih – zemalja, poput Nemačke ili Francuske. Na ovakve rezultate ukazuje i poslednji godišnji izveštaj o napretku EK, koji pokazuje da je u 11 najvećih aglomeracija zagađenost vazduha bila iznad gornjih granica, a da pet od ovih 11 nema izrađene planove za upravljanje kvalitetom vazduha. Konačno, ovakva situacija ima sasvim direktne posledice na zdravlje stanovništva – dugotrajna izloženost štetnim materijama u vazduhu smanjuje funkciju pluća i izaziva respiratorne bolesti, što je posebno ozbiljan problem u aktuelnoj eskalaciji epidemije kovid-19. Poslednja analiza BOŠ iz 2020. ukazuje da od posledica zagađenog vazduha u Srbiji godišnje umre preko 6.000 osoba.

GRAFIKON 20: EMISIJE CO₂ U ODNOSU NA JEDINICU (1 EUR) BRUTO DODATE VREDNOSTI (2014)

IZVOR: EUROSTAT, KALKULACIJE AUTORA.

¹⁸ Gde je materijalna potrošnja jednaka zbiru materijalne proizvodnje, potrošnje i uvoza materijalnih dobara, umanjeno za izvoz materijalnih dobara.

Srbija intenzivira zavisnost od čvrstih goriva u proizvodnji energije. Primera radi, Srbija intenzivno radi na izgradnji i uključanju u rad novog bloka termoelektrane u Kostolcu, koji bi trebalo da bude dovršen do 2024. godine. Iako će ovo postrojenje doprineti energetske stabilnosti cele države, njegova gradnja i kasnije puštanje u rad može imati i neke negativne posledice, koje će dodatno udaljiti Srbiju od dostizanja potcilja održivog razvoja 9.4, ali i drugih potciljeva koji se odnose životnu sredinu, energetiku, pa i zaštitu kulturnog nasleđa. Pogonsko gorivo biće ugalj iz novog ugljenokopa u Radljevu, a moguće je da će se njegovim radom dodatno produbiti zavisnost privrede od uglja, što će za posledicu imati povećanje emisija štetnih gasova.

Za napredak u okviru potcilja 9.4, od izuzetnog su značaja sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika:

- **Podsticanje ulaganja u racionalniju upotrebu energetske resursa i prelazak na paradigmu cirkularne ekonomije.** Podsticanje podrazumeva kombinaciju različitih mera, kao što su podsticanje korišćenja energetske efikasnijih tehnologija u celokupnom tehnološkom procesu srpske privrede, uvođenja energetske menadžmenta u javni i privatni sektor, intenzivnije korišćenje prirodnog gasa u industriji, podsticanje proizvodnje električne energije iz biogasnih postrojenja, ali i izgradnja nove infrastrukture i razgranavanje postojeće energetske infrastrukture u domenu gasovoda. Uz to, čitavi sektori privrede nisu pokriveni načelima cirkularne ekonomije. Primera radi, staklo ili hrana se gotovo u celosti odbacuju na deponije i nemaju nikakvu ponovnu upotrebu. Prema proceni Fiskalnog saveta (2018), ovakva ulaganja, koja bi omogućila, između ostalog, i ispunjavanje zahteva koji proizilaze iz pune primene evropskih direktiva, mogla bi dostići oko 8,5 milijardi evra u narednih 10–15 godina.
- **Jačanje uloge Agencije za zaštitu životne sredine i Agencije za energetiku, ali i inspekcija za zaštitu životne sredine,** koje podrazumeva jačanje institucionalnih, finansijskih i kadrovskih kapaciteta navedenih institucija.

Navedene preporuke se u značajnoj meri podudaraju i sa analizom i preporukama Evropske komisije iz Godišnjeg izveštaja za 2020. u okviru pregovaračkih poglavlja 27 (životna sredina) i 15 (energetika). U smislu ovog prvog poglavlja, EK napominje i potrebu što bržeg usvajanja i primene međunarodnih sporazuma koji se odnose na klimatske promene – Pariski sporazum – i zaštite životne sredine – Natura 2000, čije je usvajanje još u ranoj fazi.

Ključni indikator uspeha za period do 2030, uz preporučeni redovni godišnji monitoring napretka u ispunjavanju indikatora:

- i) smanjiti emisije CO₂ po 1 evru BDV za 50%, tj. dostići nivo od oko 0,6 kg CO₂ po jedinici BDV, uz istovremeno zadržavanje ili rast učešća prerađivačke industrije u BDV
- ii) smanjiti učešće električne energije proizvedene iz čvrstih fosilnih goriva za 20%, tj. dostići nivo od oko 50%, što je otprilike aktuelni nivo u Severnoj Makedoniji i Češkoj.

Nacionalizovani potcilj 7.2: Do kraja 2030. značajno **povećati udeo obnovljive energije u energetske miksu.**

Republika Srbija ne koristi u dovoljnoj meri lokalno dostupne izvore obnovljive energije, poput sunčeve energije, energije vetra i poljoprivredne biomase. Najznačajniji potencijalni izvor obnovljive energije u zemlji je biomasa. Potencijal biomase procenjuje se na 3,448 miliona tona, odnosno 61% ukupnih tehnički raspoloživih potencijala obnovljivih izvora energije (OIE) u zemlji (Službeni glasnik RS, br. 101/15, 2015). Upotreba biomase je u proteklim godinama u blagom porastu i danas učestvuje sa 11,2% u ukupnoj proizvodnji primarne energije (Službeni glasnik RS, br. 94/19, 2019).

Dominantno eksploatisana je šumska biomasa, koju u najvećoj meri koriste domaćinstva. S druge strane, poljoprivredna biomasa, čiji je potencijal za proizvodnju gotovo 50% veći, ostaje neiskorišćena (SKGO, 2018). U pogledu kapaciteta za proizvodnju električne energije iz OIE, najznačajniju ulogu imaju velike hidroelektrane izgrađene mahom u doba SFR Jugoslavije, koje su danas u vlasništvu Elektroprivrede Srbije (EPS). Procene su da će u 2020. godini hidroelektrane učestvovati sa 24,5% ukupne bruto proizvodnje električne energije u zemlji (Službeni glasnik RS, br. 94/19, 2019). Značajne investicije iz privatnog sektora dolaze nakon donošenja Uredbe o merama podsticaja iz 2009. godine. Podižu se vetroparkovi, koji su u 2019. godini činili 2,4% ukupne proizvodnje električne energije, kao i fotonaponske elektrane čiji doprinos i dalje ostaje zanemarljiv (Agencija za energetiku, 2020). Uvođenjem subvencija u Srbiji, otpočela je i izgradnja stotina mini hidroelektrana (MHE), intenzivno kritikovanih od strane javnosti. U bruto proizvodnji električne energije, procene su da će MHE koje koriste podsticajne mere u 2020. godini učestvovati sa 0,79% (Službeni glasnik RS, br. 94/19, 2019). Povlašćenim proizvođačima u 2019. godini isplaćen je iznos od 13,6 milijardi dinara, što je značajno više od 7,4 milijarde, koliko je isplaćeno 2018. godine (Balkangreenenergynews.com, 2020). Sa uvođenjem vanrednog stanja u zemlji zbog pandemije koronavirusa, Vlada Republike Srbije je u martu 2020. godine donela odluku o privremenoj obustavi isplate preferencijalnih cena prilikom otkupa električne energije od povlašćenih proizvođača. Zbog niskih operativnih troškova, procene su ova odluka nije ugrozila likvidnost vetroelektrana, fotonaponskih i malih hidroelektrana, međutim jeste ugrozila likvidnost proizvođača biogasa (UNDP, 2020).

Značajno povećanje udela obnovljive energije u energetsom miksu zemlje bi na više načina doprinelo njenom održivom razvoju, naročito ukoliko bi ta mera bila praćena zatvaranjem postojećih termoelektrana na lignit, koje trenutno proizvode više od dve trećine ukupne električne energije u Srbiji. Podizanjem solarnih i vetroparkova umanjio bi se ugljenični otisak zemlje, ali i alarmantni intenzitet ambijentalnog zagađenja vazduha, izazvan emisijama sumpornih i azotnih oksida, kao i suspendovanim česticama. Nasuprot vrlo ograničenim rezervama uglja koje bi u narednih 30 godina već mogle biti iscrpljene, obnovljivi izvori pružaju gotovo nepresušan izvor energije, a samim tim i izvor buduće energetske bezbednosti. Međutim, ne doprinose svi oblici OIE održivom razvoju zemlje. Najznačajniji primer su MHE izgrađene širom Srbije, čak i u zaštićenim područjima i to na osnovu vodnih režima iz katastarskog plana iz 1987. godine. One nanose ogromnu štetu životnoj sredini i prvenstveno služe interesu investitora čiji ukupni iznos proizvedene električne energije EPS otkupljuje po povlašćenim cenama. Takođe, preterana seča šumske biomase, praćena lošim rukovanjem i spaljivanjem u nestandardizovanim uređajima, pretnja su održivosti šumskih ekosistema.

Ispunjenje potcilja 7.2 doprinosi i ostvarenju drugih ciljeva i potciljeva održivog razvoja. Korišćenje OIE u potpunosti doprinosi borbi protiv klimatskih promena (COR 13), očuvanju okeana, resursa u njima (COR 14), kao i kopnenih ekosistema (COR 15). Preduslov za izgradnju otporne infrastrukture, ostvarenje održive industrijalizacije (COR 9), ali i postizanje održivih obrazaca potrošnje i proizvodnje (COR 12) predstavlja primena OIE. Njihova primena doprinosi obezbeđivanju dostupnosti i održivog upravljanja vodom (COR 6) kroz unapređenje kvaliteta vode, ostvarenog smanjenjem zagađenja (potcilj 6.3), obezbeđivanje održive eksploatacije vode (potcilj 6.4) i zaštite vodno povezanih ekosistema (potcilj 6.6). Ostvarenju dostojanstvenog rada i ekonomskog rasta (COR 8) korišćenje OIE doprinosi podrškom ekonomskom rastu (potcilj 8.1), otvaranju dostojanstvenih poslova (potcilj 8.3), ulaganju napora da se ekonomski rast odvoji od degradacije životne sredine (potcilj 8.4), dok je primena OIE u neposrednoj vezi sa tehnološkom nadgradnjom i rastom ekonomske produktivnosti (potcilj 8.2). Održivi gradovi i zajednice (COR 11) zahtevaju održive sisteme transporta (potcilj 11.2), održivu urbanizaciju (potcilj 11.3) i uopšteno smanjen negativan uticaj na životnu sredinu (potcilj 11.6), koje obezbeđuje primena OIE.

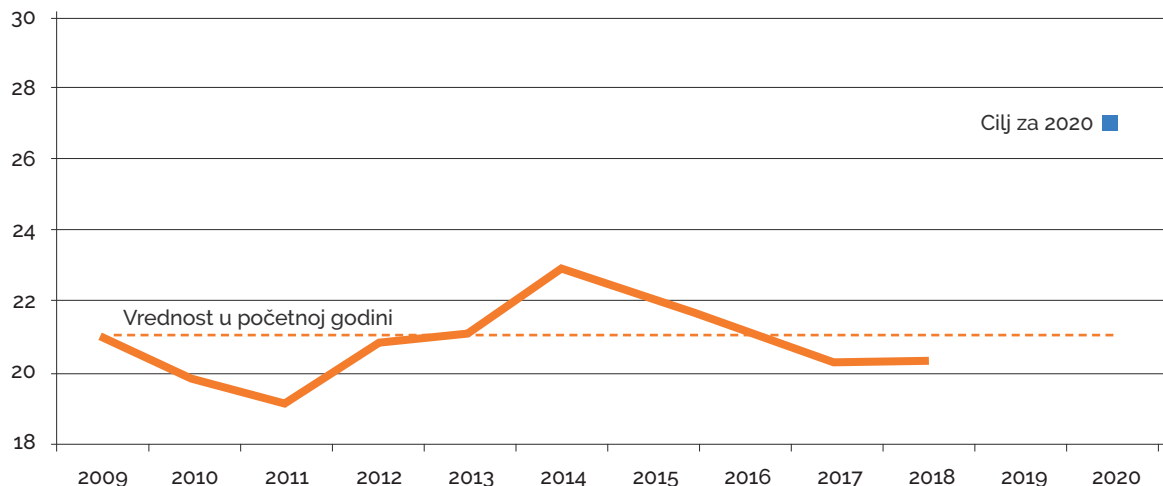
Energetska politika zemlje kreira se sa vizijom od više decenija unapred, zbog prirode sektora i visine potrebnih investicija za sprovođenje reformi. **Republika Srbija propustila je priliku da otpočne energetska tranziciju i sustigne zemlje EU i zbog toga će u budućnosti snositi političke i ekonomske posledice.** Članice EU aktivno napuštaju ugalj i restrukturiraju svoje energetske sektore koji sve više

počivaju na OIE zarad dostizanja ambicioznih ciljeva u oblastima klime i energetike do 2030. i 2050. godine. S druge strane, slično strateško opredeljenje u pogledu uglja u Srbiji ne postoji. Štaviše, direktne subvencije sektoru uglja po jedinici instalisane snage znatno su veće nego za električnu energiju proizvedenu iz OIE (Kopač, 2020). Ujedno izostaje realizacija novih projekata u ovoj oblasti usled već popunjenih kvota za subvencionisanje proizvodnje iz OIE. Ohrabruje činjenica da Srbija raspolaže znatnim potencijalima za proizvodnju iz OIE, koji pored biomase čine naročito solarna i energija iz vetra. Intenzitet solarne energije u Srbiji je u proseku za 30% veći od evropskog proseka (Ašonja i Vuković, 2018). I dok jugoistok zemlje uživa najbolju osunčanost, košavsko područje beleži najsnažnije vetrove i uporedivo je sa nekim od najvetrovitijih delova Evrope (Gburčik et al., 2006).

Republika Srbija u značajnoj meri je uspostavila zakonski i strateški okvir potreban za uvećanje proizvodnje iz OIE, kao i institucionalne mehanizme neophodne za pružanje podrške ovom sektoru. Centralni izazovi ostaju izostanak implementacije ovih mera i odsustvo političke volje za pokretanje energetske tranzicije. Tako Strategija energetike do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine predviđa korišćenje uglja i nakon 2050. godine, kada, uzgred, EU nastoji da ostvari ugljeničnu neutralnost (Službeni glasnik RS, br. 101/15, 2015). U pogledu obaveza prema Energetskoj zajednici, od Srbije se očekuje usvajanje novog aukcijskog modela koji bi zamenio postojeći sistem fid-in tarifa za pružanje podrške povlašćenim proizvođačima uveden 2013. godine (Energy Community, 2020). Na ovaj način dodela ugovora prestala bi da bude predmet administrativne odluke i postala bi rezultat ishoda tendera, odnosno tržišne utakmice. Veća konkurentnost u procesu, ali i transparentnost, obezbedili bi u krajnjem slučaju niže troškove za potrošače, a pritom bi se zadržala dugoročna sigurnost investitora.

Direktivom 2009/28/EZ i Odlukom Ministarskog saveta Energetske zajednice (D/2012/04/MS-EnZ) propisani su obavezni ciljevi od 27% ukupne finalne potrošnje energije iz obnovljivih izvora, uz učešće biogoriva od 10% u transportnom sektoru za 2020. godinu. Prva vrednost prati se ujedno i osnovnim indikatorom koji su UN postavile za potcilj 7.2. Ispunjenje ovog potcilja planirano je kroz realizaciju projekata u sektorima proizvodnje električne energije, transporta, grejanja i hlađenja. Međutim, napredak izostaje u svakoj od navedenih oblasti. Štaviše, prema poslednjim dostupnim podacima za 2018. godinu, udeo finalne potrošnje energije iz OIE iznosi 20,3%, što je niže nego u baznoj 2009. godini (Energy Community, 2020). Indikativan primer je da u sistemima daljinskog grejanja, OIE nastavlja da čini oko 1% ukupnih korišćenih energenata. Podaci o biogorivu jednako su poražavajući jer ono čini tek 1,16% od ukupnog goriva utrošenog u sektoru saobraćaja. U toku je proces definisanja novih ciljeva u oblasti OIE, energetske efikasnosti i smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte do 2030. godine i očekuje se da oni budu jednako ambiciozni kao i ciljevi na nivou EU (Energy-community.org, 2018).

GRAFIKON 21 UDEO OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE U UKUPNOJ FINALNOJ POTROŠNJI ENERGIJE U SRBIJI KROZ GODINE

IZVOR: ENERGY COMMUNITY (2020)

Iz tog razloga, indikator čije ispunjenje bi trebalo uzeti u razmatranje do 2030. bi upravo bilo da:

- i) Srbija dostigne nivo od 27% ukupne finalne potrošnje energije iz obnovljivih izvora
- ii) Srbija dostigne učešće biogoriva od 10% u transportnom sektoru sa sadašnjeg nivoa od 1,16%

Napredak u okviru potcilja 7.2 zahteva sprovođenje sledećih prioriternih aktivnosti:

- donošenje nove strategije energetike i definisanje vremenskog okvira za napuštanje uglja u Srbiji;
- napuštanje sistema fid-in tarifa i uvođenje sistema aukcija kao modela pružanja podrške povlašćenim proizvođačima energije iz obnovljivih izvora kroz usvajanje izmena i dopuna Zakona o energetici;
- izdvajanje novih sredstava za podršku realizaciji projekata iz oblasti OIE, dodeljenih na tržištu pod konkurentnim uslovima;
- izdvajanje većih sredstava kroz Fond za unapređenje energetske efikasnosti za projekte izgradnje toplana na biomasu u sredinama gde je njeno održivo korišćenje moguće;
- definisanje preciznih uslova za izgradnju malih hidroelektrana i izmene relevantnih propisa u oblasti zaštite životne sredine, energetike i prostornog planiranja.

Nacionalizovani potcilj 7.3: **Do 2030. udvostručiti energetska efikasnost**

Koncept energetske efikasnosti podrazumeva **smanjenje potrebne količine energije za proizvodnju jednake količine dobara i usluga**. Primena mera energetske efikasnosti moguća je u gotovo svim segmentima ekonomije poput transporta, poljoprivrede i industrije. Domaćinstva i elektroenergetski sektor naročito su prepoznati kao izvori neracionalne potrošnje energije u RS. Nakon decenija zanemarivanja, sistematično bavljenje energetskom efikasnošću na nacionalnom nivou otpočelo je tek u prethodnoj deceniji preuzimanjem obaveza za smanjenje finalne potrošnje energije u skladu sa Ugovorom o osnivanju Energetske zajednice. Kancelarija za upravljanje javnim ulaganjima Vlade RS u ovom procesu ima naročito važnu ulogu i deluje kao centralna institucija za koordiniranje obnovom i unapređenjem energetske efikasnosti objekata u javnom vlasništvu. Za potrebe izvođenja ovih i sličnih projekata u 2020. godini, izdvojeno je nešto više od 500 miliona dinara kroz Budžetski fond za unapređenje energetske efikasnosti (Službeni glasnik RS, br. 63/20, 2020). Sredstva stavljena na raspolaganje pomenutom budžetu ostala su nepromenjena u odnosu na 2019. godinu.

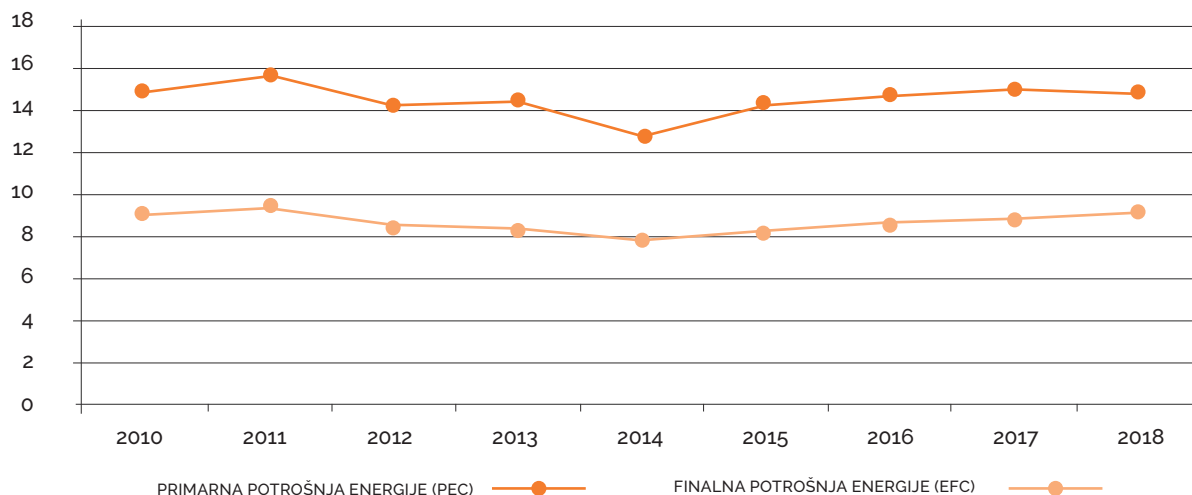
Sprovođenje različitih mera iz oblasti energetske efikasnosti ima potencijal da na mnoštvo načina doprinese održivom razvoju RS. Uštedom na energentima, privatna i javna lica u stanju su da investiraju značajnija sredstva podstičući time ekonomski rast. Umanjenim sagorevanjem fosilnih i drugih goriva, doprinosi se borbi protiv klimatskih promena, smanjenju ambijentalnog zagađenja vazduha i zagađenja unutar domaćinstva. Time se posledično doprinosi očuvanju zdravlja građana širom Srbije, koje tokom trajanja grejne sezone biva značajno narušeno. Unapređenjem energetske svojstava objekata i uređaja za grejanje takođe se obezbeđuje viši komfor, ali i suzbija energetska siromaštvo koje je veoma rasprostranjen problem u RS. Gotovo 10% anketiranih domaćinstava u zemlji ne može da priušti sebi dovoljno topao dom (RZS, 2020).

Ispunjenje potcilja 7.3 u neraskidivoj je vezi sa mnoštvom drugih COR. Poboljšanje energetske efikasnosti doprinosi smanjenju energetskog siromaštva, a time i ispunjenju COR 1, koji nalaže okon-

čanje svih oblika siromaštva. Smanjenjem upotrebe energenata doprinosi se borbi protiv klimatskih promena (COR 13); očuvanju okeana, resursa u njima (COR 14); kao i kopnenih ekosistema (COR 15). Naročita veza postoji sa drugim potciljevima koji zagovaraju efikasnost u korišćenju resursa u proizvodnji i potrošnji (potcilj 8.4); prilikom upravljanja industrijom i infrastrukturom (potcilj 9.4) i u upravljanju ljudskim naseljima (potcilj 11.b). U pogledu odgovorne potrošnje i proizvodnje (COR 12), naj-snažnija veza postoji sa potciljevima koji nalažu održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa (potcilj 12.2) i otklanjanje tržišnih deformacija kroz racionalizovanje neefikasnih subvencija za fosilna goriva koje podstiču rasipnu potrošnju (potcilj 12.c). Zatim, sprovođenje inovativnih mera u oblasti energetske efikasnosti zahteva stalnu tehnološku nadgradnju, inovacije (potcilj 8.2), odnosno istraživanje koje vodi ka poboljšanju tehnoloških kapaciteta zemalja (potcilj 9.5). Osim toga, povoljno utiče na ekonomski rast (potcilj 8.1) i kvalitet vazduha (potcilj 11.6).

U poređenju sa drugim evropskim zemljama, RS značajno zaostaje u pogledu implementacije mera iz oblasti energetske efikasnosti. Tako je energetska intenzitet domaće ekonomije za čak 1,85 puta veći od evropskog proseka (Agencija za energetiku, 2020). Postoji više razloga za to, ali rezidencijalni sektor je potencijalno od ključnog značaja. U potrošnji finalne energije, domaćinstva u RS učestvuju sa čak 34% ukupne energije, nasuprot evropskom proseku od 26% (Energy Community, 2020). Procene su da više od 60% ukupne energije koju domaćinstva utroše ode na zagrevanja objekta (Todorović i Rajačić, 2017). Niska energetska efikasnost toplotnih uređaja, ali i izostanak termoizolacionog omotača vode ka rasipanju energije. Procene su da 300.000 kuća u zemlji nema termoizolaciju i da posledično troše i po nekoliko puta više energije nego što je to slučaj sa domaćinstvima u EU (Politika, 2019). Rezultat toga je da se prosečna potrošnja toplotne energije u domaćinstvima u Srbiji kreće oko 170 kWh/m², dok je, poređenja radi, u Zapadnoj Evropi oko 70–130 kWh/m² (Todorović i Rajačić, 2017). Jedan od preduslova za sprovođenje mera energetske efikasnosti u stambenim zgradama, koji takođe nije ispunjen, jeste sistemsko merenje i naplata potrošnje po utrošku u sistemima daljinskog grejanja (Evropska komisija, 2020). Ove mere primenjuju se tek u 15 od 58 sistema daljinskog grejanja u zemlji (Energy Community, 2020). Niska neto efikasnost osobenost je i elektroenergetskog sektora u zemlji. Značajni tehnički gubici dešavaju se već u termoelektranama prilikom transformacije lignita u električnu energiju, ali i u kasnijim fazama, poput transporta i distribucije (Agencija za energetiku, 2020).

GRAFIKON 22 PRIMARNA I FINALNA POTROŠNJA ENERGIJE U REPUBLICI SRBIJI OD 2010. DO 2018. GODINE

IZVORI: EUROSTAT (2020A) & EUROSTAT (2020B)

RS nije uspostavila dovoljno ambiciozne ciljeve koji bi omogućili sprovođenje potcilja 7.3, međutim jeste u značajnoj meri uskladila domaće zakonodavstvo u ovoj oblasti sa evropskim, kao i sa obavezama preuzetim u skladu sa Ugovorom o osnivanju Energetske zajednice. Poslednji, Treći akcioni plan za energetska efikasnost, kojim su ovi ciljevi postavljeni, istekao je 2018. godine, pa je stoga neophodno usvajanje novog akcionog plana, koji će ujedno biti i prvi u potpunosti usaglašen sa

Direktivom 2012/27/EU. Srbiju takođe očekuje potpuno unošenje pomenute Direktive o energetskej efikasnosti u nacionalno zakonodavstvo kroz amandmane na postojeći Zakon o efikasnom korišćenju energije, usklađivanje zakonodavstva sa Direktivom o energetskim karakteristikama zgrada, kao i zakonodavstvom u oblasti označavanja energetskih uređaja (Energy Community, 2020).

Zakonom o efikasnom korišćenju energije, u zemlji je uspostavljen sistem energetskeg menadžmenta koji je otvorio put za značajne uštede energije na nivou lokalnih samouprava. Definirano je više obveznika ovog sistema, uključujući i svaku opštinu sa preko 20.000 stanovnika. Obveznici imenuju sopstvene energetske menadžere koji planiraju i sprovode mere u ovoj oblasti. Nekoliko lokalnih samouprava se u ovom segmentu naročito istaklo, uključujući opštinu Priboj. Priboj je to učinio, pre svega, kroz podršku uvođenju novih tehnologija u stambene objekte koje će omogućiti veće uštede energije i unapređenju sistema daljinskog grejanja. Pored rekonstrukcije javnih zgrada u kojima je potrošnja energije prepolovljena, opština Priboj je kroz javne konkurse finansirala i unapređenje energetske efikasnosti privatnih stambenih objekata. Subvencije su pri tome pokrivala i do 80% ukupne cene usluge. Osim toga, Priboj od 2016. godine aktivno radi na isključenju fosilnih goriva iz sistema daljinskog grejanja i njegovoj zameni lokalno dostupnom biomasom. Tu misiju uspešno će okončati 2021. za kada je planirano puštanje u pogon nove toplane snage 8 MW, koja će obezbediti uštedu energenata i do 50%. Isto tako, planirana je rekonstrukcija toplovoda i izgradnja novih podstanica. Priboj je takođe član međunarodne inicijative Povelja gradonačelnika, i prva je opština u Srbiji koja ulazi u proces izrade SECAP-a (eng. Sustainable Energy and Climate Action Plan).

Osnovni indikatori za praćenje napretka u oblasti energetske efikasnosti su **energetski intenzitet i uštede ukupne energije**. Energetski intenzitet je odnos primarne energije i bruto domaćeg proizvoda (BDP). On prikazuje koliko energije je potrebno za proizvodnju jedinice BDP-a, dok niža vrednost ukazuje na racionalniju potrošnju. RS je u periodu od 2010. do 2018. godine umanjila svoj energetski intenzitet sa 6,71 na 6,09 MJ/USD (RZS, 2020), a do 2030. cilj bi trebalo da bude da se intenzitet poboljša na 5,00 MJ/USD.

Napredak u okviru potcilja 7.3 zahteva sprovođenje sledećih prioritarnih aktivnosti:

- donošenje Akcionog plana za energetskej efikasnost i potpuno unošenje Direktive 2012/27/EU u nacionalno zakonodavstvo kroz amandmane na Zakon o efikasnom korišćenju energije;
- uspostavljanje ambicioznih ciljeva u oblasti energetske efikasnosti do 2030. godine na nivou Energetske zajednice i planiranje sektorskih mera kojima će se oni ispuniti;
- integrisanje skupa mera iz Preporuka Evropske Komisije o energetskom siromaštvu objavljenih 14. oktobra 2020. godine u domaći zakonodavni okvir, kao i njihovo sprovođenje. Uspostavljanje mehanizama za praćenje ujedno definisanih indikatora energetskeg siromaštva;
- uređenje tržišta individualnih ložišta, kroz propisivanje visokih standarda u pogledu energetske efikasnosti i uspostavljanje sistema podrške domaćinstvima sa nižim prihodima prilikom zamene tehnološki zastarelih i neefikasnih uređaja;
- uspostavljanje obaveznog merenja i naplate potrošnje po utrošku u sistemima daljinskog grejanja.

Nacionalizovani potcilj 12.2: Do 2030. postići **održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa**.

Uspostavljanje obaveznog merenja i naplate potrošnje po utrošku u sistemima daljinskog grejanja. Održivi ekonomski i društveni razvoj, kao i napredak u unapređivanju životne sredine zavise od **raspoloživosti prirodnih resursa**. Fizička ograničenost i iscrpljivanje prirodnih resursa dovode u pitanje perspektive budućeg razvoja i održivosti razvoja. To je naročito izraženo u slučaju mnogih

obnovljivih resursa, kao što su čista voda, riblji fond i predeli koji se prekomerno iskorišćavaju (preko kapaciteta obnovljivosti), kao i u slučaju gubitka biodiverziteta, prirodnih staništa i predela koji se koriste bez jasnog instrumenta planiranja, zaštite i upravljanja.

Pored raspoloživosti, jednako je važan i način na koji se resursi koriste - vrsta eksploatacije, prerađivanja, efikasnost iskorišćavanja i odlaganje otpada. Potencijalno, bilo koje ležište rude je izvor zagađenja kompleksnog karaktera. To je u sprezi sa obaveznim prisustvom povećanih koncentracija široke asocijacije toksičnih hemijskih elemenata u izvađenim i prerađenim rudama i u jalovini. Najveće emitovane količine oksida sumpora, oksida azota i suspendovanih čestica i u Srbiji potiču iz termoelektričnih postrojenja, prehrambene, hemijske i mineralne industrije. U ukupnim emisijama azotnih oksida sektor proizvodnje električne i toplotne energije takođe je imao najveći udeo, odnosno 53%, dok se drumski saobraćaj nalazio na drugom mestu sa doprinosom od 19% (Agencija za zaštitu životne sredine, 2020a). Dominantan udeo emisija suspendovanih čestica PM10 poticao je iz toplana snage manje od 50MW i individualnih ložišta, odnosno 57%, što je nepromenjeno u odnosu na prethodnu godinu. Dominantno zagađivanje voda u Srbiji azotom i fosforom potiče iz komunalnih i industrijskih izvora koji preko kanizacionih sistema svoje neprečišćene otpadne vode ispuštaju u vodoprijemnike. U periodu 1998 - 2017. godine, čak 79% uzoraka kvaliteta vode ocenjenih kao „veoma loš“ potiče sa teritorije Vojvodine. Praćenje stepena ugroženosti zemljišta od hemijskog zagađenja obuhvatilo je 18 jedinica lokalne samouprave, a prekoračenje graničnih vrednosti zabeleženo je za Zn, Cu, Ni, Co, Cd, PCB i DDE/DDD/DDT (Agencija za zaštitu životne sredine, 2019).

Osnovni strateški dokument za dostizanje potcilja 12.2 je Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara. Nedostatak planova i programa za svaki od resursa čije je kreiranje predviđeno Strategijom onemogućava njeno adekvatno sprovođenje i primenu. Zakon o zaštiti životne sredine, može se dovesti u korelaciju sa potciljem 12.2, jer predviđa izradu pomenute Nacionalne strategije održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara, za period od najmanje deset godina kojom treba da se obezbedi održivo korišćenje i zaštita prirodnih vrednosti kroz primenu načela održivog razvoja, analizu stanja i dosadašnjeg stepena istraženosti prirodnih resursa i dobara bilansne kategorije, zatim način vrednovanja i uslove održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara, plansko-razvojnu i socio-ekonomsku analizu strateških prioriteta, ekološko-prostorne osnove o potencijalima prirodnog resursa ili dobara, uslove za postepenu supstituciju prirodnih resursa. Kreiranjem planova i programa za svaki pojedini prirodni resurs ili dobro i izveštavanjem o njihovom sprovođenju može se omogućiti održivo korišćenje prirodnih resursa što i jeste obuhvaćeno potciljem 12.2.

Da bi se dostigao zadovoljavajući nivo održivog razvoja u Srbiji neophodno je smanjiti opterećenje i povećati kvalitet životne sredine i to efikasnijom upotrebom prirodnih resursa. Cirkularna ekonomija je pristup koji bi u Srbiji unapredio stepen korišćenja resursa u privredi. Ono što je otpad iz nekog proizvodnog procesa ili nakon upotrebe, postaje sirovina u nekom drugom proizvodnom procesu. Pored toga posebna pažnja unutar cirkularne ekonomije pridaje se efikasnoj upotrebi energije i prirodnih resursa, uz pretpostavku da se kroz inovacije i kreativni pristup sa što manje resursa, uvodeći nove modele proizvodnje i korišćenja zadovolje potrebe korisnika.

Na korišćenje prirodnih resursa utiču brojne praktične politike koje obuhvataju više sektora: vode, biodiverzitet, zaštitu zemljišta, urbanu životnu sredinu, ekonomsku politiku, fiskalnu politiku, transport, poljoprivredu, energetiku i minerale tj. mineralnu politiku. Zato je jasno da postizanjem ovog potcilja doprinosi i ostalim ciljevima i to: COR 15 smanjenjem degradacije životne sredine, zatim cilju 6 kroz očuvane ekosisteme koji su povezani sa vodom, COR 7 kroz podsticanje korišćenja alternativnih izvora energije, te COR 9 kroz promovisanje održivih privrednih grana na bazi savremene tehnologije i COR 13 smanjenjem emisije gasova staklene bašte.

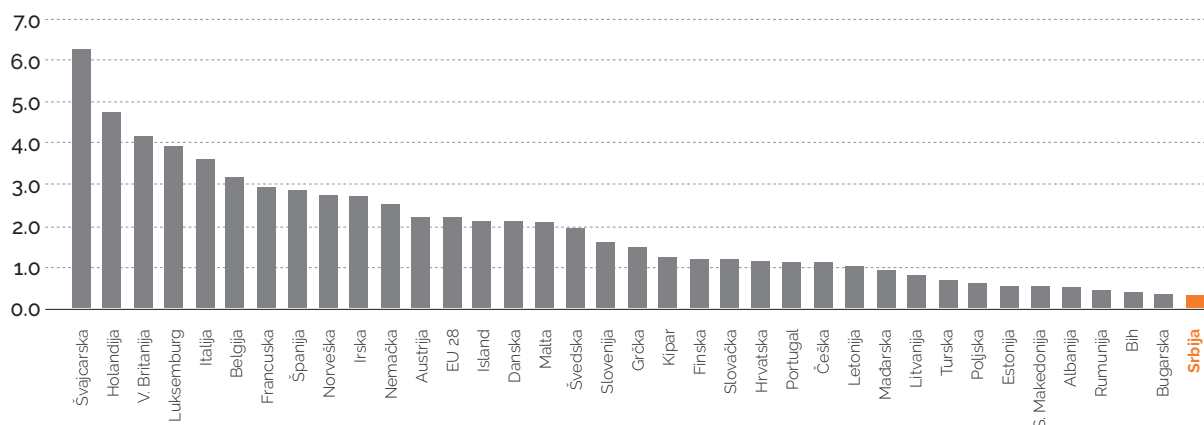
Prirodna bogatstva predstavljaju državnu imovinu, čije korišćenje treba da se sprovodi pod uslovima i na način predviđen zakonom. Predsednica Vlade RS, Ana Brnabić, je u svom eksponatu iz oktobra 2020. najavila je projekat „Jadar“ koji bi se bavio eksploatacijom i proizvodnjom litijuma, kao

projekat od prioritetnog značaja za ekonomski razvoj cele Srbije koji može da doprinese dugoročnom održivom razvoju privrednom rastu. Međutim, uticaj koji bi ovaj rudnik mogao imati na zdravlje ljudi i životnu sredinu, predstavlja ograničavajući faktor za održivi razvoj u celini. Naime, podzemna eksploatacija ruda praćena je sleganjem tla, pojavom pukotina, problemima sa stabilnošću iskopa i formiranjem jalovišta na površini čiji se negativni efekti mogu odraziti na sve životno važne resurse – vodu, vazduh, zemljište i proizvodnju hrane – kroz nagomilavanje toksičnih hemijskih elemenata. Očekivano je da velika šteta na prirodi i ljudskim zajednicama nastane prilikom crpljenja vode iz reke Drine jer su potrebne velike količine vode za proizvodnju litijuma, što će imati za posledicu imati zagađivanje zemljišta, površinskih i podzemnih voda. Posebani problem kod podzemne eksploatacije eksploatacije vezani su zasu teške teški uslove uslovi rada ispod zemlje, koji nose brojne rizike po zdravlje radnika.

Primer dobre prakse, kada je reč o korišćenju prirodnih resursa, odnosno ponovnoj upotrebi već korišćenih sirovina, predstavlja proizvodnja vodootpornih EKO ploča od strane jednog domaćeg preduzeća. Ove ploče izrađuju se u postupku koji je neškodljiv za životnu sredinu jer se ne koriste lepkovi, aditivi i formaldehidi, a kao sirovina se upotrebljava otpadna i upotrebljena tetrapak ambalaža. Za izradu jedne ovakve ploče od 2,5 m2 potrebno je utrošiti i do 20 kg tetrapaka. Tetrapak sadrži 75% papira, 20% polietilena (plastike) i 5% aluminijuma, a proces reciklaže višeslojne kartonske ambalaže sličan je postupku reciklaže papira. Istaživanja i obrađeni podaci pokazali su da se recikliranjem papira smanjuje zagađenje vode za 35%, a vazduha za 74% u odnosu na primarnu proizvodnju papira. U Srbiji se godišnje proizvede oko 16.000 tona višeslojne kartonske ambalaže.

GRAFIKON 23 PRODUKTIVNOST RESURSA – ODNOS IZMEĐU BDP-A I DOMAĆE POTROŠNJE MATERIJALA (EUR PO KG MATERIJALA)

IZVORI: EUROSTAT

Ključni indikator za praćenje napretka u odnosu na potcilj 12.2 jeste Produktivnost resursa. On meri ukupnu količinu materijala koja se direktno koristi u privredi, a definiše se kao godišnja količina sirovina dobijenih sa domaćeg terena fokusne privrede, plus fizički uvoz, minus svi fizički izvozi. Na grafikonu iznad, prikazuje se da srpska privreda mereći ovim indikatorom najneproduktivnija u upotrebi resursa u Evropi. Tačnije, sa oko 0,3 EUR/kg, Srbija se nalazi znatno ispod evropskog proseka, koji iznosi 2,3 EUR/kg.

U periodu do 2030, cilj bi u ovom smislu mogao biti da srpska privreda mereći indikatorom produktivnosti resursa dostigne nivo od 0,7 EUR/kg, što je u rangi zemalja Centralne i istočne Evrope. Prioritetne akcije za dostizanje ovog potcilja:

- U strateški dokument koji se bavi održivim korišćenjem prirodnih resursa i dobara uključiti elemente cirkularne ekonomije, zelene javne nabavke i energetske efikasnosti.
- Donošenje odgovarajućih zakona kojima se reguliše ekološki štetna i neprihvatljiva proizvodnja i potrošnja, odnosno uvoz i izvoz ekološki nepodobnih proizvoda i usluga.

>> 7. ČISTE I OTPORNE LOKALNE ZAJEDNICE

Investicije u lokalnu infrastrukturu -- pre svega u tretman otpadnih voda, upravljanje čvrstim otpadom i zaštitu vazduha od zagađenja, predstavljaju prioritet kako bi lokalne zajednice postale čistije, a život građana zdraviji i kvalitetniji.

Srbija spada u zemlje sa bogatim vodnim resursima, ali u kojoj je svega oko 85% stanovništva priključeno na sisteme vodosnabdevanja. Javno vodosnabdevanje dostupnije je stanovnicima Beograda i Vojvodine, nego onima u ostatku Srbije. Međutim, pored dostupnosti, ne smemo zanemariti ni kvalitet vode koji je u Vojvodini uglavnom lošiji u odnosu na ostale delove Srbije. Na smanjenje kvaliteta vode za piće uglavnom utiče industrijsko i komunalno zagađenje.

Količina generisanog otpada povećava se iz godine u godinu što predstavlja opasnost od popunjavanja postojećih kapaciteta, koji uglavnom ne ispunjavaju tehničke standarde, kao i stvaranja novih smetlišta. Pored toga, nedostaju i kapaciteti za merenje generisanog otpada na lokalnom nivou. Neodgovorno upravljanje otpadom, uključujući i neplansku gradnju deponija i smetlišta, doprinosi narušavanju zdravlja zagađivanjem izvora vode, vazduha kao i širenjem zaraza. Opasan otpad predstavlja posebno važnu i osetljivu kategoriju, a njegovi najveći generatori su termoenergetski objekti, te postrojenja za obradu otpada. Upravljanje otpadom posebno je problematično u nekim jedinicama lokalne samouprave, koje se još čak nisu ni priključile nijednom regionu za upravljanje otpadom, pa njihov komunalni otpad završava na nesanitarnim deponijama. Zakon o upravljanju otpadom uspostavio je neophodni okvir, ali je zbog nedosledne primene njegov domet ograničen. Procenjuje se da je upravljanje otpadom jedna od oblasti čije će uređenje najviše koštati Srbiju u procesu pristupanja Evropskoj uniji.

Zagađenost vazduha u Srbiji sve više je tema za koju se interesuju i oko koje se aktivno angažuju kako građani, tako i organizacije civilnog društva, mediji i institucije. Prema dostupnim podacima Agencije za zaštitu životne sredine, skoro trećina stanovništva Srbije udiše prekomerno zagađen vazduh – pri čemu treba imati u vidu da su podaci nastali na osnovu skromnog uzorka. Najveći broj gradova i opština sa prekomernim zagađenjem imao je problema sa čestičnim zagađenjem, koje prevashodno nastaje zbog individualnih kućnih ložišta u domaćinstvima i malih toplana. Postoje i drugačiji slučajevi: na primer, Bora, koji se bori sa problemom zagađenosti vazduha usled visoke koncentracije sumpor-dioksida (SO₂) koji se oslobađa kao posledica delovanja industrije. Kako bi se uklonili problemi nastali kao posledica zagađenja vazduha, biće potrebno mnogo vremena i novca. Procene Fiskalnog saveta se kreću u rasponu od 1,5 do 2,4 milijarde evra za oblast zagađenja vazduha u narednom periodu.

Klimatske promene sve su veća pretnja za čitavo čovečanstvo. U Srbiji je 2019. godina bila najtoplija godina još od 1951. godine. Trinaest od petnaest najtoplijih godina u Srbiji zabeleženo je nakon 2000. godine. Zbog promene režima padavina, sve češće se suočavamo sa dugim sušnim periodima isprekidanim intenzivnim padavinama, što ostavlja negativne posledice na biodiverzitet i proizvodnju hrane. Nažalost, Srbija još nije usvojila ključna strateška dokumenta koja se odnose na otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima. Osnovni strateški dokument je Strategija niskougljeničnog razvoja, a predlog ovog dokumenta izrađen je kroz IPA projekat „Strategija klimatskih promena“. Ovaj dokument predstavlja osnovni instrument za ispunjenje obaveza Srbije prema Pariskom sporazumu i drugim međunarodnim obavezama koje je Srbija preuzela. Međutim, usvajanje strategije do danas je izostalo. Takođe, još čekamo na donošenje Zakona o klimatskim promenama, čiji bi nacrt trebalo da postavi temelje za usklađivanje domaćeg pravnog okvira sa potencijem održivog razvoja 13.1, kao i sa propisima EU u oblasti klimatskih promena.

Nacionalizovani potcilj 6.1: **Do 2030. godine dostići univerzalan i jednak pristup sigurnoj i pristupačnoj vodi za piće.**

Voda predstavlja jedan od vitalnih resursa od kojeg zavisi opstanak, zdravlje i napredak ljudskih zajednica. U Srbiji se organizovano snabdevanje stanovništva vodom počinje pojavljivati krajem 19. veka, ali se tek nakon Drugog svetskog rata počinje značajnije razvijati. Danas se procenjuje da je oko 85% stanovništva Srbije priključeno na sisteme vodosnabdevanja. Procenat pokrivenosti javnim vodosnabdevanjem razlikuje se regionalno, tako da je on najveći u Beogradu i Vojvodini (oko 95%), a nešto manji u centralnoj Srbiji (oko 70%).

Srbija raspolaže relativno bogatim vodnim resursima. Ukupni vodni resursi obuhvataju oko 24 miliona m³ ukupnih obnovljivih vodnih resursa na 1000 stanovnika i jedino ih Norveška ima više, oko 70 miliona m³ (Eurostat). Mora se imati u vidu da se vodni resursi Srbije u najvećoj meri odnose na vode koje nastaju van njene teritorije (oko 90%). Za potrebe vodosnabdevanja se u Srbiji zahvata oko 21 m³/s, odnosno oko 680 miliona m³ vode (SUVTRS, 2015). U Srbiji se u javnom vodosnabdevanju pretežno koriste podzemne vode, oko 63 % zahvaćenih voda (RZS). Površinske vode koriste se samo u područjima siromašnim podzemnim vodama, a to su, na primer, Šumadija i južni krajevi zemlje (Polomčić et al, 2012).

Ukupna dužina vodovodne mreže u Srbiji iznosi oko 44.000 km (RZS). Stanje i gustina vodovodne mreže se dosta razlikuju po regionima. Veća gustina je u Vojvodini i Beogradu, a manja na jugu zemlje i u planinskim područjima. Jedna od karakteristika vodosnabdevanja u Srbiji jeste i visok gubitak vode u mreži, koji se procenjuje na 35% (RZS). Prosečna priključenost populacije na sisteme javnog snabdevanja u Evropi je visoka i iznosi oko 92%. Srbija se sa procentom od 87% nalazi u desetak zemalja u kojima je priključenost ispod proseka. Od zemalja u regionu, Srbija zaostaje za Hrvatskom i Severnom Makedonijom, ali je ispred Albanije i Bosne i Hercegovine.

Kvalitet vode za piće je u većim sredinama uglavnom u granicama maksimalno dozvoljenih koncentracija. Problemi sa kvalitetom češće su prisutni u manjim sredinama. U proseku je voda za piće lošijeg kvaliteta u Vojvodini, pa je tako poznat primer Zrenjanina, industrijskog grada koji već decenijama nema vodu za piće odgovarajućeg kvaliteta. Analize ispravnosti pijaće vode pokazuju da je oko 16% uzoraka iz javnih vodovoda mikrobiološki ili fizičko-hemijski neispravno (Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, 2020). Na osnovu navedenog, jasno je da je za dostizanje odgovarajućeg kvaliteta u smislu potcilja 6.1. potrebno sprovesti odgovarajuće mere. Lošiji kvalitet vode za piće u pojedinim naseljima svakako je posledica industrijskog i komunalnog zagađenja. Pored toga, primetno je i da kontrola korišćenja podzemnih voda nije na odgovarajućem nivou. Neplanskim i nelegalnim zahvatima i bušenjem ugrožava se i narušava kvalitet podzemnih voda.

Trenutna cena vode daleko je ispod evropskog proseka, i često je manja od troškova prerade i isporuke. Pri trenutnim uslovima može se pretpostaviti da ona ne predstavlja prepreku u smislu dostupnosti za sve kategorije društva, ali treba uzeti u obzir da politike iz oblasti upravljanja vodama predviđaju potrebu njenog povećanja. Prema Strategiji upravljanja vodama, na teritoriji Republike Srbije do 2034. godine predviđen je porast cene vode sa sadašnjih 0,8 evra na 1,6 evra na kraju planskog perioda.

Integralno upravljanje vodama predstavlja veliki izazov u smislu koordinacije i usklađivanja nadležnosti različitih sektora. To se posebno vidi na primeru snabdevanja stanovništva vodom za piće. Opštu nadležnost upravljanja vodama, odnosno planiranja i upravljanja vodom kao resursom u Srbiji ima ministarstvo nadležno za vodoprivredu. Nadležnost nad zaštitom voda od zagađenja podeljena je između ministarstva nadležnog za vodoprivredu i ministarstva nadležnog za zaštitu životne sredine, dok je kontrola ispravnosti vode za piće u isključivoj nadležnosti ministarstva nadležnog za zdravstvo. U takvom političkom okviru, efikasno sprovođenja mera često je teško i sporo.

Unapređenje kvaliteta vode za piće i poboljšanje usluge vodosnabdevanja direktno doprinosi kvalitetu života ukupne populacije. Pošto se radi o vitalnom resursu, jasno je da odgovarajuće snabdevanje vodom za piće obezbeđuje osnovu za zdravlje i opstanak stanovništva, ali isto tako predstavlja preduslov za dalji razvoj u ekonomskom i socijalnom smislu.

Dostizanje potcilja 6.1. značajno doprinosi dostizanju nekoliko ostalih COR. Podrazumeva se da voda kao vitalni resurs mora biti dostupna čitavom stanovništvu, uključujući i siromašne i osjetljive grupe. U tom smislu, kvalitetno snabdevanje vodom za piće doprinosi COR 1 u svim njegovim aspektima, a pogotovo potcilju 1.4, koji se odnosi na dostizanje dostupnosti osnovnih usluga svim grupama stanovništva. Redovno snabdevanje kvalitetnom vodom za piće preduslov je dobrog zdravlja stanovništva, tako da ovaj potcilj doprinosi i dostizanju COR 3. Dostizanje potcilja 6.1 istovremeno utiče na smanjenje zdravstvenih rizika koji su posledica neispravne vode za piće (potcilj 3.3). Gradske sredine često su veoma izazovne u smislu obezbeđivanja vode za piće, tako da dostizanje potcilja 6.1 doprinosi i COR 11. Konkretno, odgovarajuće vodosnabdevanje predstavlja unapređenje pružanja osnovnih usluga za sve u urbanim sredinama (potcilj 11.1).

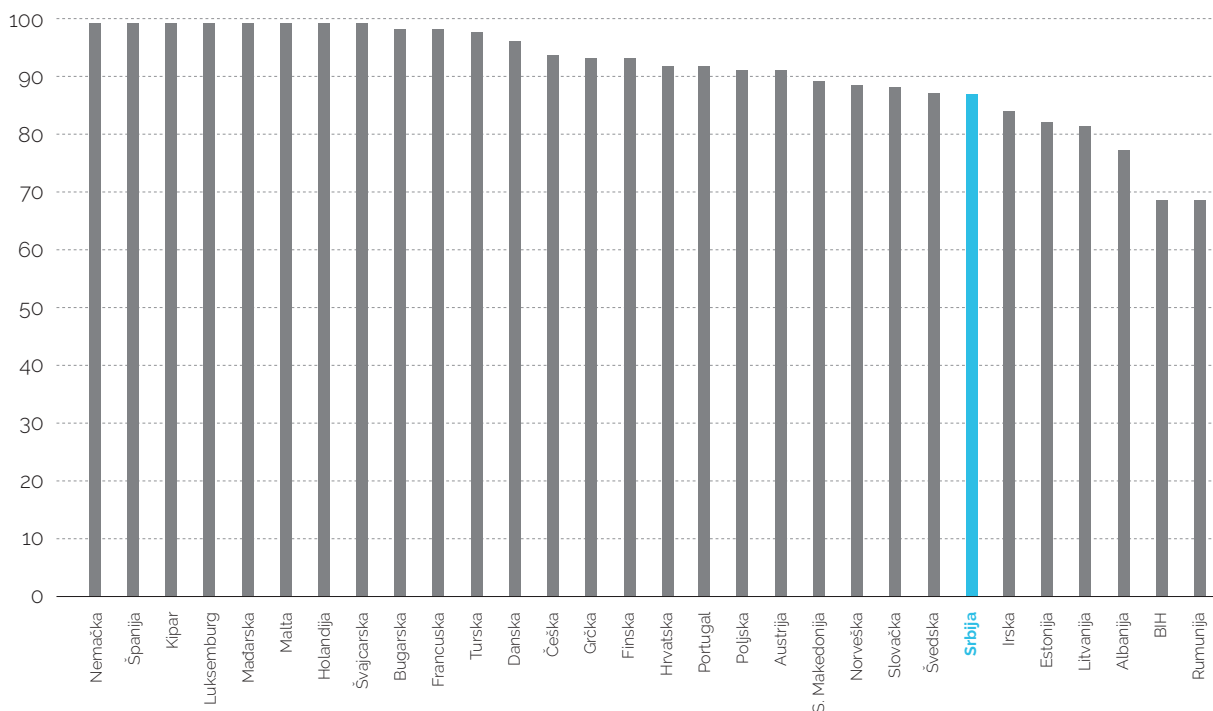
Zabrana korišćenja vode iz zrenjaninskog vodovoda za piće stupila je na snagu 2004. godine. Sanitarna zabrana je uvedena zbog prevelikih koncentracija arsena u vodi.

Pretpostavlja se da je i pre 2004. voda sadržavala povećane koncentracije štetnih supstanci, ali to je bilo ispod radara nadležnih službi ili nije uzimano za ozbiljan problem.

Izgradnja nove fabrike je već godinama u toku, pa iako su tehnički radovi uglavnom završeni, ona do današnjeg dana još nije puštena u rad.

Nadležnost u upravljanju vodnim resursima je složena i podeljena je između nekoliko sektora (vodoprivreda, zaštita životne sredine i zdravstvo). Uprkos relativno razvijenom zakonskom okviru, u usklađenosti i saradnji ovih sektora i dalje postoji potreba za unapređenjem kako bi se omogućilo efikasno dostizanje COR. Među prioritete aktivnosti za dostizanje ovog potcilja treba uvrstiti i puno prenošenje standarda EU, odnosno prenošenje Direktive EU o vodi za piće. U smislu dostizanja odgovarajućeg kvaliteta vode za piće neophodno je unaprediti korišćenje i zaštitu podzemnih voda i vodoizvorišta, unaprediti praćenje kvaliteta vode za piće i povećati dostupnost tih podataka u javnosti. Kako je vodosnabdevanje uglavnom povereno javnim komunalnim preduzećima, neophodno je raditi i na jačanju njihovih kapaciteta i unapređenju usluga vodosnabdevanja koje pružaju.

GRAFIKON 24 PRIKLJUČENOST POPULACIJE NA SISTEME JAVNOG VODOSNABDEVANJA U EVROPSKIM ZEMLJAMA (%) U 2020.

IZVORI: EUROSTAT

Ovde uzimamo dva ključna indikatora za praćenje napretka u odnosu na potcilj 6.1:

i) Procenat populacije koji koristi vodu za piće iz javnih sistema kojima se adekvatno upravlja (iz sistema javnog vodosnabdevanja). Ovaj indikator podrazumeva priključenost na vodovode kojima se obezbeđuje redovno snabdevanje vodom odgovarajućeg kvaliteta za piće. U Srbiji se trenutna priključenost stanovništva na vodovode kreće oko 87% (Eurostat, 2020), a ciljna vrednost bi trebalo da teži ka potpunoj pokrivenosti stanovništva (100%) do 2030.

ii) Adekvatno snabdevanje vodom što se određuje u odnosu na nacionalne standarde. Trenutno se ispravnost uzoraka vode za piće u analizama koje vrše nadležne institucije u Srbiji kreće oko 85%, a do 2030. bi trebalo težiti ispravnosti vode u svim sistemima vodosnabdevanja (100%).

Nacionalizovani potcilj 6.3: **Do kraja 2030. unaprediti kvalitet vode smanjenjem zagađenja, eliminisati rasipanje i na najmanju moguću meru svesti ispuštanje opasnih hemikalija i materijala, prepoloviti udeo nepročišćenih otpadnih voda i značajno povećati recikliranje i bezbednu ponovnu upotrebu.**

Zagađenje voda jedan je od najizraženijih problema u životnoj sredini u Srbiji. Oko 10% otpadnih voda, uključujući komunalne i industrijske otpadne vode, prečišćava se pre ispuštanja u recipijente (SUVTRS, 2017), dok se na nivou Evropske unije prečišćava oko 95% (OECD, 2020). Odgovarajući praćenje kvaliteta površinskih voda, kao preduslov za plansko unapređenje kvaliteta voda i dalje nije u potpunosti uspostavljen, a trenutno je njime obuhvaćeno oko jedne petine vodnih tela u Srbiji. I pored velikog opterećenja reka zagađenjem, rezultati monitoringa pokazuju da se oko 80% vodnih tela nalazi u II i III klasi kvaliteta, a manje od 20% u IV i V klasi kvaliteta (SUVTRS, 2017). Katastrofalno nizak procenat prečišćavanja otpadnih voda i veliki pritisak zagađenjem donekle se kompenzuju prirodnim kapacitetom većih vodotoka, ali se zbog toga stanje kvaliteta voda ne može oceniti kao povoljno.

Značajan problem predstavlja i difuzno zagađenje voda koje potiče od stanovništva koje nije spojeno na kanalizacione mreže, kao i od poljoprivredne delatnosti. U narednom periodu Srbija bi morala značajno da unapredi ulaganja i sisteme za prečišćavanje voda kako bi mogla da sustigne evropske standarde u ovoj oblasti. Pored ulaganja u infrastrukturu neophodno je i značajno unaprediti institucionalne kapacitete za sprovođenje mera zaštite kvaliteta vode

Trenutno stanje posledica je višedecenijskog zanemarivanja problema otpadnih voda i odsustva ulaganja u neophodnu infrastrukturu. Značajan procenat domaćinstava u Srbiji (oko 40%) i dalje nije priključen na kanalizacionu mrežu (RZS, 2019). Značajniji pomaci u pravnom i institucionalnom okviru napravljeni su od 2010. godine, kada je donesen set zakona koji se odnose na zaštitu životne sredine i vodnih resursa (Zakon o zaštiti životne sredine, Zakon o vodama), čime su postavljene osnove za unapređenje kvaliteta voda i približavanje zahtevnim standardima EU u ovoj oblasti. Nažalost, tempo napretka u planskom i praktičnom smislu izrazito je spor. Neki ključni dokumenti koji bi pomogli u operacionalizovanju unapređenja kvaliteta voda, kao što su Program upravljanja vodama ili Plan zaštite voda od zagađivanja, i dalje nisu doneti. Takođe, projekti izgradnje pogona za prečišćavanje voda idu veoma sporo, a primetan je i nedostatak kapaciteta za efikasan napredak u ovoj oblasti. U prethodnom periodu izgradnja pogona za prečišćavanje voda uglavnom se realizuje uz pomoć stranih donatora, ali i pored toga, ukupna ulaganja su veoma ograničena.

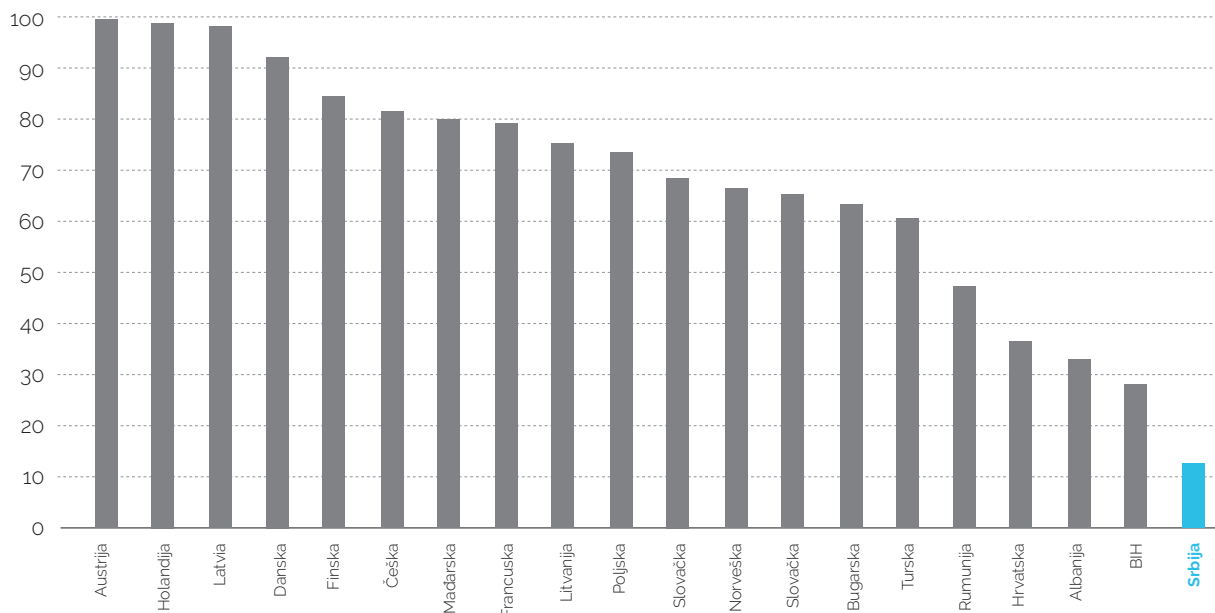
Sistemsko rešavanje problema zagađenja voda doprinosi i ostalim ciljevima i to: COR 2, kroz povećanje kvaliteta vode koja se koristi u poljoprivredi i proizvodnji hrane; COR 4, kroz doprinos zdravlju u povećanju kvaliteta i zdravstvene ispravnosti vode za piće i rekreaciju; COR 8, kroz doprinos povećanju efikasnosti korišćenja vodnih resursa; COR 9, kroz podršku održivosti i resursne efikasnosti industrija u korišćenju vodnih resursa; COR 11, kroz unapređenje kvaliteta života

u gradu; COR 12, kroz smanjenje zagađenja u industrijskim otpadnim vodama; COR 13, na način da se obezbeđuje veća otpornost na klimatske promene kroz povećanu efikasnost korišćenja vode i recikliranje (preradu); COR 14, kroz smanjenje zagađenja voda u slivovima, a samim tim i zagađenja u morskim ekosistemima; COR 15, kroz unapređenje kopnenih ekosistema koji u velikoj meri zavise od vode.

Na indirektan način, sistemsko unapređenje upravljanja vodama otvara prilike za razvoj inovacija i znanja u smislu primena novih tehnologija za prečišćavanje vode. S obzirom na velike finansijske zahteve u pogledu infrastrukture za preradu vode, nameće se potreba ulaganja u nova, efikasnija i jeftinija rešenja koja bi se zasnivala na domaćim kapacitetima. U tom smislu, potcilj 6.3 na posredan način doprinosi razvoju industrije i inovacijama (potcilj 9.4.) Dostizanje dobrog kvaliteta vode u velikoj meri doprinosi i razvoju održivog turizma i srodnih privrednih grana, jer su mnoge turističke destinacije u Srbiji povezane s rekama i jezerima. Na taj način potcilj 6.3. posredno doprinosi COR 8, jer razvoj održivog turizma pruža dodatne mogućnosti zapošljavanja, naročito u ruralnim sredinama.

Najveća finansijska ulaganja u sektoru zaštite životne sredine potrebna su upravo u sektoru voda. Procenjuje se da je za usklađivanje sektora voda sa standardima EU do 2030. godine potrebno uložiti oko 5,5 milijardi evra (Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, 2012). Najveći deo tog iznosa, oko 3,2 milijarde evra, potrebno je uložiti u sisteme za preradu otpadnih voda. Trenutna izdvajanja za sektor upravljanja vodama u budžetu Republike Srbije iznose oko 25 miliona evra na godišnjem nivou. Iz toga sledi da bi konkretniji napredak u pogledu potcilja 6.3. morao podrazumevati značajniji preokret u finansiranju ove oblasti i iznalaženje novih rešenja.

GRAFIKON 25 PRIKLJUČENOST POPULACIJE NA SISTEME ZA PRERADU OTPADNIH VODA SA NAJMANJE SEKUNDARNIM TRETMANOM VODA (BIOLOŠKO PREČIŠĆAVANJE)

IZVORI: EUROSTAT, 2020.

Ključni indikatori za praćenje napretka u odnosu na potcilj 6.3. su:

- i) **Procenat otpadnih voda koje se prerađuju** – Nacionalni cilj je definisan je u skladu sa Okvirnom direktivom o vodama EU i ne izražava se u obliku procenta ukupnih otpadnih voda, nego u vidu pokrivenosti aglomeracija/naselja većih od 2000 ekvivalent stanovnika sa tretmanom otpadnih voda. **Cilj postavljen Strategijom upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije podrazumeva uspostavljanje prerade otpadnih voda u svim aglomeracijama većim od**

2000 ekvivalent stanovnika (ES). Strategija predviđa 2034. godinu kao rok za dostizanje cilja i ne postoji drugi rok definisan nacionalnim dokumentima. U Srbiji trenutno ima oko 50 pogona za prečišćavanje vode, ali za sada ne postoji evidencija aglomeracija većih od 2000 ES. Evidencija će biti sastavni deo Plana upravljanja vodama koji je u izradi.

ii) Procenat vodnih tela sa dobrim statusom kvaliteta – dostizanje nivoa od 100% identifikovanih vodnih tela na nacionalnom nivou koje dostižu dobar ekološki status u skladu sa odredbama Okvirne direktive o vodama EU.

Prioritetne aktivnosti za dostizanje potcilja:

- U prethodnih nekoliko godina došlo je do određenog pomaka u izradi strateških i planskih dokumenata u oblasti voda, ali i dalje nedostaju dokumenta koja su ključna za zaštitu voda. **U narednom periodu prioriteti bi trebalo da budu izrada Akcionog plana za sprovođenje Strategije upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije, zatim Plana upravljanja vodama i Plana zaštite voda od zagađivanja.**
- **Ključna mera za dostizanje potcilja 6.3. je izgradnja pogona za preradu otpadnih voda.** Ovoj finansijski i organizaciono veoma zahtevnoj meri potrebno je pristupiti na strateški način, odnosno potrebno je razraditi strategiju povećanja investicija u ovu oblast. U tu strategiju treba uključiti i jačanje kapaciteta za pripremu i realizaciju projekata izgradnje pogona za preradu otpadnih voda.
- **Unapređenje monitoringa kvaliteta površinskih voda takođe je jedna od ključnih mera,** s obzirom na to da trenutni monitoring nije na odgovarajućem nivou. Tome treba pridodati i ažuriranje i kompletiranje katastra zagađivača voda na lokalnom i nacionalnom nivou, te pojačanu kontrolu sprovođenja mera zaštite voda u komunalnom i industrijskom sektoru.

Nacionalizovani potcilj 11.6: Do 2030. smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu meren po glavi stanovnika, sa posebnom pažnjom na **kvalitet vazduha i upravljanje otpadom na opštinskom i drugim nivoima.**

Gradovi su najveći potrošači prirodnih resursa i energije. Imperativ smanjenja negativnog uticaja gradova na životnu sredinu proizilazi iz činjenice da gradske sredine, iako zauzimaju srazmerno mali deo teritorije – 3% površine na Zemlji (UN Sustainable Development Goals, 2020), imaju dominantan udeo u potrošnji resursa, kao i efektima na životnu sredinu: procene govore da su gradske sredine „odgovorne” za 60–80% potrošnje energije, 75% emisija ugljen-dioksida i potrošnju preko 60% resursa na globalnom nivou (UN Sustainable Development Goals, UN Environment, 2020). Negativan uticaj na životnu sredinu, pored emisije gasova sa efektom staklene bašte i doprinosa klimatskim promenama kao globalnom fenomenu, na lokalnom nivou se prevashodno manifestuje u generisanju otpada i izloženosti zagađenju vazduha.

Velika većina gradskog stanovništva u svetu udiše prekomerno zagađen vazduh. Više od 80% ljudi koji žive u urbanim sredinama u kojima se prati zagađenje vazduha, izloženo je nivoima kvaliteta vazduha koji prelaze granice Svetske zdravstvene organizacije (SZO). Iako su pogođeni svi regioni sveta, stanovništvo gradova sa niskim prihodima je najviše pogođeno. Prema najnovijoj bazi podataka o kvalitetu vazduha u urbanim sredinama, 98% gradova u zemljama sa niskim i srednjim prihodima koji imaju više od 100.000 stanovnika ne ispunjava smernice SZO o kvalitetu vazduha. Međutim, u zemljama sa visokim dohotkom taj procenat opada na 56% (WHO, 2016). Procene zagađenja vazduha novijeg datuma idu još dalje, te podaci SZO navode da zagađen vazduh svake godine usmrti sedam miliona ljudi na globalnom nivou, dok se procenjuje da samo u Evropi godišnje život izgubi oko 550.000 ljudi, od čega je 6.600 smrtnih slučajeva u RS. Takođe, u RS praškaste

čestice (PM) imaju značajan uticaj na javno zdravlje, budući da izloženost suspendovanim PM_{2.5} česticama dovodi do pojave 3.585 prevremenih smrtnih slučajeva godišnje, uključujući 1.796 u Beogradu, pa se tokom narednih 10 godina očekuje 150.865 izgubljenih godina života usled zagađenja vazduha ukoliko i dalje ostanu prisutni trenutni nivoi zagađenja vazduha (BOŠ, 2020).

U gradovima se stvara ogromna količina otpada, koja će nastaviti da raste u budućnosti. Širom sveta stope generisanja otpada rastu. Tokom 2016. godine, svetski gradovi generisali su 2,01 milijarde tona čvrstog otpada, što je otisak od 0,74 kilograma po osobi dnevno. Procena je da građani Srbije na dnevnom nivou generišu nešto višu količinu otpada u odnosu na ovaj globalni prosek – 0,84 kilograma po osobi dnevno (Balkan Green Energy News, 2019). Uz brzi rast stanovništva i urbanizaciju, očekuje se da će godišnja proizvodnja otpada porasti za 70% sa nivoa iz 2016. na 3,40 milijardi tona u 2050. godini. U poređenju sa razvijenim zemljama, stanovnici zemalja u razvoju, posebno urbana siromašna društva, teže su pogođena otpadom kojim se upravlja na neodrživ način. U zemljama sa niskim prihodima, preko 90% otpada često se odlaže na neuređena odlagališta ili otvoreno spaljuje (World Bank, 2019).

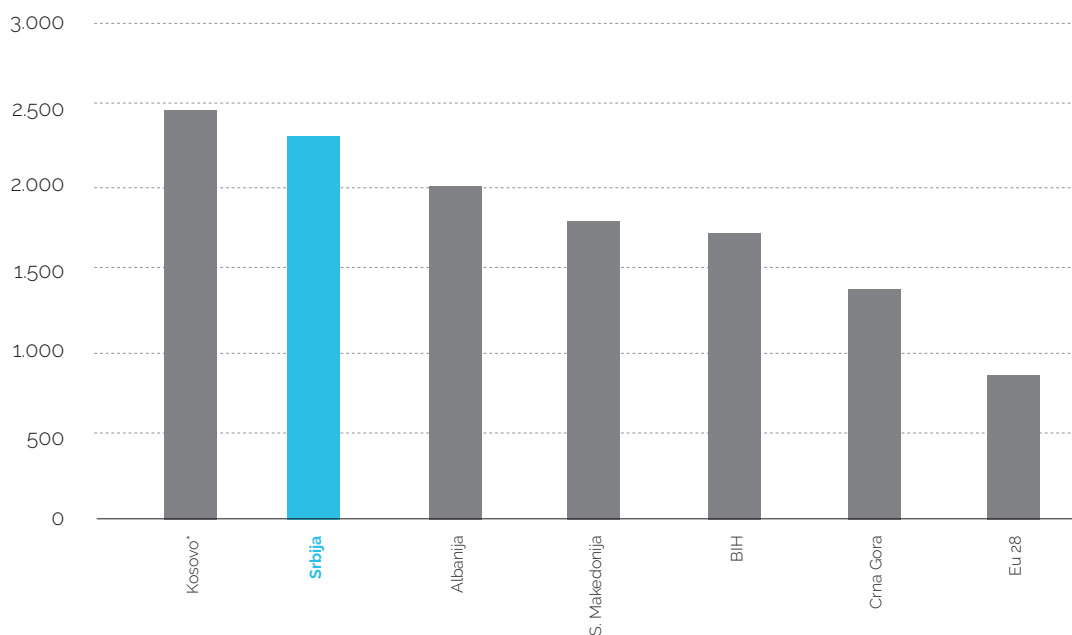
Napredak u oblasti upravljanja otpadom i zaštite vazduha u urbanim sredinama imalo bi višestruke koristi po dobrobit stanovništva, koja se pre svega ogleda u unapređenju zdravlja stanovništva, unapređenju komunalnih usluga i smanjenju zagađenja ne samo vazduha, već i drugih medijuma životne sredine (vode i zemljišta). Ostvarivanje potcilja 11.6 u posrednoj je i neposrednoj vezi s brojnim COR. Pre svega, u neposrednoj je vezi sa nekoliko potciljeva obuhvaćenih COR 12 (odgovorna potrošnja i proizvodnja). U pitanju su sledeći potciljevi: 12.2 (do 2030. godine postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa); 12.4 (do 2020. godine postići upravljanje hemikalijama i svim otpadom, prihvatljivo po životnu sredinu, tokom njihovog životnog ciklusa, u skladu sa dogovorenim međunarodnim okvirima, i značajno smanjiti njihovo ispuštanje u vazduh, vodu i tlo kako bi se smanjili njihovi štetni uticaji na ljudsko zdravlje i životnu sredinu); 12.5 (do 2030. godine značajno smanjiti stvaranje otpada sprečavanjem, smanjenjem, recikliranjem i ponovnom upotrebom. Povezanost ovde postoji pre svega u pogledu upravljanja otpadom na opštinskim i drugim nivoima).

Za čistije gradove, neophodna je čistija i dostupnija energija. Kroz ovo se manifestuje povezanost potcilja 11.6 sa COR 7 (čista i pristupačna energija za sve) u pogledu kvaliteta vazduha, uzevši u obzir da su emisije zagađujućih materija u vazduh direktna posledica korišćenja fosilnih goriva, nedostupnosti čiste i obnovljive energije i nedovoljne energetske efikasnosti. Praktično se svi potciljevi u okviru COR 7 mogu dovesti u vezu sa potciljem 11.6, a posebno 7.1 (do 2030. obezbediti univerzalni pristup jeftinim, pouzdanim i modernim energetske uslugama) i 7.b (do 2030. proširiti infrastrukturu i unaprediti tehnologiju za snabdevanje modernom i održivom energijom za sve u zemljama u razvoju). Ostvarivane potcilja 11.6 u direktnoj je vezi i sa COR 3 (dobro zdravlje), a naročito s potciljem 3.9 (do 2030. značajno smanjiti broj smrtnih slučajeva i oboljenja od opasnih hemikalija i zagađenja, i kontaminacije vazduha, vode i zemljišta). Na posredan način, smanjenje negativnog uticaja gradova na životnu sredinu, kroz smanjenje zagađenja vazduha i uspostavljanje sistema upravljanja otpadom, doprinosi i ostvarenju COR 13 (akcija za klimu), kao i COR 6 (čista voda i sanitarni uslovi).

Zakonski okvir je definisan, ali postoji raskorak u strateškom smislu. Postojeći zakonodavni okvir u RS daje osnov za sprovođenje ovog potcilja, kroz Zakon o zaštiti vazduha (Službeni glasnik RS, br. 36/2009 i 10/2013), kao i Zakon o upravljanju otpadom (Službeni glasnik RS, br. 36/2009, 88/2010, 14/2016 i 95/2018 - dr. zakon). Što se tiče strateškog okvira, trenutno ne postoje važeće strategije koje bi dale okvir za dostizanje ovog potcilja, budući da Strategija zaštite vazduha još nije usvojena, iako je zakonski rok za njeno usvajanje istekao 1. januara 2015. godine, dok se u oblasti upravljanja otpadom očekuje usvajanje nove strategije za period od 2019. do 2024. godine. Prethodna strategija, koja je istekla 2019. godine, definisala je i kratkoročne i dugoročne ciljeve koji daju osnovu za ispunjenje onog dela potcilja 11.6 koji se odnosi na upravljanje otpadom.

Srbija se nalazi na prvom mestu u Evropi i među prvih deset u svetu u pogledu posledica zagađenja po zdravlje stanovništva. Prema izveštaju Globalne alijanse za zdravlje i zagađenje (GAHP), Srbija se nalazi na devetom mestu u svetu i prvom u Evropi po stopi smrtnosti stanovništva od zagađenja životne sredine, sa procenjenih 175 smrtnih slučajeva uzrokovanih prekomernim zagađenjem na 100.000 stanovnika. **Srbija zaostaje u pogledu smanjenja izloženosti populacije prekomernom zagađenju vazduha.** Godišnji izveštaj o kvalitetu vazduha Evropske agencije za zaštitu životne sredine pokazuje da je najveći uticaj na zdravlje, u pogledu prevmene smrti i izgubljenih godina života usled zagađenja česticama PM2.5, prisutan u najmnogoljudnijim državama poput Nemačke, Italije, Poljske, Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva. Međutim, u relativnom smislu, kada se posmatraju stope smrtnosti i izgubljenih godina života na na 100.000 stanovnika, najveći uticaji se primećuju u zemljama centralne i istočne Evrope, gde se takođe primećuju najviše koncentracije PM2.5: Srbija, Bugarska, Albanija, Severna Makedonija i Kosovo*. Najmanji relativni uticaji primećuju se u zemljama koje se nalaze na severu i severozapadu Evrope, odnosno Islandu, Norveškoj, Švedskoj, Irskoj i Finskoj (EEA, 2020). Prekomerno zagađenje vazduha u Srbiji zvanično je registrovano u 12 velikih gradskih sredina, što znači da je približno tri miliona građana Srbije izloženo prekomerno zagađenom vazduhu (Agencija za zaštitu životne sredine, 2020). Tokom sledećih deset godina, može se očekivati još 150.865 izgubljenih godina života građana Srbije usled zagađenja vazduha, ukoliko trenutni nivo zagađenja ostane nepromenjen (WHO, 2019).

GRAFIKON 26 IZGUBLJENE GODINE ŽIVOTA (YYL) NA 100.000 STANOVNIKA, USLED PREKOMERNOG ZAGAĐENJA PM2.5 ČESTICAMA

IZVOR: EEA * U SKLADU SA REZOLUCIJOM UN 1244

Zaostajanje postoji i u pogledu upravljanja otpadom na opštinskom i drugim nivoima. U Evropskoj uniji reciklira se približno 47% komunalnog otpada. U Srbiji se taj procenat kreće oko 1% (EEA, 2020). Stanovništvo RS generiše manju količinu komunalnog otpada po glavi stanovnika od građana Evropske unije. Prosek na nivou EU iznosi 492 kilograma godišnje po glavi stanovnika, dok se u slučaju Srbije procenjuje da je reč o 300 kilograma generisanog komunalnog otpada po glavi stanovnika na godišnjem nivou (Eurostat, 2020; Balkan Green Energy News, 2019). Poseban problem leži u disparitetu između količine komunalnog otpada koji je zbrinut na propisan način. U Srbiji je do kraja 2019. godine izgrađeno 11 sanitarnih deponija, iako je planirano 29 sanitarnih deponija sa centrima za separaciju reciklabilnog otpada i transfer-stanicama. To znači da početkom 2020. godine, umesto planiranih 90% stanovništva, samo 38% stanovništva odlaže otpad na sanitarne deponije (Koalicija 27, 2020).

Ključni indikatori za praćenje napretka u odnosu na potcilj 11.6 su:

- i) do 2024. godine dostići pokrivenost stanovništva RS komunalnim uslugama prikupljanja otpada od 100% (u skladu sa Nacrtom Strategije upravljanja otpadom u RS 2019–2024);
- ii) smanjiti emisije PM2.5 čestica za 22% do 2030. godine (što je u skladu sa Direktivom 2016/2284/EU (NEC Direktiva)).

Mere koje je neophodno sprovesti kako bi bio ostvaren napredak u realizaciji potcilja 11.6

- Usvajanje nove Strategije upravljanja otpadom za period od 2019. do 2024. godine
- Usvajanje Strategije zaštite vazduha u Republici Srbiji
- Usvajanje lokalnih planskih dokumenata za zaštitu vazduha – planova kvaliteta vazduha, u svim gradskim sredinama u kojima je zabeleženo prekomerno zagađenje vazduha
- Unaprediti praćenje kvaliteta vazduha na lokalnom nivou, kako bi se u svim gradskim sredinama merile koncentracije svih opasnih zagađujućih materija
- Unaprediti sistem za kontrolu upravljanja otpadom;
- Izraditi plan prevencije nastajanja otpada;
- Uvesti strožu kontrolu nesanitarnih deponija.

Nacionalizovani potcilj 12.5: Do 2030. značajno smanjiti proizvodnju otpada kroz **prevenciju, redukciju, recikliranje i ponovno korišćenje.**

Generisanje otpada je u porastu u Srbiji, što ima značajne posledice na životnu sredinu. Ukupna količina otpada stvorenog tokom 2019. godine je nešto manja od 12 miliona tona, a količine su neznatno povećane u odnosu na 2017. i 2018. godinu. Prema podacima Agencije za zaštitu životne sredine, generisanje otpada je poraslo u periodu od 2011. do 2019. za nešto više od pet puta. To pokazuje da nastaje sve više otpada što prouzrokuje popunjavanje kapaciteta postojećih deponija i nastajanje novih smetlišta. Nesanitarne deponije i smetlišta su veliki zagađivači, ali i velika opasnost, jer su mesta čestih požara i mogućeg širenje zaraza.

Većina deponija na koje odlazi prikupljeni otpad u Srbiji ne zadovoljava sanitarne standarde, što znači da štetne i opasne materije završavaju u zemljištu, u biljkama i životinjama, u vazduhu, kao i u podzemnim vodama. Javna komunalna preduzeća odlažu otpad na barem 123 ovakva smetlišta, od kojih značajan broj tih smetlišta ne ispunjava ni minimum tehničkih standarda i predstavlja „ekološke bombe“ jer ne postoji kontrolisano odvođenje deponijskog gasa koji nastaje razgradnjom otpada u deponiji, što dovodi do požara ili eksplozija. Tokom 2019. i 2020. godine, gorele su mnoge nesanitarne deponije i smetlišta. Samo jedan od takvih slučajeva je i pošar požar na centralnoj deponiji u Staroj Pazovi, koji se desio u septembru 2020. godine. Požar je lokalizovan za 24 sata, ali ostao je primetan gust oblak dima koji se proširio na nekoliko kilometara udaljenosti. Toplotni gasovi koji izlaze iz deponije su vrlo su opasni po ljudsko zdravlje.

Osim što je očigledno da količine otpada rastu, ne postoje adekvatni načini za njihovo precizno merenje. Količina odloženog komunalnog otpada je porasla je za oko 60 tona godišnje. Količina deponovanog otpada na lokalnom nivou je je takođe povećana, ali kada uzmemo u obzir

činjenicu da mali broj javnih komunalnih preduzeća vrši merenje i da u većini opština nedostatak vaga predstavlja jedan od glavih problema za sakupljanje pouzdanih i kvalitetnih podataka o stvaranju otpada, možemo zaključiti da informacije o količini deponovanog otpada nisu potpune.

Kada reč o otpadu koji nastaje u privredi, očigledno je povećanje dostupnih informacija. Postojeći informativni sistem upravljanja otpadom koji vodi Agencija za zaštitu životne sredine koristi se za izveštavanje od 2013. godine. U periodu od sedam godina, primećeno je petostruko povećanje broja preduzeća koja šalju izveštaje. To znači da su dostupni podaci o tome šta se radi sa otpadom koji nastaje u privredi, kako se upravlja otpadom i o kojim količinama se radi.

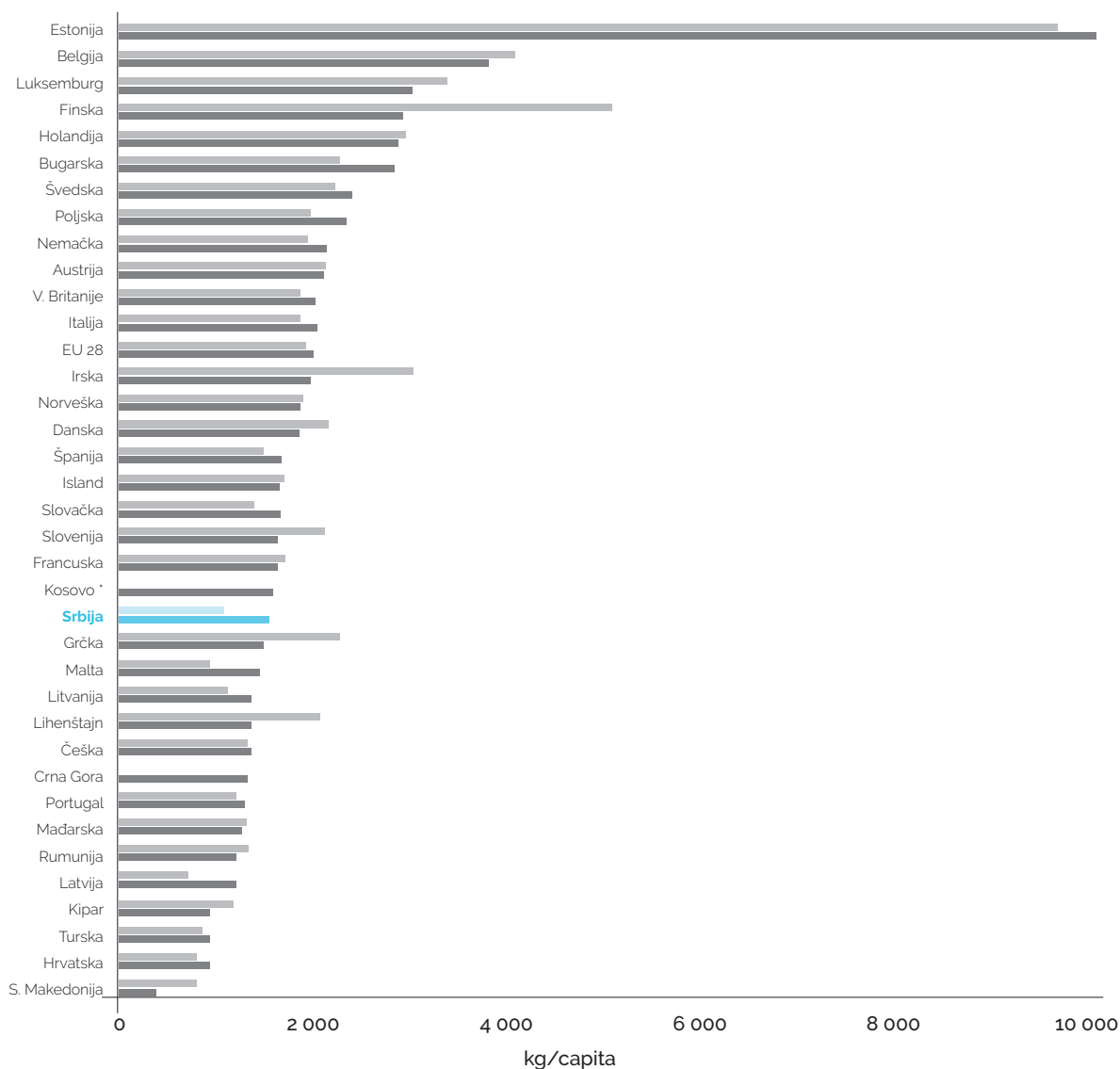
Održivo upravljanje otpadom neodvojivi je deo održivog razvoja. Upravljanje otpadom povoljno za životnu sredinu pitanje je koje prožima druge sektore i zahteva postojanje odgovarajuće mreže objekata i postrojenja za sakupljanje, tretman, reciklažu i odlaganje otpada. Istraživanje i razvoj u cilju postizanja čistijih proizvoda i tehnologija, kao i proizvoda i tehnologija koji stvaraju manje otpada, zatim promocija dobijenih rezultata i primena pozitivnih praksi, važni su faktori za uspeh strateške prevencije stvaranja otpada. Istraživanje i razvoj efikasnog korišćenja resursa i održivog upravljanja materijalima dugoročno gledano podržavaju prevenciju otpada. Istraživanje ponašanja potrošača i društveno-ekonomske demografije koje utiču na prevenciju otpada predstavlja još jednu važnu oblast. Stoga je uvođenje subvencija za istraživanje značajna mera za prevenciju nastajanja otpada koju treba razmotriti.

Održivo upravljanje otpadom predstavlja ključni element sveobuhvatne strategije zaštite životne sredine i života za buduće generacije, što ukazuje na to da dostizanje potcilja 15.5 direktno utiče na postizanje COR 3, koji se odnosi na dobro zdravlje. Neodgovorno upravljanje otpadom doprinosi narušavanju zdravlja zagađivanjem izvora vode, vazduha, kao i širenjem zaraza. S druge strane, neplanska gradnja deponija i divlja smetlišta u blizini vodotokova mogu zagađivati kako površinske, tako i podzemne vode, čime se ostvaruje uticaj na postizanje COR 6, koji se odnosi na čistu vodu i dobre sanitarne uslove. Jasna veza postoji i između analiziranog potcilja i COR 9, koji obuhvata industriju, inovaciju i infrastrukturu, jer je industrija ciljana kao značajni generator otpada koji kroz inovacije u proizvodnji može smanjiti količinu stvorenog otpada. COR 11, koji se odnosi na održive gradove i zajednice, takođe ima uticaj na postizanje potcilja 12.5 kroz potcilj 11.6, koji obuhvata upravljanje otpadom koji nastaje na lokalnom nivou.

Načelom hijerarhije definisanim Zakonom o upravljanju otpadom uspostavljen je zakonodavni okvir za primenu potcilja 12.5, kojim su pokriveni svi njegovi aspekti. Pravilnik o listi mera prevencije stvaranja otpada propisuje mere koje za cilj imaju prevenciju stvaranja otpada i time omogućavaju postizanje potcilja 12.5 u delu koji se odnosi na smanjenje proizvodnje otpada kroz prevenciju. Uredbom o utvrđivanju Plana smanjenja ambalažnog otpada za period od 2020. do 2024. godine utvrđuju se opšte ciljevi za ponovno iskorišćenje i reciklažu ambalažnog otpada, specifični ciljevi za reciklažu ambalažnog otpada, kao i ciljane vrednosti koje je potrebno dostići, po godinama. Problem je u nedoslednom sprovođenju zakona i drugih propisa i neodgovarajućoj inspekcijskoj kontroli na terenu. U skladu sa Pravilnikom o metodologiji za prikupljanje podataka o sastavu i količinama komunalnog otpada na teritoriji jedinice lokalne samouprave, lokalne samouprave imaju obavezu da četiri puta godišnje urade analize količina i sastava komunalnog otpada na svojoj teritoriji i da te podatke dostave Agenciji za zaštitu životne sredine. Pošto nema kaznene politike za nedostavljanje podataka Agenciji, lokalne samouprave mahom ne šalju ove podatke. Nacionalna strategija upravljanja otpadom, kako je definisano u članovima 10. i 11. Zakona o upravljanju otpadom, predstavlja glavni dokument za dugoročno određivanje i usmeravanje upravljanja otpadom u Republici Srbiji. Nacionalna strategija, osim što će biti usklađena sa sektorskim zakonom, takođe će biti u skladu i sa članom 28. Direktive 2008/98/EZ (Okvirne direktive o otpadu). Ovaj dokument još nije usvojen, ali postoji nacrt Nacionalne strategije upravljanja otpadom sa nacionalnim planom za upravljanje otpadom za period od 2020. do 2025. godine.

Takse i naknade mogu se koristiti kao podsticaj za promenu ponašanja u cilju prevencije stvaranja otpada. „Napredne naknade za reciklažu” pokazale su se uspešnim čak i van Evrope za obezbeđivanje sredstava za reciklažu određenih otpadnih proizvoda. Postoji nekoliko primera dobre prakse u Srbiji kada je reč o prikupljanju i odvajanju otpada, a jedan od njih je Javno komunalno preduzeće Šumadija Kragujevac, koje je postavilo prvi reciklomata, pametnu mašinu za prikupljanje i sortiranje ambalažnog otpada u Srbiji. Građani su podstaknuti da ubacuju ambalažni otpad u ovu mašinu, tako što zauzvrat dobiju naknadu u vidu dopune na kartici za gradski prevoz ili kredita za mobilni telefon. Na taj način, prikupljanjem i sortiranjem ambalažnog otpada plastičnih flaša, limenki i staklene ambalaže, pomoću reciklomata, JKP Šumadija aktivno doprinosi razvoju i unapređenju hijerarhije upravljanja otpadom, kao i podizanjem svesti građana o važnosti odvajanja otpada.

GRAFIKON 27 PRODUKCIJA OTPADA PO GLAVI STANOVNIKA (NE RAČUNAJUĆI MINERALNI OTPAD NASTAO TOKOM VAĐENJA I PRERADE MINERALNIH SIROVINA)

* Kosovo (po rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/99)

2016 ■ 2010 ■

IZVOR: EUROSTAT (2019)

Postizanje potcilja 12.5 prati se kroz indikator Nacionalna stopa recikliranja u tonama recikliranog materijala, koji bi trebalo da ima pozitivan trend da bi se postavljeni potcilj ostvario. Ciljana vrednost koju treba postići trebalo bi da prati ciljeve za smanjenje i reciklažu otpada Republike Srbije koji su u skladu sa specifičnim planovima za sprovođenje Okvirne direktive o otpadu 2008/98/EZ, Direktive o ambalaži i ambalažnom otpadu 94/62/EZ i Direktive o otpadnoj električnoj i elektronskoj opremi 2012/19/EZ.

CILJ	2024	2027	2029	2032
RECIKLAŽA/PONOVO ISKORIŠĆENJE AMBALAŽNOG OTPADA	46%	51%	53%	59%

Da bi se dostigao potcilj 12.5, neophodno je sprovesti sledeće aktivnosti:

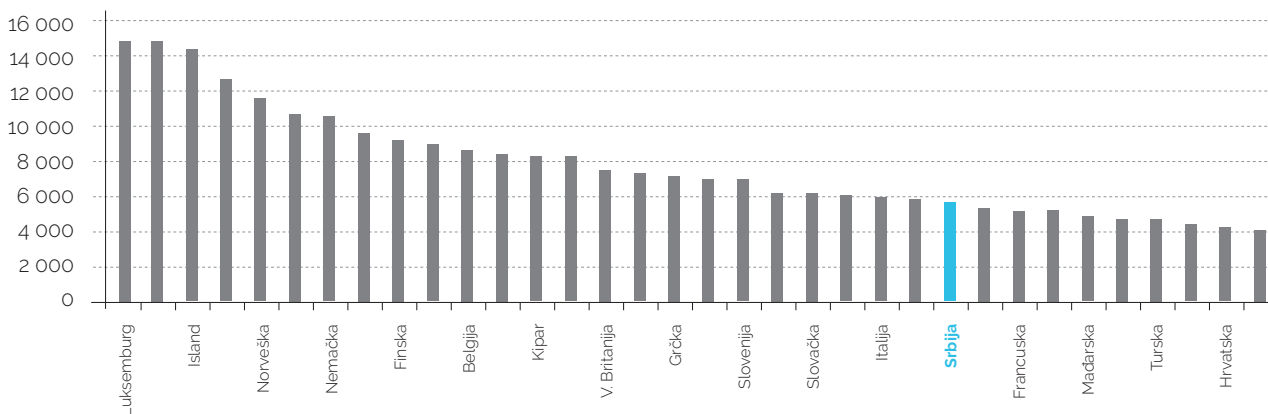
- donošenje nove Strategije upravljanja otpadom, koja će sadržati akcioni plan za upravljanje komunalnim otpadom;
- uvođenje funkcionalnog sistema inspekcijuskog nadzora;
- obezbeđivanje preduslova za primenu načela hijerarhije upravljanja otpadom s naglaskom na prevenciju nastajanja otpada, ponovnu upotrebu i reciklažu otpada;
- sprovođenje kaznenih mera za JLS koje ne šalju izveštaje i podatke Agenciji za zaštitu životne sredine;
- edukacija stanovništva o pravilnom odvajanju otpada na mestu nastanka;
- uvođenje obaveze domaćinstava da razvrstavaju svoj otpad.

Nacionalizovani potcilj 13.1: **Oснаžiti otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima i prirodnim katastrofama.**

Srbija se suočava sa kontinuiranim i značajnim povećanjem prosečne temperature. Povećanje prosečne godišnje temperature i ekstremni vremenski uslovi, poznate su posledice klimatskih promena na Planeti, kojih ni Srbija nije pošteđena. Na teritoriji naše zemlje, 2019. godina, sa srednjom temperaturom vazduha od 12,3°C, najtoplija je godina u periodu od 1951. godine do danas, a u Beogradu ista godina, sa izmerenih prosečnih 14,7°C, zabeležena kao najtoplija od početka rada meteorološke stanice 1888. godine. Trinaest od petnaest najtoplijih godina u Srbiji je registrovano nakon 2000. godine (period merenja 1951-2019. godina), dok je u Beogradu četrnaest najtoplijih godina zabeleženo u ovom veku (period merenja 1888- 2019. godina).

Osim toga, Srbija se suočava sa promenom režima padavina, pa su sve učestaliji dugi sušni periodi isprekidani intenzivnim padavinama. Ovakvi izmenjeni klimatski uslovi utiču na biodiverzitet, proizvodnju hrane ali i na navike stanovnika Srbije, pritom izazivajući društvenu i ekonomsku štetu.

GRAFIKON 28 EMISIJA GASOVA SA EFEKTOM STAKLENE BAŠTE IZ INDUSTRIJE I DOMAĆINSTAVA, TONE CO2

IZVOR: EEA * U SKLADU SA REZOLUCIJOM UN 1244

Ostvarivanje potcilja 13.1 imalo bi pozitivan uticaj na dostizanje višeg nivoa održivog razvoja u Srbiji. Postizanjem ovog potcilja smanjio bi se broj umrlih, nestalih i direktno pogođenih osoba usled izmenjenih klimatskih uslova i prirodnih katastrofa na 100.000 stanovnika. Iako se predviđa da će se emisije gasova sa efektom staklene bašte smanjiti za 6 procenata u 2020. godini, a da se kvalitet vazduha poboljšao kao rezultat zabrana putovanja i ekonomskog usporavanja proisteklog iz pandemije covid-19, poboljšanje je samo privremeno. Prema preporukama UN, Vlade i preduzeća trebale bi da iskoriste ove pouke za ubrzanje tranzicija potrebnih za postizanje ciljeva Pariskog sporazuma, redefinisane odnosa sa životnom sredinom i sistemske promene i promene u transformaciji radi smanjenja emisija stakleničkih gasova i stvaranje ekonomija i društava otpornih na klimu.

Potcilj 13.1 je u neposrednoj vezi sa nekoliko drugih ciljeva održivog razvoja i očekuju su efekti povratne sprege u njihovom ostvarenju. To su COR 6: Obezbeđeni sanitarni uslovi i pristup pijaćoj vodi za sve, COR 7: Dostupna i obnovljiva energija, COR 11: Održivi gradovi i COR 12: Odgovorna potrošnja i proizvodnja i COR 15: Održivo upravljanje šumama, suzbijanje dezertifikacije i degradacije zemljišta. Ovi potciljevi bi doprineli unapređenju prilagodljivosti na rizike vezane za klimatske promene: pristup bezbednoj pijaćoj vodi (potcilj 6.1), unapređenje kvaliteta vode i umanjene zagađenja (potcilj 6.3), integrisano upravljanje vodnim resursima (potcilj 6.5), povećanja udela obnovljive energije u energetsom miksu (potcilj 7.2), razvijanje kvalitetne, pouzdane, održive i prilagodljive infrastrukture (potcilj 9.1), unapređenjem infrastrukture i prilagođavanjem industrije kako bi se načinile održivim (potcilj 9.4), umanjeno negativnog uticaja gradova na životnu sredinu sa posebnom pažnjom na kvalitetu vazduha i upravljanju otpadom (potcilj 11.6), osiguranje očuvanja, obnove i održive upotrebe zemaljskih i kopnenih slatkovodnih ekosistema i njihovog okruženja (potcilj 15.1).

Uprkos usvajanju krovnih međunarodnih dokumenata, **Republika Srbija još uvek nema usvojena ključna strateška dokumenta** koja se odnose na otpornost i adaptivni kapacitet na opasnosti povezane sa klimatskim uslovima. Osnovni strateški dokument koji bi omogućio sprovođenje potcilja 13.1. u Srbiji jeste Strategije niskougljeničnog razvoja, a predlog ovog dokumenta izrađen je kroz IPA projekat „Strategija klimatskih promena“. Međutim, usvajanje strategije izostalo je do danas. Strategija niskougljeničnog razvoja sa Akcionim planom treba da uspostavi pravac razvoja Republike Srbije ka niskougljeničnoj i resursno-efikasnoj ekonomiji. Osim toga, Strategija predstavlja osnovni instrument za ispunjenje obaveza Srbije prema Sporazumu iz Pariza i drugim međunarodnim obavezama koje je Srbija preuzela.

Iako je Planom rada Vlade za 2019. godinu najavljeno donošenje Zakona o klimatskim promenama, on još uvek nije usvojen dok Planom rada Vlade za 2020. godinu nije ni predviđeno donošenje ovog zakona. Nacrt Zakona o klimatskim promenama trebalo bi da postavi temelje za usklađivanje domaćeg pravnog okvira sa podciljem 13.1., kao i sa EU propisima iz oblasti klimatskih promena. Pored toga što postojeći strateški i zakonodavni okvir onemogućavaju postizanje potcilja 13.1, na nacionalnom nivou nisu uspostavljeni ni mehanizmi kojim bi se ciljano pratio napredak u vezi potcilja 13.1. U bazi podataka Republički zavod za statistiku, kao i na portalu za praćenje COR indikatora nema dostupnih podataka za ovaj cilj.

Napredak Srbije bi se mogao pratiti kroz sledeće indikatore:

- i) Smanjiti broj smrtnih slučajeva, nestalih lica i lica direktno pogođenih katastrofama na 100.000 stanovnika
- ii) Do kraja 2030, sve lokalne samouprave imaju usvojenu i primenjenu strategiju za smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa nacionalnim strategijama smanjenja rizika od katastrofa

Prioritetne akcije za dostizanje potcilja:

- Usvojiti Zakon o klimatskim promenama;

- Usvojiti Strategiju niskougleničnog razvoja sa Akcionim planom;
- Republički zavod za statistiku bi trebalo da prati i redovno objavljuje indikatore vezane za podcilj 13.1;
- Učiniti raspoloživim podake o emisijama gasova sa efektom staklene bašte za period nakon 2014. godine;

Definisati i prilagoditi zakonski i institucionalni okvir koji je uvezi s prilagođavanjem na klimatske promene i integrisati u ostale sektore, prvenstveno: vodoprivredu, poljoprivredu, urbanizam, graditeljstvo, infrastrukturu, šumarstvo, zaštitu prirode i energetiku.

>> 8. OČUVANJE PRIRODNOG I KULTURNOG NASLEĐA

U Srbiji su, pored sektora zaštite životne sredine, za zaštitu ekosistema značajni još i sektori šumarstva, vodoprivrede, poljoprivrede, energetike, saobraćaja i prostornog planiranja.

Trenutno je zaštićeno manje od 8% teritorije Srbije, što je značajno ispod evropskog proseka koji iznosi 18%. U sektoru zaštite prirode preovlađuju problemi kao što su nedovoljno inkluzivan i transparentan proces donošenja odluka, nedostatak političke volje za dostizanje visokih standarda, nedovoljni administrativni kapaciteti, kao i slaba saradnja među sektorima. Zakonodavni okvir nije na zadovoljavajućem nivou, što se ogleda u velikoj disproportiji između korišćenja i zaštite prirodnih vrednosti. Još nisu donete izmene i dopune Zakona o zaštiti prirode koje se upravo odnose na izgradnju mini hidroelektrana u zaštićenim prirodnim područjima. Strategija o zaštiti prirode takođe nije doneta, iako je proces započet još 2016. godine. Još jedan od problema u oblasti zaštite prirode je i previše dug postupak za proglašenje zaštite područja. Takođe, država ne ulaže dovoljno sredstava u zaštitu prirode, što je svakako jedan od razloga za brojne probleme unutar sektora.

Iako je pošumljavanje postalo veoma aktuelno u srpskoj javnosti, u praksi se obično dešava da su mnoge šume na udaru prenamene u građevinsko zemljište. Što je veća površina pod šumom, to je bolji kvalitet životne sredine, zemljište i voda su više zaštićeni, blaže su posledice klimatskih promena, kao i negativno dejstvo vetra. Površina pod šumama trenutno iznosi oko 31%, dok evropski prosek iznosi oko 46%. Osim površine pod šumama, nepovoljno je i stanje šuma jer samo oko 29% njih predstavljaju visoke, očuvane šume. Procenat površine degradiranog zemljišta u Srbiji procenjuje se na 6,5%. Osim toga, veoma je važno i unaprediti stanje šumskog fonda. Stanje šuma u Srbiji je načelno zadovoljavajuće, ali postoje i brojni problemi poput visoke zastupljenosti izdanačkih šuma (64,7%), sve veće bespravne seče, nedostatka podataka o šumama u privatnom vlasništvu, kao i slabe kontrole njihovog korišćenja. Šumarski sektor je i dalje bez krovnog strateškog dokumenta, pošto je Strategija razvoja šumarstva Republike Srbije istekla.

Srbija je bogata kulturno-istorijskim spomenicima, ali su prakse u njihovom očuvanju neodgovarajuće. Od pet lokaliteta koji su pod zaštitom UNESCO-a, jedan je klasifikovan kao ugrožen. Pored toga, na listi koju je predložila Srbija nalazi se još sedam lokaliteta od velikog kulturnog značaja; međutim, skorašnji izveštaji nekih međunarodnih organizacija ukazuju na to da se pojedinim lokalitetima iz ove grupe ne gazduje na odgovarajući način i da postoji ozbiljan rizik da oni ne budu uvršćeni na listu UNESCO-a. Takav primer je, recimo, Beogradska tvrđava, ključni element tzv. Dunavskog limesa, koju je međunarodna organizacija Europa Nostra uvrstila među sedam najugroženijih spomenika Evrope, pre svega zbog plana gradnje žičare koja bi je spajala sa novobeogradskim parkom Ušće. Jačanje institucionalnih kapaciteta ključnih institucija u ovoj oblasti – kao što je, recimo, Zavod za zaštitu spomenika kulture – osnovni je preduslov za unapređeno upravljanje ovim srpskim resursom od neprocenjive vrednosti.

Površina pod zaštićenim prirodnim područjima je relativno mala. Srbija raspolaže relativno prostanim šumama, kao i vodnim i geotermalnim bogatstvom. Primera radi, oko 29% teritorije je pod šumom, što je u nivou evropskog proseka. Pa ipak, svega oko 8% teritorije se nalazi pod nekim oblikom režima zaštite prirodnih područja – tj. nalazi se u okviru nacionalnih parkova, parkova prirode, predela izuzetnih odlika, rezervata prirode, zaštićenih staništa, spomenika prirode ili područja od izuzetnog kulturnog i istorijskog značaja. To je niže u odnosu na evropski prosek, koji iznosi čak 18%, a daleko niže u odnosu i na neke države u regionu: Slovenije (38%), Hrvatske (37%) ili Bugarske (35%).

Nacionalizovani potcilj 11.4: Pojačati napore da se zaštiti i očuva svetska kulturna i prirodna baština.

Istovremeno, kod praksi u očuvanju prirodne baštine postoji mnogo prostora za unapređenje. Godišnji izveštaj EK o napretku Srbije za 2020. naglašava da je stepen usklađenosti sa pravnim tekovinama EU u pogledu zaštite prirode umeren. Propisi o lovu nisu usklađeni, a postupak utvrđivanja u okviru mreže Natura 2000 teče sporo. Institucionalni kapaciteti na nacionalnom i lokalnom nivou su slabi, posebno u domenu kontrole trgovine divljim životinjama. Prema Izveštaju, razvoj hidroenergije potencijalno nije u skladu sa sa tekovinama EU u ovom pogledu. Pored toga, učestali su medijski napisi i drugi izveštaji o gradnji u okvirima zaštićenih područja, ali čak i o nelegalnoj seči šuma i to u nekim od nacionalnih parkova, gde je režim zaštite najstroži.

Bogato istorijsko nasleđe Srbije, koje se ogleda u nepokretnim kulturno-istorijskim spomenicima, donekle je izloženo slabom upravljanju. Srbija trenutno ima pet lokaliteta pod zaštitom UNESCO-a, koja su prepoznata kao mesta od izuzetno kulturnog, istorijskog i umetničkog značaja za celo čovečanstvo, od kojih je jedan – grupa srednjovekovnih sakralnih spomenika na Kosovu i Metohiji – čak klasifikovan kao ugrožen. Zemlje slične veličine često raspolažu većim brojem ovakvih lokaliteta – primera radi, Bugarska ima sedam, Hrvatska osam, a Češka čak 14. To ne podrazumeva nužno manje bogato nasleđe, već slabije mere zaštite postojećih lokaliteta. Na primer, na srpskoj predloženoj listi nalazi se još sedam lokaliteta od kulturno-istorijskog značaja – kao što je tzv. Dunavski limes, čiji je Beogradska tvrđava ključni element, te još pet lokaliteta od prirodnog značaja – kao što su Đavolja Varoš ili Deliblatska peščara. Ipak, upravljanje ovim predloženim objektima pokazuje znake slabosti. To je prepoznato i u Izveštaju o napretku EK kroz navode o tome da je panevropska asocijacija za zaštitu spomenika kulture, Europa Nostra, uvrstila Beogradsku tvrđavu i okolinu na listu sedam najugroženijih spomenika kulture i lokaliteta kulturne baštine u Evropi za 2020 – što dovodi u pitanje mogućnost njenog uvrščivanja na listu lokaliteta zaštićenih od strane UNESCO-a.

Jačanje kapaciteta i povećanje ulaganja u zaštitu je osnovni preduslov za dostizanje ovog potcilja. Prema Agendi 2030, jedini indikator za merenje dostizanja ispunjenosti ovog potcilja predstavlja nivo javnih i privatnih troškova za zaštitu svih vidova prirodnog i kulturnog nasleđa po glavi stanovnika, a ova statistika za Srbiju nije dostupna. Međutim, jasna je direktna veza ovakvog vida troškova i efekata na zaštitu nasleđa. Veća izdvajanja za ove ciljeve odrazila bi se na snažnije administrativne i institucionalne kapacitete, a potom dalje na kvalitetniju i sveobuhvatniju brigu o nasleđu, što je, konačno, prepoznato kao nedostatak u poslednjem Izveštaju o napretku EK.

Dostizanjem potcilja 11.4 olakšava se dostizanje i drugih ciljeva, i to pre svega onih koji se odnose na unapređenje kvaliteta života stanovništva. Takav razvoj olakšava dostizanje potciljeva 12.8 (postizanje životnog stila stanovništva koji bi bio više u skladu sa prirodnim okruženjem) i 8.9 (održive prakse u turizmu), ali i više potciljeva u okviru COR 4, koji se odnosi na kvalitetno i inkluzivno obrazovanje za sve.

Podrška države diverzifikaciji izvora električne energije, i to posebno u pravcu povećanja učešća obnovljivih izvora, veoma je pohvalna, budući da se Srbija svrstava među privrede koje su najviše zavisne od uglja.

*U tom smislu, sve učestalije postavljanje **mini-hidroelektrana** od strane privatnih investitora širom oblasti bogatih vodama u centralnoj i južnoj Srbiji, može delovati kao korak u pravom smeru.*

Ipak, skorašnji primeri prakse u njihovoj gradnji pokazuju da one dovode do devastacije biodiverziteta, odnosno ugrožavanja raznovrsnosti i brojnosti ribljih vrsta. Ovo je tim pre ozbiljnija pretnja, imajući u vidu da se mnoge ove mini-hidroelektrane grade ili da se njihova gradnja planira u područjima koja se nalaze u okviru nekih režima zaštite, kao što je npr. Stara planina.

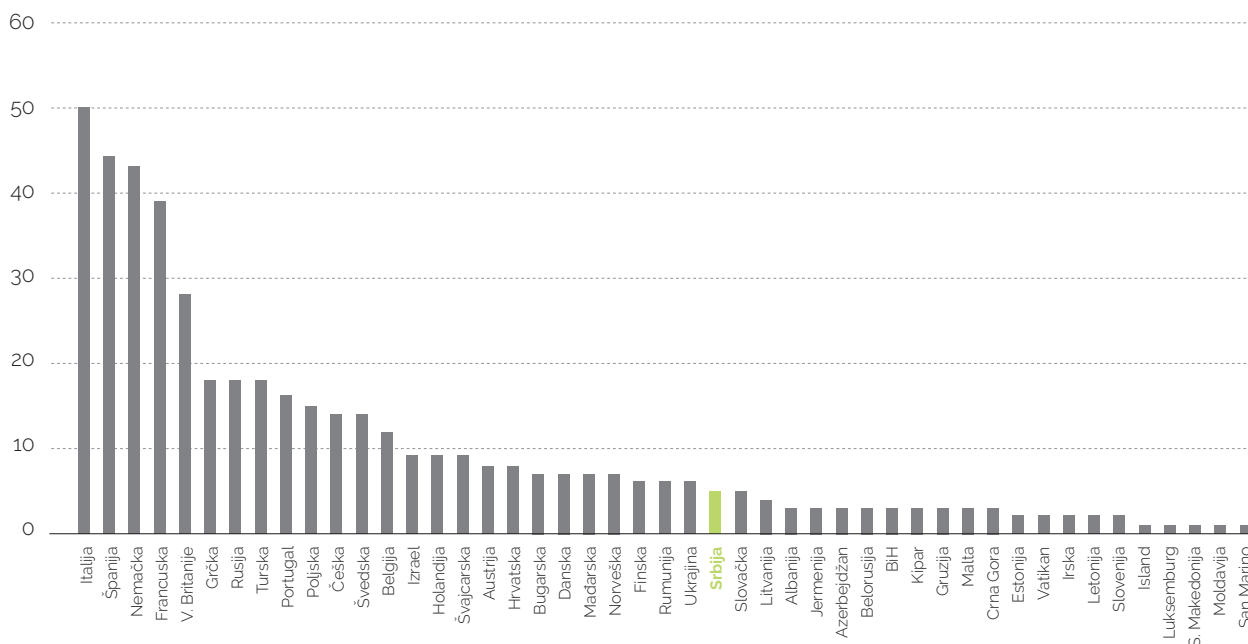
Ovaj problem prepoznat je i u poslednjem Izveštaju o napretku EK, koji navodi da svaki dalji razvoj hidroenergije mora biti u skladu sa pravnim propisima EU u oblasti zaštite životne sredine, uključujući i procene uticaja sa odgovarajućim javnim raspravama.

Beogradska tvrđava je od strane republičkih organa prepoznata kao spomenik od istorijskog značaja prvog reda, a koja u sebi sadrži istorijske i arheološke slojeve mnogih faza u istoriji Beograda i Srbije. Ona je takođe nominovana za upis u UNESCO-vu listu, kao deo međunarodnog lokaliteta Dunavski limes, tj. dunavske granice Rimskog carstva.

Uprkos nemerljivom značaju, od 2018. su u toku planovi za gradnju žičare koja bi povezivala tvrđavu sa parkom Ušće sa druge strane Save. Ova gradnja bi, prema nalazima Europa Nostra, te brojnih građanskih i nevladinih udruženja, podrazumevala opsežne građevinske radove. Tokom radova, potencijalno bi bio devastiran bar deo postojeće arheološke građe, a po završetku radova bi pored toga bila trajno narušena i prepoznatljiva vizura tvrđave.

GRAFIKON 29 BROJ LOKALITETA POD ZAŠTITOM UNESCO-A U EVROPI

IZVOR: [HTTP://WHC.UNESCO.ORG](http://whc.unesco.org)

Za napredak u okviru potcilja 11.4, od izuzetnog značaja su sledeće aktivnosti u oblasti javnih politika:

- **Sprovođenje mera za odgovarajuću pripremu za mrežu Natura 2000.** Opšti cilj projekta „EU za Naturu 2000 u Srbiji“ je da poveća efikasnost RS u pripremi za pristupanje EU u oblasti zaštite prirode. Jedan od glavnih zahteva koji zemlje kandidati za članstvo moraju da ispune u oblasti zaštite prirode je utvrđivanju područja u okviru mreže Natura 2000, koja sadrži listu područja koja je svaka država članica odredila u skladu sa dve evropske direktive, Direktivom o pticama i Direktivom o staništima, kako bi se osigurao dugoročni opstanak najvrednijih vrsta i staništa. Međutim, rad na utvrđivanju područja od izuzetnog prirodnog značaja u okviru panevropske mreže Natura 2000 odvija se za sada sporo, kako pokazuje poslednji Izveštaj o napretku EK.
- **Jačanje kapaciteta institucija koje se bave očuvanjem kulturnog i prirodnog nasleđa.** Pod time se podrazumeva jačanje institucionalnih, finansijskih i kadrovskih kapaciteta institucija kao što su Agencija za zaštitu prirode Srbije, Agencija za zaštitu životne sredine, republički i lokalni zavodi za zaštitu spomenika, i slično. Pored toga, važno je uložiti dodatne napore u pogledu zaštite biodiverziteta, i to na terenu – kroz jačanje inspeksijskog nadzora, te kontrolu nelegalne trgovine i lova na divlje životinje, kontrolu nelegalne seče šume, kao i kontrolu i sprečavanje nedozvoljenih građevinskih aktivnosti u zaštićenim područjima.

Posebnu pažnju javnosti tokom proteklih godina zaokuplja slučaj nelegalne gradnje velikog ugostiteljskog objekta u okviru zaštićene prirodne celine Nacionalnog parka Kopaonik, i to na izrazito uočljivoj tački, tj. najvišem vrhu ove planine.

Gradnja ovog objekta u suprotnosti je sa Zakonom o nacionalnim parkovima, te prostornim planom područja specijalne namene NP Kopaonik, koji načelno ne dozvoljavaju gradnju ugostiteljskih objekata ukoliko oni nisu privremenog karaktera i ukoliko nemaju dozvolu lokalne skupštine opštine.

U ovom slučaju, objekat daleko nadmašuje dozvoljenu kvadraturu, a sa dostignutom površinom od oko 1.000 m² sadrži i temelje, betonske zidove i armaturu.

Ključni indikatori uspeha za period do 2030, uz preporučeni redovni godišnji monitoring napretka u ispunjavanju indikatora:

- povećati površinu pod jednim od oblika režima zaštite prirodnih područja na 20% teritorije Republike Srbije
- obezbediti uslove za uvrščivanje bar još jednog lokaliteta sa domaće predložene (tentativne) liste na listu UNESCO-a.

Gubitak biodiverziteta na globalnom nivou dešava se do sada nezabeleženom brzinom, a stopa izumiranja vrsta se uvećava, što već sada ima ozbiljne uticaje na ljude širom sveta (IPBES, 2019).

Nacionalizovani potcilj 15.5: **Preduzeti hitne i značajne aktivnosti za smanjivanje degradacije prirodnih staništa, zaustaviti gubitak biodiverziteta.**

Gubitak biodiverziteta dešava se kao posledica degradacije i fragmentacije staništa, širenja invazivnih vrsta, prekomerne eksploatacije divljih vrsta i drugih faktora. U Srbiji je Zakonom o zaštiti prirode zaštićeno 462 područja, koja zauzimaju površinu 677.484 ha, što iznosi 7,65% ukupne površine naše zemlje (Vlada Srbije, 2020). Ako se u obzir uzme da je Prostornim planom Republike Srbije od 2010. do 2020. planirano da do 2020. godine pod zaštitom bude 12% teritorije, jasno je da je zaostatak veliki. Kada govorimo o specijskom diverzitetu, u Srbiji je prisutno 39% ukupne evropske flore, 50% evropske faune kičmenjaka, te 50,51% faune sisara starog kontinenta (CHM portal Konvencije o biološkoj raznovrsnosti). U našoj zemlji do sada je registrovano 44.200 taksona biljaka, životinja i gljiva, od kojih je zakonom zaštićeno 868 vrsta, dok je strogo zaštićeno 1.760 vrsta. Deo zaštićenih životinjskih vrsta zaštićeno je lovostajem, što znači da je u određenom periodu godine na njih dozvoljen lov. Pod kontrolom korišćenja i prometa divlje flore i faune nalazi se ukupno 112 vrsta biljaka i životinja (*ibid*).

Zaštita ekosistema i prirodnih resursa u Srbiji se sprovodi kroz nekoliko sektorskih politika. Osim sektora zaštite životne sredine i uže, zaštite prirode, za zaštitu ekosistema posebno su značajni i sektori šumarstva, vodoprivrede, poljoprivrede, energetike, saobraćaja i prostornog planiranja. Ključni strateški dokument za ovu oblast je Program zaštite prirode Republike Srbije za period od 2020 do 2022. godine. Dostizanje potcilja 15.5 načelno je dobro uređeno i omogućeno sektorskim zakonima koji se bave prirodom, šumama, divljači, ribljim fondom, vodama i zemljištem. Zakonom o zaštiti prirode i pratećim podzakonskim aktima propisani su mere zaštite vrsta i staništa, način korišćenja vrsta i okvir za uspostavljanje i upravljanje zaštićenim područjima (Bradaš *et al.* 2020).

Sistem upravljanja zaštićenim područjima u Srbiji ne obezbeđuje neophodnu zaštitu staništa i vrsta. Naime, u praksi se zaštićena područja, a naročito ona koja se nalaze pod šumama, dominantno koriste kao izvor resursa, dok je funkcija zaštite prirode sekundarna. Međutim, eksploatacija resursa često je u suprotnosti sa potrebama očuvanja vrsta i staništa, zbog čega je neophodno strateški razdvojiti privredno gazdovanje šumama i drugim resursima od zaštite prirode. Poželjan nivo u zaštiti, koji bi obezbedio zaštitu biodiverziteta, bio bi dostizanje standarda za zaštitu područja definisanih od strane Međunarodne unije za zaštitu prirode. S druge strane, degradacija i fragmentacija staništa, kako u zaštićenim zonama, tako i van njih, dešava se i kao posledica sprovođenja različitih infrastrukturnih i drugih projekata. Iako se u ovim slučajevima u skladu sa zakonom sprovodi procena uticaja na životnu sredinu, ona se gotovo nikada ne sprovodi prema potrebama zaštite prirode, odnosno ne sadrži dovoljno informacija o postojećem biodiverzitetu i uticaju projekta na njega, kako bi se ugrožavajući faktori izbegli.

Država ne preduzima hitne i značajne mere u cilju zaštite vrsta. Zaštita vrsta u Srbiji uglavnom je na „papiru“, kroz zakonsku regulativu i pojedinačne slučajeve sprečavanja ugrožavanja divljih vrsta delovanjem inspeksijskih i drugih stručnih službi. Konzervacija kroz sprovođenje aktivnih mera zaštite vrsta i njihovih staništa od strane države gotovo u potpunosti izostaje, a ove aktivnosti sporadično sprovode organizacije civilnog društva kroz, uglavnom, međunarodne projekte. Budžetska izdvajanja takođe retko odlaze u ove svrhe, a ukupna sredstva za zaštitu prirode u Srbiji su mala – u budžetu za 2019. činila su 7,73% budžeta Ministarstva zaštite životne sredine, dok je u 2020. za zaštitu prirode opredeljeno 6,47% budžeta sektorskog ministarstva (Koalicija 27, 2020).

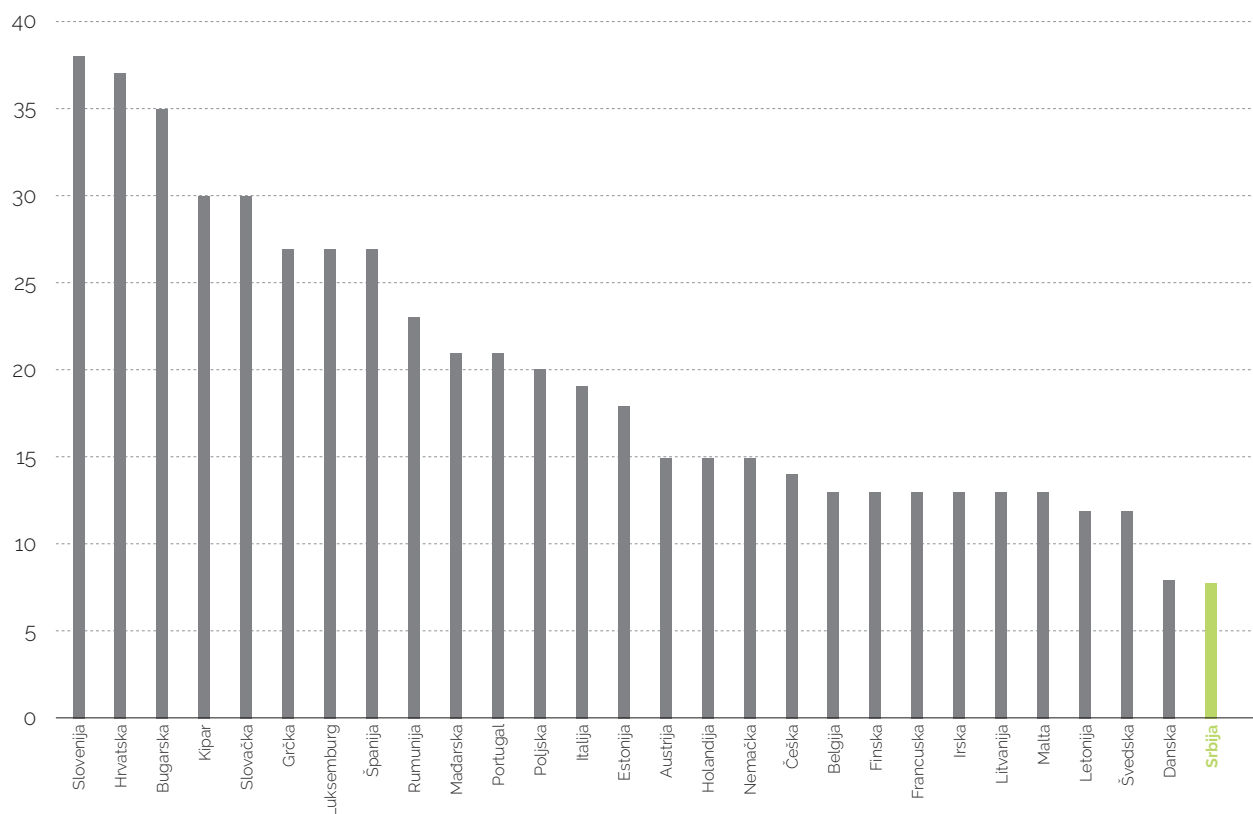
Očuvanje biodiverziteta ima ključnu ulogu u postizanju održivog razvoja. Jasan pokazatelj toga je i činjenica da većina COR sadrži barem jedan potcilj koji se tiče, ili čije postizanje zavisi od neke

ekosistemske usluge, organizma ili prirodnog procesa. Procena je da postojeći negativni trendovi u očuvanju biološke raznolikosti mogu ugroziti napredak u postizanju 80% potciljeva Agende 2030 (35 od 44 potcilja) koji se odnose na siromaštvo, glad, zdravlje, vodu, održivost gradova, klimatske promene, okeane i kopno (COR 1, 2, 3, 6, 11, 13, 14 i 15). To ukazuje da gubitak biodiverziteta nije samo problem koji se tiče životne sredine, nego je i razvojno, ekonomsko, socijalno, ali i moralno i pitanje sigurnosti (IPBES, 2019). Očuvanje vrsta i staništa ima neposredan uticaj na ublažavanje i povećanje otpornosti na klimatske promene, čime posredno doprinosi sprečavanju štete po ljudske živote i privredu, koje mogu nastati kao posledica prirodnih katastrofa. Zdravi ekosistemi, koji imaju očuvane funkcije, otporni su na širenje invazivnih vrsta i predstavljaju izvor materijala, hrane i lekova. Biljne vrste imaju ulogu od suštinske važnosti u smanjenju zagađenja iz različitih izvora. Bogatstvo vrsta i brojnost njihovih populacija obezbeđuje raznolikost genetskih resursa koji imaju veliki značaj u proizvodnji semenskog materijala, kao izvora hrane, i postojanju različitih rasa domaćih životinja. Priroda je i izvor drveta, koji predstavlja jedan od veoma značajnih resursa, čijim lošim upravljanjem može da se ugrozi očuvanje šumskih staništa i vrsta zavisnih od njih, što bi ugrozilo postizanje potcilja 15.5. Posredan uticaj ovog potcilja ogleda se i u obezbeđivanju poslova u poljoprivredi, ribarstvu, šumarstvu i drugim sektorima, a svakako i u očuvanju ljudskog zdravlja i blagostanja. Bez sprovođenja efikasnih mera za očuvanje biodiverziteta i održivog korišćenja prirodnih komponenti, dostizanje ciljeva postavljenih Agendom 2030 neće biti moguće (CBD, 2018).

U Srbiji je trenutno zaštićeno manje od 8% teritorije, što je značajno ispod proseka zemanja EU 27 (18%) i ispod globalnog proseka (15%). Zemlje u okruženju imaju naročito visok udeo zaštićenih područja u ukupnoj teritoriji, čime su omogućile zaštitu značajnih vrsta i staništa (Slovenija 38%, Hrvatska 37% i Bugarska 35%), i predstavljaju primer dobre prakse koji bi Srbija trebalo da sledi u procesu formiranja nacionalne ekološke mreže.

Za praćenje postizanja potcilja 15.5, Agendom 2030 je definisan jedan indikator „Indeks crvene liste“, kojim se meri ukupna verovatnoća opstanka za sve biljke, sisare, vodozemce i cikade koje

GRAFIKON 30 PROCENAT TERITORIJE KOJU ZAUZIMAJU ZAŠTIĆENA PODRUČJA U UKUPNOJ TERITORIJI DRŽAVE

IZVOR:

su rasprostranjene na području države. S obzirom da brojni ugrožavajući faktori poput degradacije i uništavanja staništa, širenja invazivnih vrsta, prekomerne eksploatacije, uznemiravanja od strane čoveka, zagađenja i klimatskih promena, deluju na živi svet, ovim pokazateljem se određuje kakav je uticaj ovih faktora, odnosno u kojoj meri su vrste očuvane (IUCN and BLI, 2017).

Indikatori koji bi posredno mogli da pokažu da je potcilj 15.5 ostvaren jesu:

- i) Zaštićena područja kojima se upravlja prema Zakonu o zaštiti prirode zauzimaju najmanje 20% ukupne teritorije Republike Srbije.
- ii) Sva zaštićena područja u Srbiji odgovaraju IUCN klasifikaciji zaštićenih područja, u skladu sa rangom.

Prioritetne aktivnosti koje je potrebno sprovesti radi postizanja potcilja 15.5:

- Formiranje zvanične liste tipova staništa i liste vrsta svih grupa organizama rasprostranjenih na teritoriji Srbije.
- Sprovedene redovnog (godišnjeg) monitoringa vrsta i staništa najmanje na području Ekološke mreže Republike Srbije.
- Unapređenje upravljanja zaštićenim područjima uz obavezno razdvajanje funkcije zaštite prirode od funkcije privrednog upravljanja resursima u zaštićenom području, pri čemu bi ključna uloga bila zaštita prirode.
- Obezbeđivanje i namenski utrošak sredstava za sprovođenje mera zaštite ugroženih vrsta i staništa u skladu sa međunarodnim standardima.
- Unapređenje Zakona o zaštiti prirode tako da se obezbedi stvarna zaštita vrsta i staništa.
- Unapređenje Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu i Zakona o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu tako da se sprovođenjem postupaka predviđenih zakonom obezbede informacije o stvarnom stanju prirode na predmetnoj lokaciji u trenutku sprovođenja postupka.
- Povećanje kapaciteta službi i institucija zaduženih za zaštitu prirode na lokalnom i nacionalnom nivou (inspekcija za zaštitu životne sredine, zavodi za zaštitu prirode, službe JLS za zaštitu životne sredine).
- Izrada i unapređenje ključnih planskih dokumenata i propisa poput Uredbe o oceni prihvatljivosti i Uredbe o ekološkoj mreži Republike Srbije, kao i usklađivanje drugih propisa prema potrebama zaštite prirode u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode (Zakon o planiranju i izgradnji, Zakon o divljači i lovstvu...).

LISTA SKRAĆENICA

BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodata vrednost
COR	Cilj(evi) održivog razvoja
ERP	Program ekonomskih reformi
ESRP	Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji
EU	Evropska unija
JKP	Javno komunalno preduzeće
JLS	Jedinica lokalne samouprave
LNOB	Koncept Agende 2030 – Da niko ne bude zapostavljen („Leave no one behind“)
PISA	Program za međunarodnu ocenu učenika
RS	Republika Srbija
RSJP	Republički sekretarijat za javne politike
RZS	Republički zavod za statistiku
SEPA	Agencija za zaštitu životne sredine
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj

BIBLIOGRAFIJA

OPŠTA LITERATURA

CEVES (2019), 'Živeti u evropskoj Srbiji: Mapiranje ciljeva održivog razvoja sa planskim okvirom EU integracija', CEVES uz podršku Fond za otvoreno društvo

CEVES (2018), 'Serbia Sustainable Development Issues: A Baseline Review', CEVES uz podršku Vlade Švajcarske

CEVES (2018), 'Održivi razvoj Srbije: Kako stojimo?' CEVES uz podršku Vlade Švajcarske

Evropska komisija (2020), Republika Srbija: Izveštaj za 2020. godinu, Evropska komisija, Brisel

Evropska komisija (2016), Next steps for a sustainable European future: European action for sustainability, Evropska komisija, Strazbur

Generalna skupština Organizacije ujedinjenih nacija (2015), Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Ujedinjene nacije, Njujork

Vlada Republike Srbije: Republički Sekretarijat za javne politike (2018), Srbija i Agenda 2030:

Mapiranje nacionalnog strateškog okvira u odnosu na ciljeve održivog razvoja, Vlada Republike Srbije, Beograd

POTCILJ 1.2

European Commission (2019), Economic Reform Programme Of Serbia (2019–2021) – Commission Assessment, str. 17.

European Commission (2020), Economic Reform Programme Of Serbia (2020–2022) – Commission Assessment, str. 22.

Eurostat (November 2020), At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex – EU-SILC and ECHP surveys, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Evropska komisija (2020), Republika Srbija – Izveštaj za 2020. godinu, str. 106.

Republički zavod za statistiku (2020), Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2019, str. 1.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (2020), Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na posledice Covid-19 pandemije, str. 2.

Vlada Republike Srbije (2016), Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, str. 71.

Vlada Republike Srbije (2019), Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, str. 100.

>> POTCILJ 1.3

Evropska komisija (2020), „Republika Srbija – Izveštaj za 2020. godinu“, str. 106.

Eurostat (November 2020), "Expenditure on social protection % of GDP", <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00098&plugin=1>

Friedrich Ebert Stiftung (2020), "Social Protection In The Western Balkans: Responding to the Covid-19 Crisis", str. 9.

International Labour Organization (2011), "Social protection floor for a fair and inclusive globalization", str. xii.

Republički zavod za statistiku (2019), Bilten – Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, str. 7.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (2020), „Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Republici Srbiji“, str. 16., 31.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (2020), „Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na posledice Covid-19 pandemije“

United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights (2020), "Looking back to look ahead: A rights-based approach to social protection in the post-COVID-19 economic recovery"

>> POTCILJ 3.8

Evropska komisija (2020), Republika Srbija – Izveštaj za 2020. godinu, str. 121.

Eurostat (November 2020), Health care expenditure by function % of GDP, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ (2019), Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije 2018, str. 65.

International Labour Organization (November 2020), COVID-19 and the world of work – Country policy responses, <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/regional-country/country-responses/lang-en/index.htm>

OECD (2004), Health and the economy: A vital relationship, https://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/1241/Health_and_the_economy:_A_vital_relationship_.html

Our World in Data (September 2020), Which countries have protected both health and the economy in the pandemic?, <https://ourworldindata.org/covid-health-economy>

Vlada Republike Srbije (2016), Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, str. 54.

World Bank, Current health expenditure (% of GDP) – Serbia, <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?end=2017&locations=RS&start=2000&view=chart>

>> POTCILJEVI 4.1 I 4.4

Eurostat (2019), Sustainable development in the European Union – Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context

Eurostat (November 2020), Labour Force Survey, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>

Eurostat (November 2020), Social Scoreboard Indicators <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/indicators/main-tables>

Eurostat (November 2020), Sustainable Development Indicators, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables>

Eurostat (November 2020), Transition from education to work, <https://ec.europa.eu/eurostat/>

data/database?node_code=edat_lfse_21

High-level political forum (2019), Contribution from the SDG-Education 2030 Steering Committee

OECD (2019), PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do, PISA, OECD

Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.

Schleicher, A. (2019), PISA 2018: Insights and Interpretations, OECD

SDSN & IEEP. 2019, The 2019 Europe Sustainable Development Report. Sustainable Development,

Solutions Network and Institute for European Environmental Policy: Paris and Brussels

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Službeni glasnik Republike Srbije br.

107/2012

Tawil, S. et al. (2016), Unpacking Sustainable Development Goal 4: Education 2030; guide, UNESCO

Videnović, M. i Čaprić, G. (2020), PISA 2018 : izveštaj za Republiku Srbiju, Ministarstvo prosvete,

nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, str. 58–70.

Zakon o dualnom obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 101/2017 i 6/2020

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 -

dr. zakon i 6/2020, član 63a

>> POTCILJEVI 5.1 I 5.4

Babović, M. (2018), Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Srbiju, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW)(2018), Contribution

to the 2030 Sustainable Development Goals in response to a call for inputs by the High-Level

Political Forum on Sustainable Development (HLPF)

Đurić Kuzmanović, T. (2018), Feministička ekonomija u postsocijalističkoj Srbiji – metodološki i

kontekstualni izazovi, Zbornik radova sa konferencije „Neko je rekao feminizam? Feministička

teorija u Srbiji danas”, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Fakultet političkih nauka, str. 239-260;

European Institute for Gender Equality (2020), Gender Equality Index 2020 - Key findings for the

EU

Eurostat (2019), Sustainable development in the European Union – Monitoring report on progress

towards the SDGs in an EU context

Eurostat (November 2020), Labour Force Survey, [https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/](https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database)

database

Eurostat (November 2020), Social Scoreboard Indicators [https://ec.europa.eu/eurostat/web/](https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/indicators/main-tables)

european-pillar-of-social-rights/indicators/main-tables

Eurostat (November 2020), Structure of earnings survey, [https://ec.europa.eu/eurostat/web/](https://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/earnings)

labour-market/earnings

Eurostat (November 2020), Sustainable Development Indicators, [https://ec.europa.eu/eurostat/](https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/main-tables)

web/sdi/main-tables

High-level political forum (2017), Thematic review of SDG 5: Achieve gender equality and

empower all women and girls

SDSN & IEEP. 2019, The 2019 Europe Sustainable Development Report. Sustainable Development

Solutions, Network and Institute for European Environmental Policy: Paris and Brussels

UN Women (2014), The World Survey on the Role of Women in Development – Gender equality

and sustainable development

Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Službeni list SFRJ –

Međunarodni ugovori, br. 11/81

>> POTCILJ 6.1

Eurostat, (2019), Water Statistics. Renewable Freshwater Resources - Long-Term Annual Average. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Renewable_freshwater_resources_-_long-term_annual_average_\(million_m%C2%B3\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Renewable_freshwater_resources_-_long-term_annual_average_(million_m%C2%B3).png) (26. 11. 2020)

Eurostat, (2020), Water statistics: Population connected to public water supply. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_wat_pop/default/table?lang=en (02. 12. 2020)

Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“ (2020), Izveštaj o zdravstvenoj ispravnosti vode za piće javnih vodovoda i vodnih objekata u Republici Srbiji za 2019. godinu. Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“. <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20vode%20za%20pice%202019.pdf> (26. 11. 2020)

Polomčić, D., Stevanović, Z., Bajić, D., Hajdin, B., Ristić Vakanjac, V., Dokmanović, P., Milanović, S., (2012), Vodosnabdevanje i održivo upravljanje podzemnim vodama u Srbiji. Vodoprivreda br. 44.

RZS, (2019), Procenat domaćinstava priključenih na vodovodnu mrežu. Republički zavod za statistiku <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25010206?languageCode=sr-Cyrl> (26. 11. 2020)

RZS, (2019a), Dužina glavnog dovoda i razvodne vodovodne mreže. Republički zavod za statistiku <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25010208?languageCode=sr-Cyrl> (26. 11. 2020)

RZS, (2019b), Gubici vode u mreži. Republički zavod za statistiku <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25010207?languageCode=sr-Cyrl> (26. 11. 2020)

RZS, (2020), Snabdevanje pitkom vodom, 2019. Republički zavod za statistiku <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201103.pdf> (26. 11. 2020)

SUVTRS (2017), Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije do 2034. godine, Službeni glasnik RS, br. 3/2017

>> POTCILJ 6.3

EUROSTAT (2020): Population connected to at least secondary waste water treatment [SDG_06_20]. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_06_20/default/bar?lang=en (02.12.2020).

OECD (2020): Financing Water Supply, Sanitation and Flood Protection: Challenges in EU Member States and Policy Options, OECD Studies on Water, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6893cdac-en>

Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja (2012), Strategija aproksimacije za sektor voda. Tehnička pomoć za izradu nacionalne strategije za aproksimaciju u oblasti životne sredine. <http://ambassadors-env.com/wp-content/uploads/Strategija-aproksimacije-u-oblasti-voda-2012.pdf>. (02.12.2020)

RZS (2019), Procenat domaćinstava priključenih na kanalizacionu mrežu. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25010304?languageCode=sr-Cyrl> (02.12.2020).

SUVTRS (2017), Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije do 2034. godine, Službeni Glasnik RS, br. 3/2017.

>> POTCILJ 7.2

Agencija za energetiku, (2020), Izveštaj o radu Agencije za energetiku za 2019. godinu.

Ašonja, A. i Vuković, V., (2018), The Potentials of Solar Energy in the Republic of Serbia. Applied Engineering Letters : Journal of Engineering and Applied Sciences.

Balkangreenenergynews, (2020), Serbia Doubles Renewable Energy Production in 2019. Dostupno na: <https://balkangreenenergynews.com/serbia-doubles-renewable-energy-production-in-2019/>

Energy Community, (2020), Annual Implementation Report. Vienna: Energy Community Secretariat.

Energy-community.org, (2018), General Policy Guidelines on the 2030 targets for the Contracting Parties of the Energy Community. Dostupno na: https://www.energy-community.org/dam/jcr:a70ca2dc-6043-4dbd-8cca-84b755efc71d/PG_2030_Targets_112018.pdf

Gburčik, P., Gburčik, V., Gavrilov, M., Srdanović, V. and Mastilović, S., (2006), Complementary Regimes of Solar and Wind Energy in Serbia. Geographica Pannonica, dostupno na: <http://www.dgt.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/02/Obnovljivi-izvori-energije-i-njihovo-koriscenje-Gburcik-et-al-Complementary-Regimes-of-Solar-and-Wind-Energy-in-Serbia-.pdf>

Kopač, J., (2020), Poziv Zapadnom Balkanu da se probudi. Balkan Green Energy News. Dostupno na: <https://balkangreenenergynews.com/rs/poziv-zapadnom-balkanu-da-se-probudi/?fbclid=IwAR1rasME5li5hA76GSwRYpTv93MsuJ1DhgYJ3nd5pDpl8IAzAIFcz2HbzWo>

SKGO, (2018), Biomasa – energija svuda oko nas. Dostupno na: <http://www.skgo.org/vesti/detaljno/2007/biomasa-energija-svuda-ok-nas>

Službeni glasnik RS, br. 101/15, 2015. Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine

Službeni glasnik RS, br. 94/19, 2019. Odluka o utvrđivanju energetskog bilansa Republike Srbije za 2020. godinu

UNDP, (2020), COVID19, Procena socioekonomskog uticaja.

>> **POTCILJ 7.3**

Agencija za energetiku, (2020), Izveštaj o radu agencije za energetiku za 2019. godinu.

Energy Community, (2020), Annual Implementation Report. Vienna: Energy Community Secretariat.

Evropska komisija, (2020), Republika Srbija Izveštaj Za 2020. godinu.

IEA, (2020), SDG7: Data and Projections. Access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all. Dostupno na: <https://www.iea.org/reports/sdg7-data-and-projections/energy-intensity#abstract>

Politika, (2019), U Srbiji 300.000 kuća nema izolaciju i troši četiri - pet puta više energije nego EU. Dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/437699/U-Srbiji-300-000-kuca-nema-izolaciju-i-trosi-cetiri-pet-puta-vise-energije-nego-EU>

RZS, (2020), Anketa O Prihodima I Uslovima Života.

Službeni glasnik RS, 63/20, 2020. Uredba o utvrđivanju Programa finansiranja aktivnosti i mera unapređenja efikasnog korišćenja energije u 2020. godini.

Todorović, M. i Rajčić, A., (2017), Priručnik za energetsku sertifikaciju zgrada (ESZ). Vodič za investitore, izvođače i projektante. Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastructure, Ministarstvo rudarstva i energetike, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

>> **POTCILJEVI 8.3, 8.5 I 9.5**

Aleksić, D. (2020), Trendovi na tržištu rada i APZ, Prezentacija za potrebe ex-post evaluacije Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020.

Barro, R. and Sala-i-Martin, X (1997), Technological Diffusion, Convergence, and Growth, Journal of Economic Growth, vol. 2. No. 1, pp. 1-26

CEVES (2019), Srbija 2030: ubrzani ekonomski razvoj ili status quo? Sami odlučujemo. Fond za otvoreno društvo

CEVES (2019), Živeti u evropskoj Srbiji: Mapiranje ciljeva održivog razvoja sa planskim okvirom EU integracija, Fond za otvoreno društvo

CEVES (2020), Uticaj COVID-19 krize na tržište rada: Fokus na ranjive kategorije, SIPRU

De la Fuente, B.P. (2016), Economic Growth and Poverty Reduction in a Rapidly Changing World, Publications Office of the European Union, Luxembourg

- Evropska komisija (2020), Republika Srbija: Izveštaj za 2020. godinu
- Fiskalni savet (2019), Analiza poslovanja i preporuke za reformu i povećanje investicija EPS-a, Fiskalni savet, Republika Srbija
- Fonseca L, Domingues J, Dima A. (2020), Mapping the Sustainable Relationships, Sustainability, vol. 12, pp. 1-16
- Krugman P., (2003), Second Winds for Industrial Regions, pp.35-47 in New Wealth for Old Regions, eds. Alexander W., Ashcroft B. et Coyle D, Princeton University Press, Oxford, p. 256
- Lehman, H., Kluve, J. (2010), Assessing Active Labour Market Policies in Transition Economies in The Labour Market Policies Impact of EU Enlargement – A New Regional Geography of Europe, Heidelberg, Springer
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2020), Strategija pametne specijalizacije, Vlada Republike Srbije
- Scharlemann, J.P.W., Brock, R.C., Balfour, N. et al (2020), Towards understanding interactions between Sustainable Development Goals: the role of environment–human linkages, Sustain Sci, vol. 15, pp. 1573–1584
- SEEDDEV (2017), Konkurentnost poljoprivrede Srbije, SEEDDEV
- The World Bank (2019), Boosting productivity for faster growth, in: Serbia's Country Memorandum (CEM) 2.0, The World Bank Group
- The World Bank (2019), New growth agenda – Building a skilled workforce, in: Serbia's Country Memorandum (CEM) 2.0, The World Bank Group
- The World Bank (2019), New growth agenda – Encouraging FDI spillovers, in: Serbia's Country Memorandum (CEM) 2.0, The World Bank Group
- The World Bank (2019), New growth agenda – Labor market for Growth, in: Serbia's Country Memorandum (CEM) 2.0, The World Bank Group
- Uvalić, M., Cerović, B., Atanasijević, J. (2020), The Serbian economy ten years after the Global crisis in Economic Annals, Volume LXV – April-June 2020, Faculty of Economics, University of Belgrade

>> **POTCILJ 9.4**

- Evropska Komisija, 2020, Republika Srbija Izveštaj o napretku za 2020. godinu, Evropska Komisija, Brisel
- Fiskalni savet, 2018, Investicije u zaštitu životne sredine: društveni i fiskalni prioritet, Beograd
- Health and environment alliance (HEAL), 2019, Hronično zagađenje ugljem, Brisel
- <https://balkangreenenergynews.com/rs/termoelektrana-kolubara-b-na-mrezi-2024-godine-gradi-je-powerchina/>
- <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-47-januar-2018/nova-elektrana-posle-%C4%8Detvrt-veka-i-prvi-vetropark>
- <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/3261863/kineska-ulaganja-u-kostolcu.html>
- <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1744862>
- Srdan Kukulj, 2020, Zagađenje vazduha i COVID-19, Beogradska otvorena škola, Beograd
- Vlada Republike Srbije, 2015, Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030, Službeni glasnik br. 101/2015

>> POTCILJ 11.4

Evropska Komisija (2020), Republika Srbija Izveštaj o napretku za 2020. godinu, Evropska Komisija, Brisel

Europa Nostra, 2019, Europa Nostra report on the proposed Kalemegdan-Ušće cable-car project in Belgrade – Serbia, Europa Nostra, Brisel

Vlada Republike Srbije, 2018, Zakon o nacionalnim parkovima, Službeni glasnik br. 84/2015 i 95/2018, Beograd

Vlada Republike Srbije, 2016, Uredba o utvrđivanju prostornog plana područja posebne namene Nacionalnog parka Kopaonik, Službeni glasnik br. 28/2016, Beograd

>> POTCILJ 11.6

Agencija za zaštitu životne sredine, Godišnji izveštaj o stanju kvaliteta vazduha u Republici Srbiji u 2019. godini, 2020

http://www.sepa.gov.rs/download/izv/Vazduh_2019.pdf

Balkan Green Energy News, Waste management in Serbia – problems, challenges, and possible solutions

[https://balkangreenenergynews.com/waste-management-in-serbia-problems-challenges-and-possible-solutions/#:~:text=Waste%20quantities%20and%20\(un\)reliable%20data&text=The%20median%20daily%20amount%20of,figure%20was%200.30%20metric%20tons](https://balkangreenenergynews.com/waste-management-in-serbia-problems-challenges-and-possible-solutions/#:~:text=Waste%20quantities%20and%20(un)reliable%20data&text=The%20median%20daily%20amount%20of,figure%20was%200.30%20metric%20tons)

Beogradska otvorena škola, Zagađenje vazduha i COVID19, 2020

http://www.bos.rs/ekz/uploaded/BOS%CC%8C_Zaga%C4%91enje%20vazduha%20i%20COVID19.pdf

Eurostat, 492 kg of municipal waste generated per person in the EU, 2020

[https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200318-1#:~:text=In%20the%20European%20Union%20\(EU,in%20the%20EU%20in%202018](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200318-1#:~:text=In%20the%20European%20Union%20(EU,in%20the%20EU%20in%202018)

European Environmental Agency (EEA), Air pollution country fact sheets, 2020

<https://www.eea.europa.eu/themes/air/country-fact-sheets/2020-country-fact-sheets/air-pollution-country-fact-sheets>

European Environmental Agency (EEA), Recycling rates in Europe by waste stream, 2020

<https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/waste-recycling-1/assessment-1>

Koalicija 27, Napredak u magli, 2020

<https://www.koalicija27.org/wp-content/uploads/2020/10/izvestaj-2020.pdf>

The World Bank, Solid Waste management, 2019

<https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/solid-waste-management>

UN Sustainable Development Goals, Goal 11: Make cities inclusive, safe, resilient and sustainable

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/cities/>

UN Environment, Goal 11: Sustainable cities and communities

<https://www.unenvironment.org/es/node/2037>

World Health Organization, Air pollution levels rising in many of the world's poorest cities, 2016

<https://www.who.int/news/item/12-05-2016-air-pollution-levels-rising-in-many-of-the-world-s-poorest-cities>

>> POTCILJ 12.2

Agencija za zaštitu životne sredine (2020a) „Godišnji izveštaj o stanju kvaliteta vazduha u Republici Srbiji za 2019 godinu” str. 16

Agencija za zaštitu životne sredine (2020b), „Upravljanje otpadom u Republici Srbiji u periodu od 2011-2019. godine” str. 10

Agencija za zaštitu životne sredine (2019), „Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2018 godinu” str. 169-171

Bogdanović Marija GIZ Impact, Đureta Valentina BFPE, Mutić Marija CMV, Mitrović Siniša PKS (2016), „Osnove cirkularne ekonomije”, Beograd: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ).

Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara, Sl. glasnik RS, br. 33/2012
Ministartvo zaštite životne sredine (2019), „Nacionalni program prevencije otpada za period 2020-2025.godine”, str.37

Zakon o zaštiti životne sredine, Sl. glasnik RS, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr.zakon, 72/2009 – dr. zakon, 43/2011 - odluka US i 14/2016

>> POTCILJ 12.5

Agencija za zaštitu životne sredine (2020), „Upravljanje otpadom u Republici Srbiji u periodu od 2011-2019. godine” str. 6-11

Eurostat (2019), Waste generation in Europe. Generation of waste, excluding major mineral wastes, per capita and by European country. <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/waste-generation-4/assessment> (27.11.2020)

Koalicija 27 (2020), Izveštaj iz senke za poglavlje 27 „Napredak u magli” (mart 2019 –februar 2020), Beograd: Mladi istraživači Srbije, str. 57-58

Ministartvo zaštite životne sredine, „Nacrt Nacionalne strategije upravljanja otpadom sa nacionalnim planom upravljanja otpadom za period od 2020-2025. godine”, str. 16

Pravilnik o listi mera prevencije stvaranja otpada (“Sl. glasnik RS”, br. 7/2019)

Pravilnik o metodologiji za prikupljanje podataka o sastavu i količinama komunalnog otpada na teritoriji jedinice lokalne samouprave (Sl. glasnik RS, br. 61/2010,14/2020)

Recikleri Srbije (2020). Prvi reciklomat postavljen u Srbiji u Kragujevcu, Beograd, Udruženje reciklera Srbije, dostupna na: <https://reciklersrbije.com/prvi-reciklomat-u-srbiji-postavljen-u-kragujevcu/>, 6.7.2020. godine

Uredba o utvrđenju plana smanjenja ambalažnog otpada za period od 2020 do 2024. godine (Sl. glasnik RS br. 81/2020)

Zakon o upravljanu otpadom (“Sl. glasnik RS”, br. 36/2009, 14/2016 i 95/2018 - dr. zakon)

>> POTCILJ 13.1

Republički hidrometeorološki zavod Srbije (2020). Godišnji bilten za Srbiju 2019. godina, Odeljenje za monitoring klime i klimatske prognoze, Sektor Nacionalnog centra za klimatske promene, razvoj klimatskih modela i ocenu rizika elementarnih nepogoda

Milutinović, S. (2018), Priručnik za planiranje prilagođavanja na izmenjene klimatske uslove u lokalnim zajednicama u Srbiji, Beograd: Stalna konferencija gradova i opština

Republički sekretarijat za javne politike, Srbija i Agenda 2030 - Mapiranje nacionalnog strateškog okvira u odnosu na ciljeve održivog razvoja, Vlada Republike Srbije

Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj (2019), Ka jednakosti održivih mogućnosti za svakoga i svuda u Srbiji prerastanjem u održivost, Vlada Republike Srbije

Economic and Social Council (2020), Progress towards the Sustainable Development Goals, Report of the Secretary-General, United Nations

<https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25040101?languageCode=sr-Cyrl>

>> POTCILJ 15.5

Bradaš, S., Danon, M., Đurović, A., Ilić, S., Jovančević, I., Momčilović, P., Nenadović, N., Pantić, O., Radanović, M., Savković, M., Sekulić, G., Sekulović, I. & Šormaz, N. (2020), Srbija 2030 – Pripremljenost za sprovođenje Agende 2030. Beograd: Beogradska otvorena škola. (in press) CHM portal Konvencije o biološkoj raznovrsnosti. Specijska, ekosistemska i genetska raznovrsnost. Dostupno na: <http://biodiverzitet-chm.rs/biodiverzitet-u-srbiji/specijska-ekosistemska-i-geneticka-raznovrsnost>

European Commission (2020), Nature and Biodiversity Newsletter: Natura 2000. Luxembourg: Publications Office of the European Union, pp. 8. Available from: <https://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000newsl/EN%20Natura%202000%2048%20WEB.pdf>

International Union for Conservation of Nature (IUCN) and BirdLife International (BLI) (2017), Indicator 15.5.1: Red List Index. Available from: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-15-05-01.pdf>

IPBES (2019). Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science–Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (eds.), Bonn: IPBES secretariat.

Koalicija 27 (2020), Poglavlje 27 u Srbiji: Napredak u magli. Beograd: Mladi istraživači Srbije, pp. 97.

Pravilnik o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine ("Sl. glasnik RS", br. 37/2011)

Secretariat of the Convention on Biological Diversity (CBD) (2018), Biodiversity at the Heart of Sustainable Development, Input to the 2018 High-level Political Forum on Sustainable Development (HLPF). Available from: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/18277CBD_input_to_2018_HLPF.pdf

Vlada Srbije (2020), Program zaštite prirode Republike Srbije za period od 2020. do 2022. godine. Dostupno na: <https://www.ekologija.gov.rs/wp-content/uploads/razno/PredlogProgramaZastitePrirodeRS2020-2022.pdf>

Zakon o prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine ("Sl. glasnik RS", br. 88/2010)

ANEKSI

KRATKA METODOLOGIJA

>> 2. MAPIRANJE PRIORITETA VLADE RS U ODNOSU NA AGENDU 2030

Predsjednica Vlade RS je građanima 28. oktobra predstavila prioritete u radu nove Vlade, sadržane u ekspozeu napisanom na 47 strana. Iako se većina ovih prioriteta može podvesti pod neki od ciljeva ili potciljeva. Agende, njegova analiza ukazuje da sama Agenda 2030 i njena ključna načela i vrednosti — kao što je načelo da niko ne treba da bude zapostavljen (LNOB) — ne predstavljaju prioritete u radu nove Vlade. Ekspoze ne pominje Agendu 2030, kao ni COR. Takođe, on se ne dotiče – za Srbiju i dalje veoma relevantnih i izazovnih tema – siromaštva i nejednakosti. Tema rodne ravnopravnosti pominje se deklarativno, isticanjem napretka u procentu žena u skupštini i na ministarskim funkcijama. Takođe, tretman tema vezanih za zaštitu i ozdravljenje životne sredine, kao i institucionalno jačanje sugerije da oni nisu prioritete ove Vlade, a za najvažnije među njima, čini se takođe da je obrada deklarativne prirode.

Iako se u ekspozeu Agenda 2030 ne pominje eksplicitno, prioritete postavljeni u njemu direktno se mogu povezati sa COR sadržanim u Agendi 2030 – i to COR 3, 8 i 16. Ekspoze jasno postavlja šest prioriteta za budući rad Vlade. Mapiranjem tih prioriteta sa Agendom 2030, može se utvrditi da se odnose na COR 3 (jedan prioritet), COR 8 (jedan) i COR 16 (četiri). Detaljniji uvid u razradu pomenutih prioriteta ukazuje na to da se prioritetu ekonomskog jačanja Srbije „posvećuje” najviše pažnje u dokumentu, te da je on najviše razrađen u pogledu politika predloženih za njegovo dostizanje. U kontekstu tih politika, kao značajni pominju se i obrazovanje (COR 4), kao i istraživanje, tehnologija, i inovacije (COR 9.5).

PRIORITETI DEFINISANI U EKSPOZEU	ODGOVARA COR-U
Briga o zdravlju građana, borba protiv virusa covid-19 i jačanje našeg zdravstva	3 – Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za sve ljude svih generacija
Očuvanje vitalnih interesa srpskog naroda na Kosovu i Metohiji	16 – Promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve, i izgraditi delotvorne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima
Borba protiv organizovanog kriminala i sveobuhvatni rat protiv mafije, koja je pomislila da može da bude jača od države	16.4 – Značajno smanjiti nezakonite tokove novca i oružja, poboljšati pronalaženje i vraćanje ukradene imovine i boriti se protiv svih oblika organizovanog kriminala
Očuvanje nezavisnosti i samostalnog odlučivanja Srbije	16 – Promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve, i izgraditi delotvorne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima
Vladavina prava i ubrzanje reformi na našem evropskom putu	16.5 – Promovisati vladavinu prava na nacionalnom i međunarodnom nivou i osigurati jednak pristup pravdi za sve

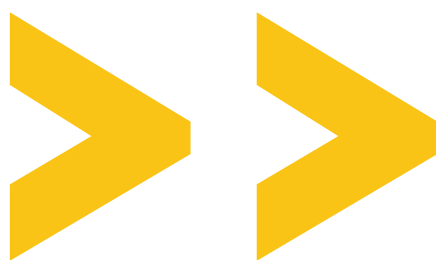
Kao sekundarni prioriteti Vlade navedeni su:

- **Zaštita životne sredine i zelena transformacija**, pre svega u oblasti COR 6 (obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve), a manjim delom i u oblastima COR 11 i COR 12 koje se odnose na kvalitet vazduha i tretman otpada.
- S obzirom da brojne studije o uticaju na životnu sredinu nisu završene, ni objavljene, postavlja se pitanja stavljanja javnosti na uvid preliminarnih informacija na osnovu kojih je pisan ekspozee, i na osnovu kojih će se politike u oblasti životne sredine dalje razvijati. To se posebno odnosi na projekat eksploatacije litijum-borata, tzv. „jadarita“, u saradnji sa kompanijom „Rio Tinto“. Mnoge organizacije koje se bave zaštitom životne sredine izrazile su zabrinutost u vezi sa uticajem tog projekta na životnu sredinu i dobrobit lokalne zajednice. Napominju i da je do sada izostala javna diskusija na tu temu, adekvatno informisanje građana, kao i to da razrada projekta nije transparentna, niti u duhu otvorenog i odgovornog upravljanja.
- Preostali iskazani ciljevi Vlade odnose se pre svega na **modernizaciju poljoprivrede (veza sa COR 2.3), turizam (COR 8.9), kao i na značajnije oslanjanje na veštačku inteligenciju i kreativno stvaralaštvo (COR 8.3 i 9.5).**

U kontekstu Agende 2030, analizom teksta ekspozea došlo se do sledećih bitnih zapažanja:

- **Termini „siromaštvo“ („poverty“) i „nejednakost“ („inequality“) ne nalaze se u tekstu ekspozea, niti su predstavljeni i razrađeni pod drugom terminologijom.** Jasan fokus ekspozea na pitanja ekonomskog rasta – bez osvrtnja na pitanja siromaštva, nejednakosti, pa i osetljivih grupa i rodne nejednakosti – u suprotnosti je sa konceptom održivog i uključivog ljudskog razvoja, kao i sa suštinom Agende 2030. U slučaju Srbije to je još i izraženije, jer je procenat ljudi koji se nalaze na granici relativnog siromaštva među najvišim u Evropi, dok je prema međunarodnim pokazateljima Srbija među evropskim zemljama u kojima je nejednakost najizraženija.
- Iako je značajan deo ekspozea posvećen temi vladavine prava, snažnih institucija i ljudskih prava, koncepti koji su u slučaju Srbije jasan preduslov za izgradnju takvih institucija – „**na-gradivanje prema zaslugama**“ („meritocracy“) i „**polaganje računa**“ („accountability“) nisu ni pomenuti, ni razrađeni pod drugačijom terminologijom.

Teme koje su od izrazitog značaja za transformaciju razvojne paradigme Srbije, a odnose se na **energetsku efikasnost i reformu javnih preduzeća, pomenute su tek deklarativno, bez jasnih ciljeva, rokova i smernica.**

SRBIJA 2030

RAZVOJNI PRIORITETI

IZVEŠTAJ NEDRŽAVNOG SEKTORA

BEOGRAD, 2020

OVA PUBLIKACIJA JE PROIZVEDENA U OKVIRU PROJEKTA "ODRŽIVI RAZVOJ ZA SVE",
KOJI PODRŽAVAJU VLADE ŠVAJCARSKE I NEMAČKE, A IMPLEMENTIRA DEUTSCHE
GESELLSCHAFT FÜR INTERNATIONALE ZUSAMMENARBEIT (GIZ) GMBH.
ZA VIŠE INFORMACIJA KONTAKTIRAJTE INFO@SDGS4ALL.RS